

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

°Ο
καλλιτέχνης τῆς πείνας
καί
ἄλλα διηγήματα

γραμματα

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

Ὁ
καλλιτέχνης τῆς πείνας
καί
ἄλλα διηγήματα

Μετάφραση
ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ

γράμματα

Περιεχόμενα

Ὁ καλλιτέχνης τῆς πείνας	9
Ἐνας ἀγροτικός γιατρός	21
Στή γαλαρία	29
Μπροστά στό νόμο	31
Οἱ ἔντεκα γιοί	33
Ἀνακοίνωση σέ μιά Ἀκαδημία	39
Στήν ἀποικία τῶν καταδίκων	50
Ἡ κρίση	83

Ὁ καλλιτέχνης τῆς πείνας

Τίς τελευταῖες δεκαετίες μειώθηκε σημαντικά τό ἐνδιαφέρον γιά τούς καλλιτέχνες τῆς πείνας. Ἐνῶ πρῶτα ἄξιζε τόν κόπο νά διοργανῶνει κανεῖς τέτοιες μεγάλες παραστάσεις, σήμερα μιά τέτοια διοργάνωση εἶναι πέρα γιά πέρα ἀδύνατη. Τίς ἐποχές ἐκεῖνες ὁλόκληρη ἡ πόλη καταγινόταν μέ τόν καλλιτέχνη τῆς πείνας. Ἀπό τή μιά μέρα τῆς πείνας ὡς τήν ἄλλη ὄλο καί μεγάλωνε τό πλῆθος. Ὅλοι ἐπιθυμοῦσαν, τουλάχιστο μιά φορά τή μέρα, νά δοῦν τόν καλλιτέχνη. Ὑπῆρχαν καί συνδρομητές, πού μέ τίς μέρες κάθονταν μπροστά στό μικρό καγκελωτό κλουβί. Ἐπίσης, καί κατά τή διάρκεια τῆς νύχτας ἐπιτρέπονταν οἱ ἐπισκέψεις, γιά νά δημιουργεῖται κάποια μεγαλύτερη ἐντύπωση στό φῶς τῆς λαμπάδας. Κάθε φορά πού ὁ καιρός ἦταν καλός, ἔβγαζαν ἔξω τό κλουβί κι ἔδειχναν τότε, πιά πολύ στά παιδιά, τόν καλλιτέχνη. Ἐνῶ οἱ μεγάλοι τόν ἔβλεπαν σά θέαμα ἀστεῖο, καί τίς περισσότερες φορές τό παρακολουθοῦσαν ἀπό μόδα, τά παιδιά, γεμάτα ἐκπληξη, ἔχοντας τό στόμα ἀνοιχτό καί κρατώντας τό ἓνα τό χέρι τοῦ ἄλλου, γιά νά νιώθουν ἀσφαλισμένα, τόν κοιτάζαν πῶς καθόταν χλομός, μ' ἓνα μαῦρο ροῦχο, μέ τά πλευρά πεταμένα πάνω σέ μιά ψάθα, περιφρονώντας τήν καρέκλα, πῶς

άπαντούσε στίς έρωτήσεις μέ ένα εύγενικό κούνημα του κεφαλιού και μέ ένα δύσκολο χαμόγελο, πώς άπλωνε τά χέρια έξω από τά κάγκελα για νά τά ψηλαφήσουν και νά δουν την άδυναμία του και πώς πάλι βυθιζόταν στον έαυτό του, χωρίς νά ενδιαφέρεται για τίποτα, ούτε γι' αυτό τό σημαντικό χτύπημα του ρολογιού, πού ήταν τό μοναδικό έπιπλο μέσα στό κλουβί. Συνέχεια έβλεπε μπροστά του μέ μισόκλειστα τά μάτια, παίρνοντας πότε πότε μερικές γουλιές νερό από ένα μικρούτσικο ποτήρι, για νά δροσίζει τά χείλια του.

Έκτός από τους περαστικούς θεατές, ήταν και μόνιμοι φύλακες, διαλεγμένοι από τό κοινό, τίς περισσότερες φορές χασάπηδες, πού κατά περίεργο τρόπο, πάντοτε τρείς, είχαν σαν άποστολή νά επιβλέπουν τόν καλλιτέχνη μήν πάρει κρυφά κάποια τροφή. Άλλά αυτό ήταν μόνο για τόν τύπο, για νά καθησυχάζουν τίς μάζες, γιατί οί μνημένοι ήξεραν καλά, πώς ό καλλιτέχνης της πείνας, σ' όλο τό καθορισμένο διάστημα, ποτέ δέ θά 'βαζε στό στόμα τίποτα, άκόμα κι αν τόν ανάγκαζαν. Κάτι τέτοιο τό άπαγόρευε ή τιμή της τέχνης του. Βέβαια, την άλήθεια αυτή δέν την καταλάβαινε ό κάθε φύλακας· καμιά φορά οί νυχτερινοί φύλακες άμελοΰσαν τό έργο της επίβλεψης επίτηδες, κάθονταν σέ μιά άπόμερη γωνιά κι έπαιζαν μέ τίς ώρες χαρτιά, επιδιώκοντας έτσι νά του δώσουν την ευκαιρία νά πάρει κανένα άναψυκτικό, πού θά τό 'βγαζε από τίς κρυφές προμήθειές του. Τέτοιοι φύλακες όμως ήταν τό πιο βασανιστικό πράγμα για τόν καλλιτέχνη, πού τόν έκανε δυστυχισμένο. Κι ή πείνα άκόμα γινόταν φοβερά άφόρητη. Πότε πότε όμως ξεπερνούσε την άδυναμία του και τραγουδούσε, μέ όσες δυνάμεις είχε, για νά δείξει στους γύρω πόσο άδικα δέν τόν πίστευαν. Έντούτοις ή ένέργεια αυτή δέν έφερνε κανένα άποτέλεσμα. Έκείνοι μάλιστα άπορούσαν για την ίκανότητά του νά τρώει, τή στιγμή πού τραγουδούσε. Περισσότερο συμπαθητικοί του ήταν οί φύλακες πού κάθονταν κοντά στα κάγκελα και δέν ήταν ευχαριστημένοι μέ τό θολό φωτισμό της αίθουσας· γιαυτό τόν φώτιζαν μέ τους ηλεκτρικούς φανούς της τσέπης, πού

τούς είχε δώσει ο ίμπρεσάριος. Τό δυνατό φως δέν τόν ένοχλούσε διόλου, μιά πού άλλωστε, δέ μπορούσε νά κοιμηθεῖ παρά μόνο λίγο νά ζαλιστεῖ ἀπό τόν ύπνο, πράγμα πού γινόταν σέ οποιοδήποτε φωτισμό καί σέ οποιαδήποτε ώρα, ἀκόμα καί σέ μιά αἶθουσα γεμάτη θόρυβο καί πλημμυρισμένη ἀπό κόσμο. Ἦταν πάντοτε εὐχάριστα διατεθειμένος νά περνᾷ τίς νύχτες μέ τέτοιους φύλακες, χωρίς ύπνο, νά λέει ἀστεῖα μαζί τους, νά διηγεῖται ἱστορίες ἀπό τίς περιοδεῖες του, νά ἀκούει τίς δικές τους ἱστορίες· κι ὅλα αὐτά γίνονταν γιά νά τούς κρατᾷ ἄγρυπνους κι ἔτσι νά τούς δείχνει κάθε τόσο πώς δέν ἔχει τίποτα τό φαγώσιμο στό κλουβί καί πώς πεινᾷ ὅσο δέ λέγεται. Κι ἦταν ὁ πῶς εὐτυχημένος ἄνθρωπος, σάν ξημέρωνε κι ἔφερναν μέ δικά του ἔξοδα ἕνα πλούσιο πρωινό στούς φύλακες πού τό ἔτρωγαν ἀρπαχτικά, ὅπως συμβαίνει μέ ἕνα γερό ἄνθρωπο πού περνᾷ ξάγρυπνος μιά ὀλόκληρη νύχτα. Ὑπῆρχαν ὁμως ἄνθρωποι πού πίστευαν πώς ἕνα τέτοιο πρωινό εἶχε ἀταίριαστη ἐπίδραση στούς φύλακες, ἀλλά κάτι τέτοιο ξεπερνοῦσε τά ὄρια· κι ὅταν τούς ρωτοῦσαν, ἂν ἤθελαν αὐτοί, ἀπλῶς γιά νά δοκιμάσουν, νά δεχτοῦν νά ξαγρυπνήσουν χωρίς νά φᾶνε τίποτα γιά πρωινό, ἔκαναν πώς δέν καταλάβαιναν καί διατηροῦσαν τίς ὑποψίες τους.

Ὅλα αὐτά ἀνῆκαν γενικά στίς ὑποψίες πού δέ μπορούσαν νά χωριστοῦν ἀπό τό γεγονός τῆς πείνας. Κανείς δέ μπορούσε νά περνᾷ μέρα καί νύχτα, χωρίς διακοπή, δίπλα στόν καλλιτέχνη τῆς πείνας, κι ἔτσι κανείς δέ μπορούσε νά γνωρίζει ἀπό δική του ἀντίληψη, ἂν πεινοῦσε πραγματικά χωρίς σταματημό. Μόνο ὁ ἴδιος ὁ καλλιτέχνης μπορούσε νά ξέρει καί συνεπῶς μόνο αὐτός μπορούσε νά ἔναι ὁ εὐχαριστημένος ἀπόλυτα θεατής ἀπό τήν πείνα του. Ὡστόσο, ἀπό ἄλλη αἰτία, δέν ἦταν ἀπόλυτα ἱκανοποιημένος. Ἴσως ἀκόμα νά μήν εἶχε ἀδυνατίσει τόσο πολύ ἀπό τήν πείνα, ὥστε μερικοί, μή μπορώντας νά ὑπομένουν τό βλέμμα του, ἄφηναν τίς παραστάσεις πρός μεγάλη του λύπη, ἀλλά νά εἶχε ἀδυνατίσει γιατί δέν ἦταν εὐχαριστημένος μέ τόν ἑαυτό του. Μόνο αὐτός τό ἔξερε, καί κανείς ἄλλος μυημένος δέν τό

΄ξερε, πόσο εύκολο είναι νά πεινάς. Ήταν τό πιό εύκολο πράγμα στον κόσμο. Τήν αλήθεια αὐτή δέν τήν εκρυσέ, μά δέν τήν πίστευαν. Στην πιό ευνοϊκή περίπτωση τόν έπαιρναν γιά ταπεινόφρονα, πιό συχνά όμως γιά άνθρωπο πού επιδίωκε τή ρεκλάμα ἢ καί γιά τσαρλατάνο, πού έκανε τήν πείνα βέβαια εύκολο πράγμα, γιατί ἤξερε νά τήν κάνει έτσι γιά τόν εαυτό του κι εἶχε τό θράσος νά τό ομολογεῖ μέ μισά λόγια. "Όλα αὐτά βέβαια έπρεπε νά τά δέχεται· τά εἶχε συνηθίσει μέ τόν καιρό, μέσα του όμως έλιωνε πάντοτε από τήν έλλειψη ίκανοποίησης. Ποτέ του, ύστερα από καμιά περίοδο πείνας—αὐτό πρέπει νά ομολογηθεῖ— δέν εἶχε αφήσει τό κλουβί μέ τή θέλησή του. Ὁ ἱμπρεσάριος, ὡς μεγαλύτερο χρονικό ὄριο πείνας, εἶχε ὀρίσει σαράντα μέρες. Παραπάνω ἀπ' αὐτό δέν επέτρεπε σέ κανένα νά πεινά, ἀκόμα καί στίς μεγαλουπόλεις, γιά λόγους πρακτικούς. Σαράντα περίπου μέρες, σύμφωνα μέ τήν πείρα, μπορούσε κανείς νά προκαλεῖ τό ενδιαφέρον μιᾶς πόλης, μέ διαφημίσεις πού ὄλο καί πλήθαιναν, ἀλλά ύστερα από τό διάστημα αὐτό, τό κοινό ἄφηγε τό θέαμα καί ἡ πελατεία λιγότευε σημαντικά. Στο σημεῖο αὐτό παρουσιάζονταν μερικές μικρές διαφορές ανάμεσα στίς πόλεις, ὡστόσο ὁ κανόνας ἦταν οἱ σαράντα μέρες ὡς τό μεγαλύτερο χρονικό ὄριο. Τήν τεσσαρακοστή λοιπόν ἡμέρα ἄνοιγαν τήν πόρτα τοῦ κλουβιοῦ, πού ἦταν στεφανωμένο μέ λουλούδια, ἕνα ένθουσιασμένο κοινό γέμιζε τό ἀμφιθέατρο, ἔπαιζε στρατιωτική μπάντα, δύο γιατροί ἔμπαιναν στό κλουβί, γιά τίς ἀναγκαῖες εξετάσεις πού θά ἔκαναν στον καλλιτέχνη, ἀπό τό μέγάφωνο ἀναγγέλλονταν στην αἴθουσα τά ἀποτελέσματα, καί τελικά ἔρχονταν δύο νέες κυρίες, εὐτυχισμένες γιατί εἶχαν κληρωθεῖ γιά νά κατεβάσουν τόν καλλιτέχνη τῆς πείνας ἀπό τά δύο σκαλιά τοῦ κλουβιοῦ, ὅπου δίπλα, σ' ἕνα τραπέζι, ὑπῆρχε ἔτοιμο καλό φαγητό γιά ἀρρώστους. Τίς στιγμές αὐτές ἀντιδρούσε ὁ καλλιτέχνης πάντοτε. Ήβαζε τά κοκαλιάρικα χέρια του στά ἀπλωμένα χέρια τῶν γυναικῶν πού ἔσκυβαν μπροστά του· ὡστόσο δέν ἤθελε νά σηκωθεί. Γιατί νά σταματήσει αὐτό τό ἔργο τώρα, ύστερα

από σαράντα μέρες; Θα μπορούσε να βαστάξει πολύ, ακόμα περισσότερο χρόνο. Για ποιά λόγο λοιπόν να σταματήσει τώρα στην πιο καλή, ίσως όχι ακόμα στην πιο καλή, φάση της πείνας; Γιατί ήθελαν να του κλέψουν τη φήμη μιας ακόμα πιο μεγάλης πείνας κι έτσι να μην τον αφήσουν να γίνει ο πιο ονομαστός καλλιτέχνης της πείνας, που ίσως και ήδη να είχε γίνει, αλλά που ήθελε να ξεπεράσει όλα τα όρια, μιά που ενιωθε πως οι ικανότητες να παραμένει πεινασμένος ήταν απεριόριστες; Γιατί τό πλήθος που τον θαύμαζε, δέν'είχε μεγάλη ύπομονή μαζί του; Αυτός βαστούσε και σέ άλλη ακόμα πείνα, γιατί και τό πλήθος να μή βαστά; Έπειτα ήταν κουρασμένος· τώρα καλά καθόταν στην ψάθα. Άλλιώτικα, να σηκώνεται, να πηγαίνει να φάει, ήταν κάτι που του προκαλούσε αηδία. Ώστόσο μέ κόπο την ένπιγε από σεβασμό στις κυρίες. Κοίταζε ίσια και κατάματα τις κυρίες που επιφανειακά ήταν τόσο φιλόφρονες και πραγματικά τόσο άπάνθρωπες. Κουνούσε τό κεφάλι που ήταν πολύ βαρύ στον αδύνατο λαιμό του. Και τότε γίνονταν, όπως πάντοτε, τά συνηθισμένα. Έρχόταν ο ίμπρεσάριος, ύψωνε βουβός —ή μουσική έμπόδιζε τον καθένα να μιλήσει— τά χέρια πάνω από τον καλλιτέχνη της πείνας μέ ένα τρόπο που ήταν σά να έκανε προσευχή στον ουρανό να δει τό έργο του πάνω στην ψάθα, αυτό τον αξιολύπητο μάρτυρα, τον καλλιτέχνη της πείνας, που φυσικά είχε γίνει μάρτυρας, αλλά από μιά διαφορετική άποψη. Τόν έπιανε από τή μέση μέ πολύ μεγάλη προσοχή, για να πιστέψουν πως είχε να κάνει μέ ένα εύθραυστο πράγμα. Τότε τον παρέδινε —αφού δέν παρέλειπε να τον τραντάξει μέ ένα τέτοιο τρόπο, που έκανε τον καλλιτέχνη να ταλαντεύεται στά πόδια και στό πάνω μέρος του κορμιού— στις κυρίες που στό μεταξύ είχαν γίνει χλομές σαν πεθαμένες. Όλα αυτά τά βαστούσε ο καλλιτέχνης της πείνας. Τό κεφάλι του έπεφτε στό στήθος, έδειχνε κουλουριασμένος και δέ μπορούσε να τον ξεχωρίσει κανείς. Τό κορμί του καμπούριαζε. Τά πόδια, από τό ένστικτο της αυτοσυντήρησης, κολλούσαν στά γόνατα, τό ένα μέ τό άλλο, και πατού-

σαν τό έδαφος μέ ένα τέτοιο τρόπο πού ήταν σά νά έδειχνε πώς αυτό δέν ήταν τό άληθινό, αλλά κάποιο άλλο πού τό ζητούσε. Τό βάρος του κορμιού του, πολύ μικρό βέβαια, όλοένα έπεφτε πάνω στή μιά κυρία, πού ζητώντας βοήθεια και χάνοντας τήν άναπνοή της -δέν περιμένε τέτοια τήν τιμητική ύπηρεσία- τέντωνε πρώτα τό λαιμό της, όσο μπορούσε, γιά νά γλιτώσει τουλάχιστο τό πρόσωπο από τό άγγιγμα του καλλιτέχνη τής πείνας. 'Αλλά επειδή δέ μπορούσε νά καταφέρει τίποτα και ή πιό τυχερή συντρόφισσά της δέν τή βοηθούσε, μόνο κουνούσε τριγύρω τό τρεμάμενο χέρι του καλλιτέχνη, ένα σωρό κόκαλα, τότε αναλυόταν αυτή sé δάκρυα ανάμεσα στά ξαναμμένα γέλια τής αίθουσας κι έπρεπε νά σπεύσει κάποιος υπηρέτης νά πάρει τή θέση της. "Υστερα έφερναν τό φαγητό· ό ίμπρεσάριος έχυνε λίγο μέσα στό στόμα του καλλιτέχνη πού μισοκοιμόταν σά νά 'ταν λιπόθυμος, ανάμεσα στά τρελά χειροκροτήματα πού άποσπούσαν τήν προσοχή του κοινού από τήν κατάσταση του καλλιτέχνη τής πείνας. Μετά γινόταν ή πρόποση γιά τό κοινό, πού τήν είχε δήθεν ψιθυρίσει ό καλλιτέχνης στον ίμπρεσάριο. 'Η όρχήστρα δυνάμωνε τή μουσική, ό κόσμος έτρεχε έδω κι εκεί φεύγοντας και κανείς δέν είχε τό δικαίωμα νά 'ναι δυσαρεστημένος μέ ό,τι συνέβη παρά μόνο ό καλλιτέχνης τής πείνας και μόνο αυτός.

"Έτσι ζούσε μέ μικρά και κανονισμένα διαστήματα άνάπαυλας πολλά χρόνια, στή φαινομενική λάμψη, τιμημένος από τόν κόσμο, αλλά συνάμα βουτηγμένος στή θλίψη πού όλο και γινόταν μεγαλύτερη, γιατί κανείς δέν ήθελε νά τήν πάρει στά σοβαρά. Μέ τί λοιπόν μπορούσαν νά τόν παρηγορήσουν; Ποιά έπιθυμία του είχε άπομείνει; Κι άν καμιά φορά βρισκόταν κανένας καλόκαρδος πού τόν λυπόταν και του έξηγούσε πώς ή θλίψη του όφειλόταν στην πείνα, και μάλιστα πολλών ήμερών, ό καλλιτέχνης αντιδρούσε μέ έκδηλώσεις θυμού και κουνούσε άγρια τά κάγκελα σά θηρίο, σκορπίζοντας τρόμο σ' όλους. Στίς περιπτώσεις όμως αυτές, ό ίμπρεσάριος είχε ένα μέσο τιμωρίας πού τό χρησιμοποιούσε

πρόθυμα. Στο πλήθος, πού όλο και πύκνωνε, δικαιολογούσε ό ίμπρεσάριος τόν καλλιτέχνη, λέγοντας πώς έπρεπε νά τόν συγχωρέσουν, γιατί οί τρόποι του προέρχονταν από τήν πείνα πού οί χορτάτοι δέ μπορούσαν νά τήν καταλάβουν. Συνάμα όμως, γιά νά του προστατέψει τήν υπόληψη, άρχιζε νά λέει γιά τόν καλλιτέχνη πώς μπορούσε νά βαστάξει στήν πείνα, άκόμα και περισσότερο χρόνο. Έπαινούσε τήν κοπιαστική του προσπάθεια, τήν καλή του θέληση, τή μεγάλη του αυταπάρηση. Κι όλα αυτά ήταν βέβαια άληθινά. Άλλά άργότερα έκανε τό αντίθετο, γιατί μέ άρκετή άφέλεια τήν τεσσαρακοστή μέρα, όταν ό καλλιτέχνης βρισκόταν στό κρεβάτι του, παρουσίαζε φωτογραφίες, πού μάλιστα τίς πουλούσε, όπου φαινόταν πεθαμένος από τήν πείνα. Αυτό λοιπόν πού ήταν άποτέλεσμα τής πρόωρης διακοπής τής πείνας, τό παρουσίαζαν σάν αίτια. Γι' αυτόν πιά ήταν άδύνατο νά μάχεται έναντίον του παράλογου κόσμου. "Όλο και έπιανε τά κάγκελα μέ λαχτάρα, περιμένοντας καλόπιστα ν' άκούσει τόν ίμπρεσάριο· αλλά μόλις έβλεπε τίς φωτογραφίες, άφηνε τά κάγκελα, έπεφτε ξανά στήν ψάθα στενάζοντας και τότε τό ήρεμο πλήθος μπορούσε πάλι νά πλησιάσει και νά τόν παρατηρεί.

Οί μάρτυρες τέτοιων σκηνών, όταν τίς έφερναν ξανά στό μυαλό τους μετά από δυό χρόνια, έβρισκαν τούς έαυτούς τους άκατανόητους, γιατί στό μεταξύ μπήκε στή μέση αυτή ή άλλαγή πού είπαμε παραπάνω. Κι ήρθε σχεδόν βιαστικά. Φυσικά υπήρχαν βαθύτερα αίτια, ποιός όμως σκοτίστηκε νά τά ανακαλύψει! Πάντως, όπως κι αν έχει τό πράγμα, ό καλλιτέχνης τής πείνας είδε μιá μέρα τόν έαυτό του έγκαταλειμμένο από τό άπληστο γιά διασκεδάσεις πλήθος, πού τώρα προτιμούσε άλλα θεάματα. Γιά μιá άκόμα φορά, ό ίμπρεσάριος έκανε περιοδείες σ' όλα τά μέρη τής Ευρώπης, γιά νά δει μήπως υπήρχε τό παλιό ένδιαφέρον. "Όλα όμως έγιναν μάταια. Σά νά είχε γίνει μυστική συμφωνία, παντού διαπίστωνες γενική άποστροφή στό θέαμα του πεινασμένου. Βέβαια, στήν πραγματικότητα, ή κατάσταση αυτή δέ φανερώθηκε άπρόοπτα· μάλιστα, όλοι θυμούν-

ταν μερικά ἄσχημα προμηνύματα, πού τότε μεθυσμένοι ἀπό τίς ἐπιτυχίες, δέν τά εἶχαν προσέξει ὅσο ἔπρεπε οὔτε προσπάθησαν νά τά περιορίσουν. Τώρα πιά ἦταν πολύ ἄργά γιά νά γίνει κάτι ἐναντίον τους. Ἐντούτοις ἦταν βέβαιο πώς μιά μέρα πάλι θά ἐρχόταν ὁ καιρός τῆς πείνας, ἀλλά γιά τούς ζῶντες αὐτό δέν ἦταν καμιά παρηγοριά. Τί ἔπρεπε λοιπόν νά κάνει ὁ καλλιτέχνης τῆς πείνας; Αὐτός, πού χιλιάδες ἄνθρωποι τόν εἶχαν χειροκροτήσει, τώρα δέ μπορούσε νά ἐμφανιστεῖ στά παραπήγματα τῆς λαϊκῆς ἀγορᾶς· ἔπειτα ἄλλο ἐπάγγελμα δέ μπορούσε νά κάνει, γιατί ἦταν ἠλικιωμένος καί προσηλωμένος μόνο στήν πείνα. Γιαυτό ὁ καλλιτέχνης τῆς πείνας ἀποχαιρέτησε τόν ἱμπρεσάριο, τό σύντροφο τῆς σταδιοδρομίας τοῦ, καί πῆγε σ' ἓνα μεγάλο τσίρκο. Γιά νά μήν κάνει τήν εὐαισθησία του καί δοκιμαστεῖ, δέν πρόσεξε διόλου τούς ὄρους τῶν συμβολαίων.

Ἐνα μεγάλο τσίρκο μέ τό πλῆθος τῶν ἀνθρώπων του, πού ἰσορροποῦνται καί ἀλληλοσυμπληρώνονται, μέ τά ζῶα καί τίς μηχανές, εἶναι σέ θέση νά χρησιμοποιήσει ὅποιονδήποτε καί σέ οποιαδήποτε στιγμή, ἀκόμα κι ἓνα καλλιτέχνη τῆς πείνας, μέ πολύ μετριόφρονες ἀπαιτήσεις· ἐκτός ὅμως ἀπ' αὐτό, στήν ἔκτακτη αὐτή περίπτωση, δέ θά ἐπαίρναν μόνο ἓνα καλλιτέχνη, ἀλλά συνάμα κι ἓνα παλιό δοξασμένο ὄνομα, καί χάρη στή φύση τῆς τέχνης του, πού μέ τά χρόνια δέ χαλοῦσε, δέ μπορούσε κανείς νά ἰσχυριστεῖ πώς ἦταν ἓνας ξεπεσμένος καλλιτέχνης ἢ πώς εἶχε σπάσει ἢ ἀπόδοσή του καί ζητοῦσε μιά θέση σ' ἓνα ἥσυχο τσίρκο, σάν καταφύγιο. Ἀντίθετα μάλιστα, ὁ καλλιτέχνης τῆς πείνας τούς βεβαίωσε πώς ἦταν εἰλικρινής καί ἦταν σέ θέση νά πεινᾷ, ὅπως ἀκριβῶς καί πρῶτα. Ἐφτανε καί στό σημεῖο νά ἰσχυρίζεται πώς τώρα ἀκριβῶς θά ἔκανε τόν κόσμο νά μείνει κατάπληκτος, ἀρκεῖ βέβαια νά τόν ἄφηναν, πράγμα πού τοῦ τό ὑποσχέθηκαν νά γίνει. Στούς εἰδικούς ὅμως, ὁ ἰσχυρισμός αὐτός προκάλεσε μειδιάματα.

Κατά βάση ὅμως ὁ καλλιτέχνης τῆς πείνας κατάλαβε πώς ἔχασε πιά τήν ἀρχική θέση του καί δέχτηκε νά μήν προβάλουν τό κλουβί του σάν πρῶτο νοῦμερο στό κέν-

τρο του τσίρκου, αλλά απέξω, κοντά στους στάβλους, αρκεί νά 'ταν σέ μέρος άπ' όπου θά μπορούσε κανείς νά περάσει. Μεγάλες καί πολύχρωμες έπιγραφές έπιαναν τό κλουβί κι έδειχναν ποιό ήταν τό αξιοθέατο πού ύπήρχε εκεί μέσα. "Όταν γίνονταν διαλείμματα, κατά τίς παραστάσεις, οί άνθρωποι έτρεχαν στους στάβλους νά δούν τά ζώα. Έτσι ήταν αδύνατο νά μήν περάσει κανείς μπροστά άπό τόν καλλιτέχνη τής πείνας καί νά μή σταματήσει. Μερικοί ίσως παρέμειναν πολλή ώρα καί έμπόδιζαν όσους έτρεχαν μέ λαχτάρα στό στενό δρόμο νά δούν τά ζώα στους στάβλους· δέ θά 'ξεραν γιατί τούς έκοβαν τό δρόμο κι ούτε μπορούσαν νά παρατηρούν λεύτερα. Γιαυτό ακριβώς φοβόταν ό καλλιτέχνης τής πείνας αυτές τίς επισκέψεις, παρόλο πού τίς επιθυμούσε σάν τό σκοπό τής ζωής του. Τίς πρώτες μέρες μάλιστα δέ μπορούσε καλά καλά νά συγκρατηθεί, ώσπου νά γίνει διάλειμμα. Γοητευμένος έβλεπε τό ανθρώπινο κύμα νά ζυγώνει, αλλά —κι ή πιό πεισματική, συνειδητή σχεδόν αυταπάτη, δέ μπορούσε νά βαστάξει σ' αυτή τή δοκιμασία— γρήγορα πείστηκε πώς οί επισκέπτες όλοι καί χωρίς έξαίρεση είχαν διάθεση νά πάνε στους στάβλους. Καί μόνο αυτό τό θέαμα άπό μακριά ήταν τό πιό όμορφο. Γιατί σάν τόν πλησίαζαν, γινόταν άναστάτωση μεγάλη άπό φωνές καί βρισιές πού έκτόξευαν οί κάθε τόσο νέες διαμορφωμένες μερίδες· ή μιά ήθελε —κι αυτό βέβαια ήταν τό πιό όδυνηρό για τόν καλλιτέχνη— νά τόν βλέπει μέ άνεση, όχι άπό κατανόηση, αλλά άπό γούστο καί πείσμα, ή άλλη ήθελε νά πάει βιαστικά πρώτα στους στάβλους. Κι όταν τούς προσπερνούσε τό μεγάλο πλήθος, πλησίαζαν οί καθυστερημένοι, πού, χωρίς νά τούς έμποδίζει κανείς, μπορούσαν νά παραμείνουν όσο ήθελαν. Κι αυτοί προσπερνούσαν βιαστικοί μέ μεγάλα βήματα, σχεδόν χωρίς καμιά ματιά πρós τό μέρος του για νά προλάβουν νά πάνε στά ζώα. Καί σ' όλα αυτά ήταν σπάνιο τό ευτύχημα νά έρθει κάποιος πατέρας μέ τά παιδιά του, νά δείχνει μέ τό δάχτυλο τόν καλλιτέχνη, νά δίνει λεπτομερείς εξηγήσεις για ποιό πράγμα πρόκειται καί νά διηγηθεί για τά περασμένα

χρόνια, τότε πού είχε δεϊ παρόμοιες αλλά αφάνταστα πιό μεγαλοπρεπείς παραστάσεις. Τά παιδιά βέβαια, μιά πού ήταν άπροετοίμαστα από τό σχολείο και τή ζωή, στέκονταν εκεί χωρίς νά καταλαβαίνουν —τί καταλάβαιναν αυτά από πείνα;— αλλά τό έρευνητικό τους βλέμμα είχε κάτι πού σέ πήγαινε σέ μελλοντικούς χρόνους νέους και πιό ευνοϊκούς. Μερικές φορές πάλι ό καλλιτέχνης τής πείνας αναλογιζόταν, πώς όλα θά καλυτέρευαν κάπως, αν ή θέση του έφευγε από τούς στάθλους. Οί άνθρωποι θά μπορούσαν νά διαλέξουν πιό εύκολα. Έπειτα ήταν κι αυτές οι αναθυμιάσεις από τούς στάθλους, πού του πίεζαν και του μάτωναν τήν καρδιά, αυτοί οι θόρυβοι πού έκαναν τά ζώα τή νύχτα, αυτά τά νωπά κρέατα πού έφερναν στά σαρκοβόρα κι αυτές οι φωνές τίς ώρες πού τά τάζαν. Ωστόσο δέν τολμούσε νά διαμαρτυρηθεί. Πάντοτε ευχαριστούσε τά ζώα πού για χάρη τους έρχονταν τόσες επισκέψεις· ανάμεσα σ' αυτές μπορούσε νά βρεθεί και κάποια γι' αυτόν. "Αν πάλι τούς θύμιζε τήν παρουσία του, ποιός ξέρει πού θά τόν πετούσαν, μιά πού άλλωστε ήταν εμπόδιο στό δρόμο πού όδηγούσε στά ζώα.

Ήταν βέβαια ένα πολύ μικρό εμπόδιο πού όλοένα γινόταν και πιό μικρό. Στην εποχή μας συνήθισαν οι άνθρωποι στό θέαμα του καλλιτέχνη τής πείνας και ή συνήθεια αυτή ήταν ή απαγγελία τής καταδίκης του. Αυτός ήταν σέ θέση νά πεινά άπεριόριστα και πεινούσε τίποτα όμως δέν τόν γλίτωνε, γιατί οι άνθρωποι περνούσαν άδιάφοροι μπροστά του. Μπορείς νά κάνεις κάποιον νά καταλάβει τήν πείνα; Αυτός πού δέν τή ζεί, μέ κανένα τρόπο δέ μπορεί νά τήν καταλάβει. Έτσι οι όμορφες επιγραφές λερώθηκαν και δέ διαβάζονταν. Τίς πέταξαν και κανένας δέ σκοτίστηκε νά μπουν άλλες. Η μικρή πινακίδα πού πάνω της σημείωναν τίς μέρες τής πείνας και άλλοτε τήν άλλαζαν κάθε μέρα μέ περισσή φροντίδα, παρέμενε όπως ήταν πρώτα πολύ καιρό· από τίς πρώτες βδομάδες οι άνθρωποι εκεί θρήκαν βαρετή αυτή τή δουλειά. Κι έτσι λοιπόν, ενώ εξακολουθούσε νά πεινά, όπως τό είχε όνειρευτεί, και τό κατάφερνε χω-

ρίς κόπο, όπως τό είχε κάποτε προβλέψει, κανείς άλλος δέ μετρούσε τίς μέρες, απόλυτως κανείς, ούτε ο ίδιος ο καλλιτέχνης πού δέν ήξερε πιά τί είχε κάνει κι ή καρδιά του γινόταν βαριά. Κι αν καμιά φορά κανείς αργόσχολος σταματούσε εκεί, διασκεδάζε μέ τά παλιά νούμερα, μιλούσε γιά άπάτες κι έτσι έλεγε τό πιό άνόητο ψέμα πού μπορούσε ποτέ νά έπινοήσκει ή άδιαφορία κι ή έμφυτη μοχθηρία, γιατί ο καλλιτέχνης τής πείνας δέν άπατούσε κανένα κι έργαζόταν τίμια, αλλά ο κόσμος τόν άπατούσε και δέν του άναγνώριζε τήν αξία του.

Κι έτσι πέρασαν πολλές μέρες κι όλα πήραν ένα τέλος. Μιά μέρα, κάποιος επιστάτης είδε τό κλουβί και ρώτησε τούς υπηρέτες γιατί άφηναν εκεί άχρησιμοποίητο τό καλό εκείνο κλουβί μέ τήν ψάθα του μέσα. Κανείς δέν ήξερε νά άπαντήσει. Τελικά κάποιος θυμήθηκε, αφού είδε τήν πινακίδα μέ τά νούμερα, τόν καλλιτέχνη τής πείνας. Μέ βέργες έψαχναν τήν ψάθα και τόν άνακάλυψαν εκεί μέσα. «Πεινάς άκόμα;» τόν ρώτησε ο επιστάτης, «πότε επιτέλους δέ θά πεινάς;» «Συγχωρέστε με όλου» ψιθύρισε ο καλλιτέχνης τής πείνας. Μόνο ο επιστάτης, πού είχε τό άφτί του κολλημένο στά κάγκελα, άκουσε τί έλεγε. «Βέβαια» άπάντησε ο επιστάτης, βάζοντας τό χέρι στό μέτωπο γιά νά δείξει στό προσωπικό σέ ποιά κατάσταση βρισκόταν ο καλλιτέχνης, «σέ συγχωρούμε». «Πάντοτε ήθελα νά θαυμάζετε τήν πείνα μου» είπε ο καλλιτέχνης. «Μά τή θαυμάζουμε» άπάντησε ο επιστάτης μέ συγκατάβαση. «Δέν έπρεπε νά τή θαυμάζετε» είπε ο καλλιτέχνης τής πείνας. «Ώραϊα, δέν τή θαυμάζουμε» είπε ο επιστάτης, «άλλά γιατί νά μήν τή θαυμάζουμε;» «Γιατί πρέπει νά πεινώ. Δέ μπορώ νά κάνω κι άλλιώς» είπε ο καλλιτέχνης. «Γιά κοιτάζετε» είπε ο επιστάτης, «και γιατί δέ μπορείς;» «Γιατί», είπε ο καλλιτέχνης σηκώνοντας τό μικρό κεφάλι και μιλώντας μέ σουφρωμένα χείλια, όπως κάνει κανείς γιά νά φιλήσει, άπευθείας μέσα στό άφτί του επιστάτη, γιά νά μήν πάει ίσως χαμένο τίποτα, «γιατί δέ μπορώ νά βρω τό φαγητό πού μου άρέσει. Αν τό 'βρισκα, πιστέψτε με, δέ θά έκανα καμιά φασαρία και θά έτρωγα καλά, όπως έσύ

κι όλου». Αὐτά ἦταν τὰ τελευταῖα του λόγια, ἀλλά στά σθησμένα του μάτια ὑπῆρχε ἡ στέρεη, ἄν κι ὄχι περήφανη, πεποίθηση, πὼς ἐξακολουθεῖ νά πεινᾶ.

«Συμμάζεψε λοιπόν ἐδῶ» εἶπε ὁ ἐπιστάτης καί πῆραν κι ἔθασαν τόν καλλιτέχνη τῆς πείνας μέ τήν ψάθα. Μέσα στό κλουβί ἔβαλαν ἕνα πάνθηρα. Ἦταν μιά ἀνακούφιση, ἀκόμα καί γιά τόν μικρόμυαλο, νά βλέπει τώρα κανεῖς μέσα στό κλουβί, πού ἄλλοτε ἦταν τόσο ἔρημο, νά περιφέρεται ἕνα τέτοιο θηρίο. Ὅποια τροφή ἤθελε, τοῦ τήν ἔφερναν οἱ φύλακες χωρίς νά ὑπολογίζουν τίποτα. Δέν τοῦ ἔλειπε οὔτε ἡ λευτεριά. Τό εὐγενικό αὐτό κορμί, πού εἶχε ὄλα τὰ ἀναγκαῖα μέσα, ἀκόμα καί τό μέσο νά ξεσκίξει, κουβαλοῦσε μαζί του καί τή λευτεριά. Ἐκεῖ μέσα στά σαγόνια του φαινόταν νά ἔναι κρυμμένη. Κι ἡ χαρά γιά τή ζωὴ ἔβγαινε μέ τόσο μεγάλη ὄρμη ἀπό τό στόμα του, πού οἱ θεατές δέ μπορούσαν νά τό βαστάξουν. Ἀλλά αὐτοκυριαρχοῦσαν, στριμώχονταν γύρω στό κλουβί καί δέν ἤθελαν νά φύγουν.

Ένας αγροτικός γιατρός

Ήμουν σέ μεγάλη άμηχανία. Έπρεπε νά κάνω ένα πολύ θιαστικό ταξίδι. Δέκα μίλια μακριά σ' ένα χωριό μέ περίμενε ένας βαριά άρρωστος. Ό μεγάλος χώρος ανάμεσα μάς γέμιζε μέ μιά ισχυρή χιονοθύελλα. Αμάξι είχα, έλαφρό, μέ μεγάλες ρόδες, ό,τι χρειαζόταν γιά τούς έξοχικούς δρόμους. Τυλιγμένος μέ τή γούνα, κρατώντας τήν τσάντα μέ τά εργαλεία, στεκόμουν στήν αύλή, έτοιμος γιά νά ξεκινήσω. Έντούτοις δέν είχα άλογο· ναι, μου έλειπε αυτό τό άλογο. Τό δικό μου τό άλογο είχε ψοφήσει τήν περασμένη νύχτα, άπό εξάντληση μέσα στό φοβερό κρύο του χειμώνα. Η ύπηρετριά μου έτρεχε σ' όλόκληρο τό χωριό, νά παρακαλέσει νά μου δανείσουν κάποιο άλογο. Ωστόσο δέν ύπήρχαν πιθανότητες κι ήμουν βέβαιος γι' αυτό. Τό χιόνι σωριαζόταν συνέχεια πάνω μου κι εγώ έμενα εκεί άκίνητος, χωρίς κανένα σκοπό. Στήν πόρτα ξεπρόβαλε ή ύπηρετρία μόνη της, κουνώντας τό φανάρι άριστερά δεξιά. Ήταν πολύ φυσικό· ποιός θά δάνειζε τό άλόγο του γιά τέτοιο δρόμο; Ακόμα γιά μιά φορά εξέτασα όλόκληρη τήν αύλή. Δέν έβρισκα καμιά λύση. Αφηρημένος και ταλαιπωρημένος έσπρωξα μέ τό πόδι μου τή σπασμένη πόρτα του χοιροστάσιου πού έδω και χρόνια έμεινε άχρησιμοποίητο. Σάν άνοιξε, έτριξαν οί στρόφιγγες. Μιά ζέστη μέ

χτύπησε και συνάμα μιά μυρωδιά από άλλογο. Ένα χλομό φανάρι, κρεμασμένο σε σκοινί, κουνιόταν έδω κι εκεί. Φάνηκε κάποιος, συμμαζεμένος πάνω στο χαμηλό χώρισμα· ξεπρόβαλε τό πρόσωπό του μέ τά μπλάβα μάτια. «Νά ζέσω;» ρώτησε βγαίνοντας μέ τά τέσσερα. Δέν ήξερα τί νά πω κι έσκυψα μέσα για νά δώ τί ύπήρχε στό στάβλο. Ή ύπηρέτρια στεκόταν δίπλα μου. «Δέν ξέρει κανείς ποιά πράγματα έχει μέσα στό σπίτι του» είπε και γελάσαμε κι οί δυό μας. «Μπρός, άδερφέ, άδερφή!» φώναξε ό άμαξάς και τότε δυό γερά άλλογα μέ φαρδιά καπούλια έμφανίστηκαν τό ένα πίσω από τό άλλο· ήταν σκυφτά σαν καμήλες, τά πόδια άγγιζαν τό σώμα. Έπιασαν όλόκληρο τό πορτάκι και μέ τήν παρουσία τους έδειξαν τή δύναμη πού είχαν τά εύκίνητα κορμιά τους. Σε λίγο όρθώθηκαν, φάνηκαν τά ψηλά πόδια και τά κορμιά άρχισαν νά άχνίζουν. «Βοήθησέ τον» είπα στην κοπέλα κι αυτή πρόθυμα έτρεξε νά του δώσει τά χάμουρα. Μόλις τόν πλησίασε, τήν άγκάλιασε και κόλλησε τό πρόσωπό του πάνω στό δικό της. Ή κοπέλα έβγαλε κραυγές κι ήρθε προς τό μέρος μου. Πάνω στα μάγουλά της είδα άποτυπωμένες δυό κόκκινες σειρές στό σχήμα των δοντιών. «Κτήνος» φώναξα όργισμένος, «καμτσίκι πού σου πρέπει». Ξαφνικά όμως θυμήθηκα πώς είναι ξένος· δέν ήξερα από πού έρχόταν, πώς μέ βοηθοῦσε μέ τή δική του θέληση, τή στιγμή πού όλοι άρνήθηκαν νά τό κάνουν. Σά νά κατάλαβε τί σκεφτόμουν και δέν έδωσε σημασία στις άπειλές μου. Σε λίγο, άπασχολημένος πάντοτε μέ τά άλλογα, γύρισε προς τό μέρος μου. «Άνέθα» είπε κι είδα πώς όλα ήταν έτοιμα. Μέ τόσο όμορφα άλλογα δέν είχα ταξιδέψει ποτέ· γεμάτος χαρά ανέβηκα στό άμάξι. «Έγώ θά κάνω τόν άμαξά· έσύ δέν ξέρεις τό δρόμο» είπα. «Βέβαια», άπάντησε αυτός, «δέ θά έρθω μαζί σου· θά μείνω μέ τή Ρόζα». «Όχι» φώναξε ή Ρόζα κι έτρεξε στό σπίτι μέ τό θέβαιο προαισθημα τής αναπόφευκτης μοίρας της. Άκουσα τήν άλυσίδα πού τήν έβαζε στην πόρτα. Άκουσα και τήν κλειδαριά πού έκλεινε. Έπειτα είδα πώς έσθησε τά φώτα στα δωμάτια και τό διάδρομο, για νά μήν τή βρει ό

άμαξιάς. «Θά ἔρθεις μαζί» εἶπα στὸν άμαξά, «άλλιώτικα δέ θά πάω πουθενά, ὅσο κι ἂν εἶναι άνάγκη. Δέ σκοπεύω νά θυσιάσω τό κορίτσι γιά αντίτιμο τῆς διαδρομῆς». «Μπρός» φώναξε αὐτός καί χτύπησε τά χέρια. Τό άμάξι ἔφυγε μέ ὄρμη, σάν ἕνα ξύλο στό ρεῦμα. Ἐκόμα άκούω τήν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μου νά σπάζει άπό τήν ὄρμη τοῦ άμαξά· τό θυμάμαι καλά· ὕστερα τά μάτια καί τ' άφτιά μου γέμισαν άπό ἕνα βόμβο πού κυριάρχησε σ' ὄλες τίς αἰσθήσεις μου. Κι αὐτό κράτησε πολύ λίγο, γιατί θρέθηκα άμέσως στήν αὐλή τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου μέ περίμενε ὁ ἄρρωστος· ἦταν σά ν' άνοιξε ἡ αὐλή μπρός μου σέ μιá μόνη στιγμή. Τά ἄλογα στάθηκαν ἡσυχά. Τό χιόνι σταμάτησε. Τριγύρω ἐπικρατοῦσε τό φῶς τοῦ φεγγαριοῦ. Οἱ γονεῖς τοῦ ἄρρώστου ἔτρεξαν πρὸς τό μέρος μου. Ἡ άδερφή του πήγαινε πίσω τους. Μέ ἄρπαξαν σχεδόν άπό τό άμάξι. Ἐπό τίς μπερδεμένες κουβέντες δέν ἔβγαζα λέξη. Στό δωμάτιο τοῦ ἄρρώστου δέ μποροῦσε κανεῖς νά πάρει άνάσα. Ἐνα τζάκι παραμελημένο κάπνιζε. Πῆρα τήν άπόφαση ν' άνοιξω τό παράθυρο πέρα γιά πέρα. Ὡστόσο ἔπρεπε νά δῶ πρῶτα τόν ἄρρωστο. Ἐδύνατος, χωρίς πυρετό· δέν ἦταν κρύος αλλά οὔτε καί ζεστός, μέ βλέμμα ἄδειο, χωρίς πουκάμισο· ὁ νεαρός σηκώθηκε άπό τό κρεβάτι, κρεμάστηκε στό λαιμό μου καί μοῦ ψιθύρισε στ' άφτί: «Γιατρέ, ἄφησέ με νά πεθάνω». Κοίταξα τριγύρω μου. Κανεῖς δέν ἄκουγε. Οἱ γονεῖς ἔστεκαν βουβοί, σκυθρωποί καί περίμεναν τήν κρίση μου. Ἐνοιξα τήν τσάντα κι ἔβαχνα τά ἔργαλεία μου. Ὁ νεαρός δέ σταματᾷ άπό τό κρεβάτι νά μέ άγγίζει, γιά νά μοῦ θυμίζει τήν παράκλησή του. Πῆρα μιá λαβίδα, τήν εξέτασα στό φῶς τοῦ κεριοῦ καί μετά τήν ἔβαλα πάλι μέσα. «Ναί» σκέφτηκα άναθεματίζοντας, «οἱ θεοί τέτοιες ὥρες βρίσκουν γιά νά βοηθήσουν· στέλνουν τό ἄλογο πού λείπει, δίνουν μάλιστα ἐπιπλέον καί δεύτερο, μιá πού ὑπάρχει βιασύνη καί σκορπίζουν μέ άπλοχεριά δῶρα στὸν άμαξά». Ἐτσι πάλι μοῦ ἤρθε στό μυαλό ἡ Ρόζα. Τί νά κάνω; Πῶς νά τή σώσω; Πῶς νά τή γλιτώσω άπό τόν άμαξά, άφοῦ βρίσκομαι δέκα μίλια μακριά της, μέ τά ζωηρά ἄλογα μπροστά στό άμάξι

μου; Μέ αυτά τά ἄλογα πού τώρα τά λουριά τους ἔχουν χαλαρώσει; Στο μεταξύ δέν κατάλαβα μέ ποιό τρόπο εἶχαν ἀνοιξει τά παράθυρα ἀπέξω. Τά ἄλογα ἔχωναν τά κεφάλια στό παράθυρο καί, ἀδιάφορα γιά τίς φωνές τῆς οἰκογένειας, κοίταζαν τόν ἄρρωστο. «Θά φύγω ἀμέσως» σκέφτηκα, σά νά μέ καλοῦσαν νά πάω κάπου. Ὡστόσο ἔκανα ὑπομονή. Ἡ ἀδερφή πού μέ πῆρε γιά ζαλισμένο ἀπό τή ζέστη, ἦρθε καί ἄρπαξε τή γούνα μου. Μοῦ ἔφεραν ἕνα ποτήρι ρούμι· ὁ γέρος μέ χτύπησε στόν ὦμο· αὐτό τό δόσιμο δικαιολογοῦσε τήν οἰκειότητα. Κούνησα τό κεφάλι μου. Σ' αὐτό τό περιβάλλον μέ τό χαμηλό πνευματικό ἐπίπεδο ἄρχισα νά νιώθω ἄσχημα. Μόνο γι' αὐτό τό λόγο ἀρνήθηκα νά πάρω τό ρούμι. Ἡ μητέρα στεκόταν δίπλα στό κρεβάτι καί μοῦ ἔκανε νόημα νά ζυγώσω. Πλησίασα, καί τή στιγμή πού τά ἄλογα χλιμίντριζαν δυνατά, ἔβαλα τό κεφάλι στό στήθος τοῦ νεαροῦ πού ἀνατρίχιασε σάν τόν ἄγγιξε ἡ μουσκεμένη γενειάδα μου. Διαπίστωσα αὐτό πού ἤξερα: ὁ νεαρός δέν εἶχε τίποτα σοβαρό· λιγάκι ἀναιμικός καί τό καλύτερο πού εἶχε νά κάνει κανείς ἦταν νά τόν σηκώσει ἀπό τό κρεβάτι. Σκέφτηκα πώς δέν ἦμουν ἐγώ πού θά ἔκανα τόν κόσμο καλύτερο καί τόν ἄφησα στό κρεβάτι. Εἶμαι διορισμένος γιαντρός ἀπό τήν περιφέρεια καί προσφέρω τίς ὑπηρεσίες μου ὅσο μπορῶ καί μέ τό παραπάνω. Δέ μέ πληρώνουν καλά, ἀλλά ἐγώ εἶμαι γενναιοδωρος καί σπλαχνικός ἀπέναντι στούς φτωχοῦς. Ἐντούτοις ἔπρεπε νά φροντίσω γιά τή Ρόζα. Ὁ νεαρός ἴσως εἶχε δίκιο· κι ἐγώ θέλω νά πεθάνω. Τί θά κάνω στό χωριό, μέσα στόν ἀτέλειωτο χειμῶνα; Τό ἄλογό μου ψόφησε καί δέν ὑπάρχει ἄνθρωπος στό χωριό πού θά μοῦ δάνειζε τό δικό του. Ἀπό τό χοιροστάσιο ἔπρεπε νά βγάλω τά ζῶα μου. Κι ἂν τυχαῖα δέ βρίσκονταν τά ἄλογα, ἔπρεπε νά ταξιδέψω μέ γουρούνια. Ἔτσι εἶναι. Κούνησα τό κεφάλι μου μπροστά στήν οἰκογένεια. Δέν ἤξεραν ἀπ' αὐτά ἀπολύτως τίποτα, μά κι ἂν θά ἤξεραν δέ θά τά πίστευαν. Νά γράφει κανείς συνταγές εἶναι εὐκολο πράγμα, ἀλλά νά μπορεῖ νά συνεννοεῖται μέ τούς ἀνθρώπους γιά τά ὑπόλοιπα εἶναι δύσκολο. Τέλος πάντων πάει κι

αυτή ή επίσκεψη· μιά ακόμη φορά μέ ενόχλησαν άδικα. Είμαι συνηθισμένος, γιατί όλόκληρη ή περιφέρεια κάθε τόσο μέ ταλαιπωρεί τή νύχτα μέ τό κουδούνισμα στην πόρτα. Αυτή τή φορά όμως έπρεπε νά θυσιάσω και τή Ρόζα, αυτό τό όμορφο κορίτσι πού χρόνια ζούσε κοντά μου, χωρίς νά τής δείξω κάποια προσοχή. Αυτή λοιπόν ή θυσία ήταν πολύ μεγάλη κι έπρεπε μέ δεξιότητα νά ταχτοποιήσω τό μυαλό μου για νά μήν ξεσπάσω πάνω σ' αυτή τήν οικογένεια πού δέ θά μπορούσε νά μου χαρίσει τή Ρόζα, όποια καλή διάθεση κι άν είχε.

Άλλά καθώς έκλεισα τήν τσάντα μου κι έκανα νόημα νά μου φέρουν τή γούνα, ή οικογένεια μαζεύτηκε γύρω μου· ό πατέρας μέ τή μύτη χωμένη στό ρούμι πού είχε στό χέρι του, ή μητέρα γεμάτη δυσπιστία για μένα —μά τήν αλήθεια, τί περιμένει ό λαός;— δαγκώνοντας τά χείλια μέ δάκρυα κι ή άδερφή κουνώντας ένα καταματωμένο μαντίλι. Στην άνάγκη, ήμουν πρόθυμος νά δεχτώ πώς ό νεαρός ήταν πραγματικά άρρωστος. Πήγα κοντά του και μου χαμογέλασε σά νά του έφερα τήν πιό τονωτική σούπα —άχ, τά άλογα χλιμιντρίζουν και πάλι· ό θόρυβος, σά νά 'ναι καθορισμένος από μιά θεία δύναμη, βοηθάει στην εξέταση. Βρήκα κάτι· ό νεαρός ήταν άρρωστος, ναι, άρρωστος. Στη δεξιά του μεριά, κοντά στό γοφό, ύπήρχε μιά πληγή. Είχε χρώμα ρόζ μέ πολλές αποχρώσεις· στό βάθος γινόταν σκούρο ρόζ και στις άκρες άνοιχτό. Ή πληγή ήταν σπειρωτή, μέ άνώμαλα αίματώματα, ένα πράγμα μέ βάθος σαν όρυχειο. Έτσι φαινόταν από μακριά. Από κοντά φαινόταν πιό άσχημη. Ποιός μπορεί νά ζυγώσει, χωρίς νά βγάλει σφύριγμα; Σκουλήκια σαν τό μικρό δάχτυλο στό πάχος και τό μάκρος· είχαν δικό τους ρόζ χρώμα κι ήταν πιτσιλισμένα μέ αίμα· στρέφονταν στό φώς, ένω βρίσκονταν μέσα στην πληγή όλα μαζί σφιχτά ένωμένα, μέ άσπρα κεφάλια και μέ πολλά ποδαράκια. Άμοιρε νέε, δέ μπορεί νά γίνει τίποτα. Βρήκα τή μεγάλη πληγή. Θα χαθείς άπ' αυτό τό κόσμημα πού έχεις στό πλευρό σου. Ή οικογένεια ήταν ευτυχισμένη, μιά πού μέ έβλεπε νά άσχολούμαι. Ή άδερφή τό είπε στη μητέρα, ή μητέρα στόν πα-

τέρα, ὁ πατέρας σέ μερικούς ξένους πού μέ ἀπλωμένα χέρια καί στίς ἄκρες τῶν ποδιῶν, μέ κυματιστή κίνηση, μῆκαν μέσα ἀπό τό σελινόφωτο τῆς ἀνοιχτῆς πόρτας. «Θά μέ σώσεις;» ψιθύρισε ὁ νεαρός, θαμπωμένος πέρα γιά πέρα ἀπό τή ζωή πού ὑπῆρχε στήν πληγή του. Τέτοιοι εἶναι οἱ ἄνθρωποι στήν περιφέρειά μου. Ἔχασαν πιά τήν παλιά πίστη. Ὁ παπᾶς κάθεται σπίτι του καί κάνει κομμάτια ἀράδα τά λειτουργικά ἐνδύματα. Ὡστόσο ὁ γιατρός ὀφείλει νά κατορθώσει τά πάντα μέ τό ἀπλό χειρουργικό του χέρι. Ἔ, λοιπόν, κάντε αὐτό πού σᾶς ἀρέσει. Δέ θυσιάστηκα μόνος μου. Τί ἄλλο καλύτερο νά ἐπιθυμήσει ἓνας γέρος ἀγροτικός γιατρός πού στερήθηκε τήν ὑπὴρέτριά του!

Ἦρθε ἡ οἰκογένεια κι οἱ γέροντες τοῦ χωριοῦ κι ἄρχισαν νά μέ ξεντύνουν. Μιά μαθητική χορωδία μέ ἐπικεφαλῆς τό δάσκαλο, στάθηκε μπροστά στό σπίτι καί τραγούδησε μία ἀπλή μελωδία πού ἔχει τά λόγια:

*Ξεντύστε τον, τότε θά γιατρευτεῖ,
κι ἂν δέ γιατρευτεῖ, σκοτώστε τον!*

Δέν εἶναι παρά ἓνας γιατρός· δέν εἶναι παρά ἓνας γιατρός.

Ἔτσι μέ ξέντυσαν. Κοίταζα τούς γύρω ἀνθρώπους ἤρεμα, ἔχοντας τά δάχτυλα στή γενειάδα, μέ σκυφτό κεφάλι. Ἦμουν ἀπόλυτα ἤρεμος καί περίμενα, ἐνῶ ἤξερα πώς δέν ὠφελοῦσε σέ τίποτα· μέ σήκωσαν χειροπόδαρα καί μέ πῆγαν στό κρεβάτι. Μέ ἔβαλαν πρὸς τή μεριά τοῦ τοίχου, κοντά στήν πληγή. Κι ὕστερα ἐξαφανίστηκαν ὅλοι ἀπό τό δωμάτιο. Ἐκλείσαν τήν πόρτα καί τό τραγούδι σταμάτησε. Σύννεφα σκέπασαν τό φεγγάρι. Ἔνωσα τίς κουβέρτες νά μέ τυλίγουν ζεστά. Σά σκιές κουνιόυνταν τά κεφάλια τῶν ἀλόγων στά παράθυρα. «Τό ξέρεις;» ἄκουσα κάποιον νά μοῦ ψιθυρίζει, «δέ σοῦ ἔχω καμιά ἐμπιστοσύνη. Δέ χρειάζεσαι πολύ καί πέφτεις ἀμέσως κάτω. Θέλεις νά μέ βοηθήσεις καί σύ μοῦ κάνεις πιο δύσκολο τό νεκρικό κρεβάτι. Πολύ εὐχαρίστως θά σοῦ ἔβγαζα τά μάτια». «Ἐχεις δίκιο» εἶπα, «εἶναι

ντροπή· μά είμαι γιατρός. Τί νά κάνω; Θέλω νά μέ πιστέψεις· είναι πολύ δύσκολο νά σε βοηθήσω». «Μπορώ νά ήσυχάσω μέ τή δικαιολογία αὐτή; Κι ὁμως πρέπει νά ήσυχάσω. Στόν κόσμο ἤρθα μέ μία ὁμορφη πληγή κι αὐτή μόνο είναι ὁ ἐξοπλισμός μου». «Ἄκουσε, μικρέ μου φίλε» τοῦ εἶπα, «τό κακό μέ σένα είναι πῶς δέν ἔχεις μιά γενική ἀντίληψη. Σέ βεβαιώνω ἐγώ, πού ἔχω ἐπισκεφεῖ σ' ὄλο τόν κόσμο ὅλα τά δωμάτια τῶν ἀρρώστων, πῶς ἡ πληγή σου δέν είναι καί τόσο κακή». «Εἶναι ἀλήθεια ἢ θέλεις νά μέ ξεγελάσεις στόν πυρετό;» «Εἶναι ἀλήθεια, στό λόγο τῆς τιμῆς μου· δέξου τον ἀπό ἓνα γιατρό πού βρίσκεται σέ ὑπηρεσία στή δική σου περιοχή». Τόν δέχτηκε καί ήσύχασε. Ἦταν πιά καιρός νά σκεφτῶ καί γιά τή σωτηρία μου. Τά ἄλογα ἔστεκαν ἀκόμα ὀρθια στίς θέσεις τους, ἀφοσιωμένα. Μάζεψα γρήγορα γούνα, ροῦχα καί τσάντα. Δέν ἤθελα νά χάσω χρόνο μέ τό ντύσιμο. Ἄν τά ἄλογα ἔτρεχαν, ὅπως ἀκριβῶς στόν ἐρχομό, τότε θά ἔταν σά νά πηδοῦσαν ἀπό τό κρεβάτι τοῦ ἀρρώστου στό δικό μου. Τό ἓνα ἄλογο ὑπάκουο ἀποτραβήχτηκε ἀπό τό παράθυρο. Ἐρίξα ὅ,τι εἶχα μαζεμένα στό ἀμάξι. Ἡ γούνα ξέφυγε μακριά κι ἀπό ἓνα μανίκι πιάστηκε σέ κάποιο γάντζο. Ἦμουν ἀρκετά καλά. Πήδηξα πάνω στό ἄλλο. Τά χάμουρα σέρνονταν ξελυμένα, τά ἄλογα πηγαίνουν μισοζεμένα. Τό ἀμάξι πίσω κυλᾷ ἐδῶ κι ἐκεῖ κι ἡ γούνα ἀγγίζει μέ τήν ἄκρη τό χιόνι. «Μπρός» φώναξα, ἀλλά δέν εἶδα νά ξυπνοῦν. Ἐτσι ἀργά, σά γερασμένοι, προχωρούσαμε στή χιονισμένη ἐρημιά. Πολλή ὥρα πίσω μας ἀντηχοῦσε τό καινούργιο ἀλλά πλανεμένο τραγούδι τῶν παιδιῶν:

Χαρεῖτε σεῖς οἱ ἄρρωστοι

Ὁ γιατρός εἶναι κοντά στό κρεβάτι σας!

Ποτέ δέ θά φτάσω στό σπίτι μου. Χάθηκε πιά ἡ πλούσια σταδιοδρομία μου. Κάποιος διάδοχος συνωμοτεῖ ἐναντίον μου. Ὅσο μάταια, γιατί δέ μπορεῖ νά μέ ἀντικαταστήσει. Στό σπίτι θά ὀργιάζει ὁ σιχαμερός ἀμαξάς. Ἡ Ρόζα εἶναι τό θῦμα του. Αὐτό δέν τό βγάζω

ἀπό τό μυαλό. Γυμνός, ἐγώ ὁ γέρος ἄνθρωπος περιπλα-
νιέμαι ἐδῶ κι ἐκεῖ, μέσα στήν παγωνιά αὐτῆς τῆς δυστυ-
χισμένης ἡλικίας, μέ ἓνα γήινο ἀμάξι καί μέ ἐξωγήινα
ἄλογα. Ἡ γούνα μου κρέμεται πίσω στό ἀμάξι. Δέ μπο-
ρῶ ὅμως νά τή φτάσω καί κανεῖς ἀπό τόν κινούμενο
συρφετό τῶν ἀρρώστων δέν κουνᾷ τό δαχτυλάκι. Ἀπα-
τημένος! Ἀπατημένος! Κάποτε ἀκολουθοῦσα τό ἀπατη-
λό χτύπημα τοῦ νυχτερινοῦ κουδουνιοῦ –ποτέ κανεῖς
δέν κάνει τό καλό.

Στή γαλαρία

Ἄν μία οποιαδήποτε καχεκτική, φυματική ἀμαζόνα, καθισμένη πάνω σ' ἓνα ταλαντευόμενο ἄλογο, μπροστά σ' ἓνα ἄπληστο κοινό καί σ' ἓνα σκληρό ἀφεντικό πού κουνᾷ χωρίς διακοπή τό μαστίγιό του, ἔκανε γύρους χωρίς σταματημό μῆνες ὀλόκληρους πάνω στήν πλατεία τοῦ τσίρκου· ἄν τρανταζόταν πάνω στό ἄλογο, σκόρπιζε φιλιὰ, ἔσπαζε τή μέση της κι ἄν τό θέαμα αὐτό συνεχιζόταν μέσα στά ἀσταμάτητα βουητά τῆς ὀρχήστρας καί τῶν ἀνεμιστήρων κι ὀλοένα προχωροῦσε στό ἀνοιχτό καί σκοτεινό μέλλον μέ χειροκροτήματα πού σβήνουν καί πάλι δυναμώνουν ζωηρά — ἴσως τότε νά ὀρμοῦσε κάποιος νεαρός ἀπό τή γαλαρία, νά δρασκελοῦσε τή μακριά σκάλα καί φτάνοντας στήν πλατεία νά κραύγαζε «σταματεῖστε!» Κι ὅλα αὐτά ἀνάμεσα σέ σαλπίσματα ταιριασμένα μέ τήν ὀρχήστρα.

Ἄλλά τά πράγματα δέ γίνονται ἔτσι. Μία ὠραία κυρία, λευκή καί ρόδινη, ξεπετιέται ἀπό τά παραπετάσματα πού ἀνοίγουν μπροστά της περήφανοι ὑπηρέτες. Ὁ διευθυντής, ζητώντας τή ματιὰ της γεμάτος τρυφερή ἀφοσίωση, τήν πλησιάζει μέ μιὰ ζωώδη κίνηση, τή βάζει νά καθίσει στό ψαρί ἄλογο, σά νά 'ταν ἡ πιό ἀγαπημένη του ἐγγονή πού πάει σέ ἐπικίνδυνο ταξίδι· διστάζει νά δώσει τό χτύπημα γιά τήν ἐκκίνηση, μά τελι-

κά κυριαρχώντας στόν έαυτό του δίνει τό χτύπημα· τρέχει κοντά στό άλογο· μέ στόμα άνοιχτό· μέ βλέμμα πού πετάει σπίθες παρακολουθεί τά πηδήματα τής άμαζόνας· δέ μπορεί νά συλλάβει τήν άπιαστη τέχνη της· μέ έγγλέζικα παραγγέλματα προσπαθει νά τήν προειδοποιεί· τούς βοηθούς πού κρατούν τούς κρίκους τούς φωνάζει άγρια νά 'ναι προσεχτικοί· λίγο πρίν από τό *salto mortale* έξορκίζει μέ ύψωμένα χέρια τήν όρχήστρα νά σταματήσει τό παίξιμο· τελικά σηκώνει τή μικρή από τό άλογο πού τρέμει, τής δίνει φιλήματα στά δυό μάγουλα και θρίσκει κάθε έπιδοκιμασία του κοινου όχι ίκανοποιητική ένω αυτή, στηριγμένη πάνω του, στα άκρα των ποδιων, κυκλωμένη από σκόνη, μέ άνοιχτά τά μπράτσα και μέ τό κεφάλι προς τά πίσω θέλει νά μοιραστεί τήν ευτυχία της μέ όλο τό τσίρκο -μιά λοιπόν πού τά πράγματα είναι έτσι, ό νεαρός τής γαλαρίας γέρνει κι άκουμπά τό πρόσωπό του πάνω στα κάγκελα και στο τέλος τής παράστασης, βυθισμένος σ' ένα φοβερό όνειρο, κλαίει χωρίς νά ξέρει τό λόγο.

Μπροστά στό νόμο

Μπροστά στό νόμο στέκει ένας θυρωρός. Σ' αυτόν έρχεται ένας χωρικός καί ζητά νά μπει μέσα. Άλλά ό θυρωρός τοῦ λέει πώς τώρα δέ μπορεί νά τόν αφήσει νά μπει μέσα. Ό χωρικός συλλογίζεται κι έπειτα ρωτά τό θυρωρό, αν θά μπορούσε νά μπει αργότερα. «Είναι πιθανό» απαντά ό θυρωρός, «τώρα όμως είναι αδύνατο». Η πόρτα, όπως πάντοτε, είναι ανοιχτή καί σέ μιá στιγμή πού ό θυρωρός κάνει πέρα, ό χωρικός σκύβει για νά δει μέσα. Μόλις τόν βλέπει ό θυρωρός, γελά καί τοῦ λέει: «Αν έχεις τήν ὄρεξη, πέρασε μέσα, μολονότι σου τό έχω απαγορέψει. Άκουσε όμως τί θά σου πῶ: ἐγώ εἶμαι δυνατός καί παρόλα αυτά εἶμαι ό κατώτερος. Από αἶθουσα σέ αἶθουσα υπάρχουν κι ἄλλοι θυρωροί, ό ένας δυνατότερος από τόν ἄλλο. Ἐγώ ό ἴδιος μόλις μπορώ νά βαστάξω τήν ὄψη τοῦ τρίτου θυρωροῦ». Τέτοιες δυσκολίες δέν τίς περίμενε ό χωρικός. Ἐντούτοις ό νόμος πρέπει νά ἔναι πάντοτε καί στόν καθένα προσιτός, σκέφτεται. Καί τή στιγμή πού κοιτάζει προσεχτικά τό θυρωρό, τυλιγμένο στό γούνινο πανωφόρι του, τή μεγάλη καί σουβλερή του μύτη, τή μακριά, ἀραιή, τατάρικη γενειάδα, τό βρίσκει καλό νά περιμένει ὡς τήν ὥρα πού θά πάρει τήν ἄδεια νά μπει μέσα. Ό θυρωρός τοῦ δίνει ένα σκαμνί καί τοῦ ἐπιτρέπει νά καθίσει δίπλα στήν πόρτα. Στή θέση αὐτή κάθεται μέρες καί χρόνια. Κάνει πολλές προσπάθειες για νά ἐξασφαλίσει τήν ἄδεια νά μπει μέσα καί μέ τίς ἱκεσίες του κουράζει τό θυρωρό.

Συχνά ο θυρωρός του κάνει άσημαντες έρωτήσεις, τέτοιες πού κάνουν οί μεγάλοι κύριοι, και πάντοτε του λέει πώς δέ μπορεί άκόμα νά τόν αφήσει νά μπει. 'Ο άνθρωπος όμως, πού ήταν καλά έφοδιασμένος γιά τό ταξίδι, τά ξόδεψε όλα, άκόμα και τά πιο πολύτιμα πράγματα, σέ δωροδοκίες στό θυρωρό. 'Εκείνος δέχεται τά πάντα και μετά του λέει: «Τά δέχομαι μόνο και μόνο γιά νά μή νομίσεις πώς κάτι παρέλειψες». Σ' όλα αυτά τά πολλά χρόνια ο άνθρωπος παρατηρεί τό θυρωρό σχεδόν χωρίς διακοπή. Δέ σκέφτεται τούς άλλους θυρωρούς· μόνο αυτός του φαίνεται σαν τό μοναδικό έμπόδιο νά πλησιάσει τό νόμο. Γιαυτό καταριέται τήν κακή του τύχη, στά πρώτα χρόνια άσυγκράτητα και φωναχτά· όσο γερνάει όμως περιορίζεται μόνο νά μουρμουρίζει. Μέ τόν καιρό έκδηλώνει παιδικά καμώματα και μιά πού μελετούσε χρόνια τό θυρωρό, γνώρισε και τούς ψύλλους του γούνινου γιακά του· παρακαλεί και τούς ψύλλους νά τόν βοηθήσουν και νά μεταπείσουν τό θυρωρό. Τελικά όλο και χάνει μέ τόν καιρό τό φώς του και δέν ξέρει, άν τριγύρω του άπλώνεται σκοτάδι ή τά μάτια του τόν άπατούν. Παρόλα αυτά, τώρα σά νά βλέπει κάποια λάμψη μέσα στό σκοτάδι, πού ξεπροβάλλει άσβεστη από τήν πόρτα του νόμου. Δέν του μένει πιά πολλή ζωή. Λίγο πριν από τό θάνατό του συγκεντρώνεται όλη ή πείρα τής ζωής του σέ ένα έρώτημα, πού δέν τό έχει κάνει ως σήμερα στό θυρωρό. Του κάνει νόημα νά πάει κοντά του, γιατί δέ μπορεί νά σηκώσει τό παγωμένο του κορμί. 'Ο θυρωρός αναγκάζεται νά σκύψει πολύ κοντά του, γιατί τό ύφος του ανθρώπου φαίνεται τρομερά άλλαγμένο. «Τί θέλεις λοιπόν άκόμα νά μάθεις;» τόν ρωτά ο θυρωρός, «είσαι τόσο άχόρταγος...» «'Όλοι πολεμούν γιά τό νόμο, πώς γίνεται κανείς νά μή ζητά, έκτός από μένα, νά μπει στό νόμο;» 'Ο θυρωρός καταλαβαίνει πώς τό τέλος του ανθρώπου πλησιάζει· ή άκοή του χάνεται κι ο θυρωρός αναγκάζεται νά ουρλιάξει: «Κανείς άλλος δέ μπορούσε νά γίνει δεκτός στό νόμο, γιατί ή πόρτα αυτή ήταν μόνο γιά σένα προορισμένη. Τώρα θά τήν κλείσω».

Οί έντεκα γιοί

Έχω έντεκα γιούς.

Ο πρώτος έξωτερικά δέν είναι άνθρωπος πού προσελκύει έντούτοις είναι σοβαρός κι έξυπνος. Παρόλα αυτά δέν τόν εκτιμῶ πολύ, ὅσο κι ἂν τόν ἀγαπῶ σάν παιδί, ὅπως καί τ' ἄλλα παιδιά. Ἡ σκέψη του μοῦ φαίνεται ἀπλοϊκή· δέ βλέπει οὔτε δεξιά οὔτε ἀριστερά οὔτε καί μακριά. Σ' αὐτό τόν περιορισμένο κύκλο τῆς σκέψης του ὄλοένα καί περιφέρεται, ἢ καλύτερα στριφογυρίζει.

Ο δεύτερος εἶναι ὁμορφος, λυγρός καί καλοφτιαγμένος. Τόν ἀπολαμβάνεις σάν τόν βλέπεις σέ στάση ξιφασκίας. Έχει δεῖ πολλά, γι'αυτό ἀκόμα κι ἡ φύση κουβεντιάζει μαζί του μέ περισσότερη ἐμπιστοσύνη παρά μέ κείνους πού ἔμειναν στόν τόπο τους. Ἀλλά ἡ προτίμηση αὐτή δέν ὀφείλεται ἀποκλειστικά καί οὐσιαστικά μόνο στά ταξίδια, ὀφείλεται στό ἀμίμητο αὐτοῦ τοῦ παιδιοῦ. Τό καταλαβαίνει κανεῖς, σά θελήσει, λόγου χάρη, νά μιμηθεῖ τό πήδημα πού κάνει στό νερό μέ τέχνη, μέ πειθαρχία καί μέ πολλές φιγοῦρες. Τό θάρρος κι ἡ ὄρεξη φτάνουν ὡς τήν ἄκρη τῆς σανίδας· ἐκεῖ ὅμως, ἀντί νά πηδήξει, ὁ μιμητής σταματᾷ καί σηκώνει τά χέρια μέ χίλιες δυό δικαιολογίες. Παρόλα αὐτά, ἐνῶ ἔπρεπε νά ἴμαι εὐτυχισμένος μέ ἕνα τέτοιο παιδί, οἱ σχέσεις μου μαζί του δέν εἶναι καί τόσο καλές. Τό ἀριστερό του

μάτι είναι λίγο μικρότερο από τό δεξί κι όλο τρεμοπαίζει. Όστόσο τό έλάττωμα αυτό είναι μικρό και κάνει τό πρόσωπο ακόμα πιό τολμηρό και κανείς δέ μπορεί νά τό ύπολογίσει για έλάττωμα, όταν έρχεται σέ σχέση μέ τήν κλειστή του φύση. Έγώ, ό πατέρας, τό κάνω. Φυσικά δέν είναι αυτό τό σωματικό έλάττωμα πού μέ στενοχωρεί· είναι κάποια άνωμαλία του μυαλου του πού έχει σχέση μέ αυτό· κάποιο δηλητήριο πού κυκλοφορεί στό αίμα του, κάποια άδυναμία πού δέν τον αφήνει νά όλοκληρώσει τά χαρίσματα τής ζωής του, φανερά κι άπεναντί μου. Έντούτοις, από τήν άλλη μεριά, αυτό άκριβώς είναι πού τον κάνει δικό μου γιό, μιά πού τό έλάττωμά του αυτό είναι έλάττωμα όλόκληρης τής οικογένειας, αλλά σ' αυτόν είναι κάπως πιό έντονο.

Ό τρίτος γιός είναι επίσης όμορφος, αλλά δέν έχει τήν όμορφιά πού μου άρέσει. Είναι ή όμορφιά του τραγουδιστή: τό άνήσυχο στόμα και τό όνειροπαρμένο βλέμμα· τό κεφάλι πού χρειάζεται πίσω του ένα παραπέτασμα για νά κάνει έντύπωση· τό στήθος πού κάνει άτελείς καμπύλες· τά χέρια πού εύκολα ύψώνονται κι ακόμα πιό εύκολα χαμηλώνουν· τά πόδια πού είναι περήφανα, γιατί δέ μπορούν τίποτα νά βαστάξουν. Κι επιπλέον: ό τόνος τής φωνής πού δέν είναι πλήρης· μιά στιγμή μπορεί νά παραπλανήσει κάποιον πού τον κάνει νά προσέξει έντονα· κι ύστερα ξεψυχά. Όλα αυτά μέ βάζουν στόν πειρασμό νά κάνω επίδειξη του γιου μου· ώστόσο προτιμώ νά τον έχω κρυμμένο. Ό ίδιος δέ ζητά νά κυριαρχήσει· όχι γιατί ξέρει πώς έχει άδυναμίες, αλλά από μιά άθωότητα. Έτσι νιώθει άπομονωμένος μέσα στην εποχή μας. Φαίνεται νά άνήκει στην οικογένειά μου, αλλά φαίνεται νά άνήκει και σέ μιά άλλη πού χάθηκε μέσα στους αιώνες. Πολύ συχνά δέν είναι χαρούμενος και κανείς δέ μπορεί νά τον παρηγορήσει.

Ό τέταρτος γιός είναι ίσως ό πιό προσιτός κοινωνικά από όλους. Είναι ένα γνήσιο παιδί τής εποχής του πού τό πλησιάζει ό καθένας· πατά σέ γή πού είναι κοινή για όλους· κι όλοι δείχνουν πρόθυμοι νά τον παινέψουν. Ίσως από τή γενική αυτή άναγνώριση ό χαρακτήρας

του εκδηλώνεται άνετα, οί κινήσεις του είναι λεύτερες κι οί κρίσεις του είναι απαλλαγμένες από έγνοιες. Μερικά του γνωμικά είναι γιά νά επαναλαμβάνονται συχνά· αλλά μόνο μερικά γιατί τό σύνολο δείχνει μιά επιπολαιότητα. Μοιάζει μέ κάποιον πού πηδᾶ ύπέροχα από τά ψηλά, σά χελιδόνι σκίζει τόν άέρα, ύστερα όμως χάνεται χωρίς καμιά έλπίδα στή σκόνη τής έρημιᾶς. Τέτοιες σκέψεις μου δηλητηριάζουν τήν ὄψη τοῦ παιδιοῦ αὐτοῦ.

Ὁ πέμπτος γιός είναι άγαπητός καί καλός· υπόσχεται περισσότερα από ὅσα έχει. Είναι τόσο άσήμαντος πού μαζί του κανείς νιώθει μόνος πέρα γιά πέρα. Ὡστόσο τό γεγονός αὐτό τόν κάνει νά κερδίζει σέ εκτίμηση. "Αν μέ ρωτήσουν πῶς έγινε αὐτό, θά βρεθῶ σέ δύσκολη θέση καί δέ θά μπορέσω νά άπαντήσω. Ἴσως ἡ άθωότητα νά περνᾶ πολύ εύκολα τά στοιχεῖα τοῦ κόσμου· κι αὐτός είναι άθῶος, ἴσως μάλιστα καί μέ τό παραπάνω. Κοντά σ' αὐτά είναι πρόσχαρος σέ ὄλους, πάρα πολύ πρόσχαρος. Τό ὁμολογῶ: δέ νιώθω ίκανοποιημένος, ὅταν τόν επαινοῦν μπροστά μου. Αὐτό όμως σημαίνει, πῶς ὅταν έχει κανείς νά παινέσει κάποιον πού τοῦ αξίζει, ὅπως είναι ὁ γιός μου, ὁ επαινος είναι κάτι πολύ εύκολο.

Ὁ εκτος γιός μου φαίνεται, τουλάχιστο μέ τήν πρώτη ματιά, ὁ πιό δυνατός στή σκέψη από ὄλους. Δύσκολος αλλά καί ὁμιλητικός. Γιαυτό δύσκολα τόν πλησιάζουν. Σέ περίπτωση πού θά χάσει, είναι πολύ συντριμμένος. "Αν καταφέρει καί δείξει ύπεροχή, τότε κρατάει τή θέση αὐτή μέ τήν πολυλογία. Πάντως δέν κρύβω πῶς έχει ένα μικρό πάθος. Στό φῶς τής μέρας πολεμᾶ συχνά μέ τή σκέψη, σά νά ζεῖ ὄνειρο. Χωρίς νά 'ναι ἄρρωστος—άντίθετα έχει πολύ καλή υγεία— χάνει καμιά φορά τά θήματά του, ιδιαίτερα σά βραδιάζει· ὥστόσο δέν έχει ανάγκη από βοήθεια κι οὔτε πέφτει κάτω. Είναι πολύ πιθανό νά φταίει κι ἡ σωματική του διάπλαση· είναι πάρα πολύ ψηλός γιά τήν ἡλικία του. Ἐτσι στή γενική εμφάνιση γίνεται άσχημος, παρόλο πού σέ επιμέρους σημεία έχει ξεχωριστές χάρες, ὅπως λόγου χάρη στά

χέρια και τὰ πόδια. Ἄσχημο εἶναι και τὸ μέτωπό του· τὰ κόκαλα και τὸ δέρμα φαίνονται σὰ νὰ ἔναι ζαρωμένα.

Ὁ ἕβδομος γιός εἶναι ὁ περισσότερο δικός μου ἀπό ὄλους τοὺς ἄλλους. Ὁ κόσμος δέ μπορεί νὰ τόν ἐκτιμήσει· δέν εἶναι σέ θέση νὰ καταλάβει τήν ἐσωτερικότητα τοῦ πνεύματός του. Δέν τόν ὑπερεκτιμῶ. Γνωρίζω πὼς εἶναι ἀρκετά ἀσήμαντος. Ἄν ὁ κόσμος δέν εἶχε κανένα ἐλάττωμα παρά μόνο αὐτό πού ἔχει ὁ γιός μου και τόν κάνει ἀνίκανο νὰ ἐκτιμηθεῖ, τότε θὰ ἔταν ἄσπιλος. Παρόλα αὐτά θὰ ἔθελα ὁ γιός μου αὐτός νὰ μὴν ἀνήκει στήν οἰκογένειά μου. Ἀγωνιᾷ και σέβεται τήν παράδοση κι ἀπ' ὅσο μπορῶ ἐγὼ τουλάχιστο νὰ διαισθανθῶ, συνδυάζει ἀγωνία και σεβασμό σ' ἓνα ἀξεδιάλυτο σύνολο. Κι ὅμως μέ αὐτό τὸ σύνολο δέν εἶναι ἰκανός νὰ κάνει τίποτα. Δέ μπορεί νὰ προχωρήσει στό μέλλον. Παρόλα αὐτά τὸ χάρισμά του αὐτό εἶναι ἐνθαρρυντικό και ἐλπιδοφόρο. Θὰ ἔθελα νὰ εἶχε παιδιά κι αὐτά πάλι ἄλλα παιδιά. Δέ βλέπω ὅμως τήν ἐπιθυμία αὐτή νὰ πραγματοποιεῖται. Μέ μιά γιά μένα κατανοητή, ἀλλά ἀνεπιθύμητη αὐτοϊκανοποίηση, ἀντίθετη κατά πολύ πρὸς τὸ περιβάλλον, τριγυρίζει μόνος, δέν ἐνδιαφέρεται γιά κορίτσια και παρόλα αὐτά δέ χάνει τήν καλή του διάθεση.

Ὁ ὄγδοος γιός μου εἶναι τὸ παιδί τῆς ὀδύνης, χωρίς νὰ ξέρω τήν αἰτία. Μέ κοιτάζει παράξενα και νιώθω πὼς εἶμαι μαζί του δεμένος πατρικά. Ὁ χρόνος ἔκανε πολλά καλά. Πρῶτα ἐνιωθα τρόμο, μόνο πού ἔφερνα τὸ μυαλό μου σ' αὐτό τὸ γιό. Χαράζει τὸ δικό του δρόμο και διέκοψε κάθε ἐπαφή μαζί μου. Μέ τὸ σκληρό κι ἀνθεκτικό του κρανίο, μέ τὸ μικρό του ἀθλητικό σῶμα—μόνο τὰ πόδια του στή μικρή ἡλικία ἦταν ἀδύνατα, στό μεταξύ ὅμως μᾶλλον δυνάμωσαν— θὰ μπορέσει νὰ ὀρθοποδήσει, ὅπου κι ἂν πάει. Συχνά ἐπιθύμησα νὰ τόν καλέσω νὰ ἔρθει κοντά μου, νὰ τόν ρωτήσω τί κάνει και ποιά σχέδια καταστρώνει· εἶναι ὅμως πολύ μακριά μου κι ἔχει περάσει πολὺς χρόνος, γιαντὸ καλύτερα εἶναι νὰ μείνουμε ὅπως εἴμαστε. Ἀκούω πὼς μόνο αὐτός ἀπό τοὺς γιούς μου ἔχει γενειάδα. Αὐτό δέν πάει σ' ἓνα

μικρόσωμο άνθρωπο.

Ο ἕνατος γιός μου εἶναι πολύ κομψός κι ἔχει γλυκό βλέμμα πού ἐπιθυμοῦν οἱ γυναῖκες. Αὐτό τό βλέμμα του μπορεῖ νά πλανέψει κι ἐμένα σέ μιά εὐκαιρία. Ἀλλά ξέρω καλά πώς ἓνα βρεγμένο σφουγγάρι εἶναι ἄρκετό γιά νά σθήσει ὅλη αὐτή τήν ὑπεργήινη λάμψη. Τό χαρακτηριστικό εἶναι πώς δέν ἐπιδιώκει νά πλανέψει κανένα. Θά μπορούσε νά περάσει ὅλη τή ζωή του ξαπλωμένος στόν καναπέ, ἐνῶ τό βλέμμα του θά πλανιέται στό ταβάνι ἢ θά ἡσυχάζει κάτω ἀπό τά βλέφαρα. Ὅταν βρεθεῖ τυχαῖα στή θέση πού τοῦ ἀρέσει, μιᾶ μέ πολλή διάθεση καί πετυχημένα. Λακωνικά καί στοχαστικά, ἀλλά μέσα στά στενά μόνο ὄρια. Ἄν τυχόν καί ξεπεράσει τά ὄριά του, πού δέν τό κατορθώνει ευκολα, μιά πού εἶναι τόσο στενά, τότε τά λόγια του γίνονται ἄδεια. Θά τοῦ ἔκανε κανεῖς νόημα νά σωπάσει, ἄν βέβαια ὑπῆρχε κάποια ἐλπίδα νά δεῖ τό νόημα ἢ ματιά του πού φαίνεται νά ὄνειροπολεῖ.

Ὁ δέκατος γιός μου φαίνεται νά ἔναι ἀνελικρινής στό χαρακτήρα του. Δέν ἀμφισβητῶ πέρα γιά πέρα αὐτό τό ἐλάττωμά του, οὔτε μπορῶ καί νά τό ἐπιβεβαιώσω. Εἶναι βέβαιο, πώς ὁποῖος τόν βλέπει νά πλησιάζει μέ μιά ἐπισημότητα, ἀσυμβίβαστη μέ τήν ἡλικία του, μέ ἔνδυμα κουμπωμένο σφιχτά, μέ παλιό μαῦρο καπέλο, βουρτσισμένο πολύ προσεχτικά, μέ πρόσωπο ἀνέκφραστο, μέ ξεπεταγμένο πηγούνι, μέ βαριά καί πλούσια φρύδια, μέ δυό δάχτυλα στό στόμα —ὁποῖος λοιπόν τόν βλέπει ἔτσι, σκέφτεται: νά ἕνας μέγας ὑποκριτής. Ἄν τόν ἀκούσει κανεῖς νά μιᾶ, τοῦ δίνει τήν ἐντύπωση μυαλωμένου ἀνθρώπου πού εἶναι ὅλος προσοχή. Λίγο νά συνδεθεῖ μέ κάποιον κι ἀρχίζει νά διασταυρῶνει ἐρωτήσεις μέ χτυπητή μοχθηρία. Βρίσκεται σέ καταπληκτική, αὐτονόητη κι εὐθυμη συμφωνία μέ τό σύνολο τοῦ κόσμου· μιά τέτοια συμφωνία πού κάνει τό λαιμό νά τεντώνει καί τό σῶμα νά ὑψώνεται. Πολλοί πού κάνουν τόν ἔξυπνο κι ἔλεγαν πώς τό ἐξωτερικό του τοῦς ἀπῶθοῦσε, σαγηνεύτηκαν ἀπό τό λόγο του. Ἐντούτοις ὑπάρχουν κι ἄλλοι πού δέν ἐνοχλοῦνται ἀπό τό ἐξωτε-

ρικό του και βρίσκουν τά λόγια του ύποκριτικά. Έγώ, ως πατέρας, δέ μπορώ νά κρίνω, παρόλο πού πρέπει νά όμολογήσω πώς οί τελευταίοι κριτές είναι πιά άξιοπρόσχετοι από τούς πρώτους.

Ό ένδέκατος γιός μου είναι τρυφερός, ό πιά αδύνατος από τούς γιούς μου. Άλλά ή αδυναμία του είναι φαινομενική. Μερικές φορές είναι δυνατός και σταθερός, αλλά και τότε στό βάθος κρύβεται ή αδυναμία. Δέν είναι αδυναμία πού προξενεί ντροπή, αλλά κάτι πού πάνω στη γή μας λογαριάζεται για αδυναμία. Και ή τάση για φυγή δέν είναι αδυναμία, μιά πού είναι δισταχτικότητα, άβεβαιότητα κι αστάθεια; Τέτοιες έκδηλώσεις παρουσιάζει ό γιός μου. Φυσικά ό πατέρας χαίρεται γι' αυτές τίς ιδιότητες παρόλο πού όδηγοϋν τήν οικογένεια στην καταστροφή. Μερικές φορές μέ κοιτάζει σά νά θέλει νά μου πεί: θά σε πάρω μαζί μου, πατέρα. Κι έγώ σκέφτομαι: είσαι ό τελευταίος πού θά έμπιστευόμουν. Και τό βλέμμα του μου λέει: άς ήταν νά ήμουν ό τελευταίος.

Αυτοί είναι οί έντεκα γιοί μου.

Ἀνακοίνωση σέ μιά Ἀκαδημία

Ἀξιότιμοι κύριοι Ἀκαδημαῖκοί!

Μοῦ κάνατε τιμή, πού μέ προσκαλέσατε νά κάνω εἰσήγηση στήν Ἀκαδημία γιά τήν προηγούμενή μου ζωή πού πέρασα ὡς πίθηκος.

Μέ τήν ἔννοια αὐτή δέ μπορῶ δυστυχῶς νά ἀνταποκριθῶ στήν πρόσκληση. Μέ χωρίζουν πέντε χρόνια σχεδόν ἀπό τή ζωή τοῦ πιθήκου, ἓνα χρονικό διάστημα πού εἶναι μικρό στά μέτρα τοῦ ἡμερολόγιου, ἀλλά ἀπέραντο, ὅταν κανεῖς εἶναι ἀναγκασμένος νά τό περάσει καλπάζοντας, ὅπως ἔκανα ἐγώ, συντροφιά μέ ἐξαίρετους πότε πότε ἀνθρώπους, μέ συμβουλές, μέ ἐπιτυχίες, μέ ὀρχήστρες συμφωνικῆς μουσικῆς, ἀλλά πάντοτε μόνος, γιατί ἡ κάθε συντροφιά, γιά νά ποῦμε τήν ἀλήθεια, σταματοῦσε μακριά ἀπό τό φράγμα. Πάντως οἱ ἐπιδόσεις μου αὐτές θά ἔταν ἀδιανόητες, ἂν εἶχα προσκολληθεῖ πεισματικά στήν καταγωγή μου καί στίς ἀναμνήσεις τῆς νιότης μου. Ἀκριβῶς, ἡ παραίτηση ἀπό κάθε πείσμα ἦταν ἡ πιό ὑψηλή ἐντολή πού ἔδωσα στόν ἑαυτό μου. Ἐγώ, ὁ ἐλεύθερος πίθηκος, μπῆκα κάτω ἀπ' τό ζυγό. Κι ἔτσι οἱ ἀναμνήσεις μου ὅλο καί περιορίζονταν. Στήν ἀρχή, ἂν τό ἔθελαν οἱ ἀνθρωποι, εἶχα ἐλεύθερη τήν ἐπιστροφή ἀπό τήν πύλη τοῦ οὐρανοῦ, πού σχηματίζεται πάνω ἀπό τή γῆ, ἀλλά μέ τό ἐξελικτικό μου προχώρημα

ἄρχισε νά γίνεται στενή καί χαμηλή. Πιό καλά καί πιό προφυλαγμένος ἔνιωσα μέσα στούς ἀνθρώπους. Ἡ θύελλα, πού τήν ἔνιωθα πίσω μου στό παρελθόν νά λυσομανᾶ, ἄρχισε νά κοπάζει. Σήμερα δέν εἶναι παρά ἓνα ἔλαφρό ἀεράκι, πού μου δροσίζει τίς φτέρνες. Καί τό ἄνοιγμα, ἐκεῖ στό μακρινό παρελθόν, ἀπ' ὅπου κάποτε προῆλθα, ἔγινε τόσο στενό, πού θά ἔβγαζα τό δέρμα μου, ἂν εἶχα τή δύναμη καί τή θέληση γιά νά ξαναπάω πίσω καί νά περάσω αὐτό τό ἄνοιγμα. Γιά νά τά πῶ πιό ξεκαθαρισμένα, ὅσο καί νά διαλέγω εἰκόνες γιά τίς ἐκφράσεις μου, θέλω νά πῶ τό ἐξῆς: ἡ δική σας ζωή, πού προέρχεται ἀπό τόν πίθηκο, ἂν ἔχετε τέτοια ζωή, δέν εἶναι πιό μακρινή ἀπό ὅ,τι εἶναι ἡ δική μου. Στή φτέρνα γαργαλεύονται ὅσοι περπατοῦν πάνω στή γῆ: ὁ μικρός χιμπατζῆς κι ὁ μέγανος Ἀχιλλέας.

Ἄλλά μέ περιορισμένη ἔννοια μπορῶ ἴσως νά ἀπαντήσω στά ἐρωτήματά σας καί τό κάνω εὐχαρίστως. Τό πρῶτο πού ἔμαθα ἦταν νά κάνω χειραψία. Ἡ χειραψία σημαίνει ἀνοιχτό ἄνθρωπο. Θά 'ταν ιδεῶδες νά μπορούσα σήμερα, στό πιό ψηλό σημεῖο τῆς σταδιοδρομίας μου, νά προσθέσω στήν ἀνοιχτή χειραψία καί τόν ἀνοιχτό λόγο. Βέβαια δέ λέω τίποτα τό νέο στήν Ἀκαδημία καί δέ μπορῶ νά ἀναπτύξω τέλεια τό θέμα πού μου ζήτησαν, οὔτε μπορῶ νά τά διηγηθῶ ὅλα, παρόλη τήν καλή μου διάθεση. Ἄλλά μέ ὅσα θά σᾶς πῶ, θά φανεῖ πῶς ἓνας πίθηκος μπῆκε κι ἐγκαταστάθηκε στόν κόσμο τό δικό σας:

Κατάγομαι ἀπό τή Χρυσή Ἀκτή. Γιά νά σᾶς πῶ πῶς πιάστηκα, στηρίζομαι σέ περιγραφές ξένων. Μιά ὀμάδα κυνηγοί τῆς ἐταιρίας Χάγκενμπεκ —μέ τόν ἀρχηγό της ἀπό τότε ἄδειασα πολλά μπουκάλια κόκκινο κρασί— κρύφτηκαν πίσω ἀπό κάτι θάμνους τῆς ὄχθης, ὅταν μέ ἓνα κοπάδι πλησίασα τό βράδυ γιά νά πῶ νερό. Πυροβόλησαν καί χτυπήθηκα μόνο ἐγώ· δέχτηκα δύο σφαῖρες. Μιά στό μάγουλο, κάπως ἔλαφριά. Ὡστόσο μου ἄφησε μία μεγάλη κόκκινη οὐλή πού εἶχε ξεριζώσει τά γένια. Ἀποτελέσματά της εἶναι τό ὄνομα Κοκκινόπετρος, ἓνα ὄνομα ἀποκρουστικό καί φοβερά ἀποτυχημένο. Νο-

μίξει κανείς πώς τό έχει βγάλει πίθηκος, σά νά 'ναι αὐτό τό σημάδι στό μάγουλο πού μέ ξεχωρίζει ἀπό τό ρωμαλέο καί πολύ γνωστό πίθηκο Πέτρο πού εἶχε ψοφήσει λίγο πρίν. Αὐτά σά μιά παρένθεση.

Ἡ δευτέρα σφαῖρα μέ χτύπησε κάτω ἀπό τό γοφό. Ἦταν βαριά καί γι'αυτό τώρα κουτσαίνω λίγο. Τελευταῖα διάβασα ἕνα ἄρθρο ἐνός ἀπό τίς δέκα χιλιάδες τῶν λαγωνικῶν, πού γράφουν γιά μένα στίς ἐφημερίδες: δέν ἔχω ἀκόμα καταπνίξει τήν πιθηκίσια φύση μου. Ἀπόδειξη, πώς μοῦ ἀρέσει νά βγάζω τά παντελόνια μου, σάν ἔρχονται ἐπισκέψεις, γιά νά δείξω τό μέρος, ὅπου καρφώθηκε ἡ σφαῖρα. Αὐτοῦ τοῦ δημοσιογράφου πρέπει νά τοῦ βγάλουν ὄλα τά δάχτυλα πού τά χρησιμοποιεῖ γιά νά γράφει. Ἐγώ, ἐγώ μπορῶ νά βγάζω τά παντελόνια μου μπροστά σ' ὅποιον μοῦ ἀρέσει. Δέ βλέπει τίποτα ἐκτός ἀπό μιά καλοπεριποιημένη γούνα καί τήν οὐλή πού ἄφησε —ἐδῶ πρέπει νά διαλέξουμε γιά ἕνα ὀρισμένο σκοπό μιά ὀρισμένη λέξη, πού δέ θά παρεξηγηθεῖ— μιά ἐγκληματική σφαῖρα. Ὅλα εἶναι φανερά. Τίποτα δέν ὑπάρχει νά κρύψει κανείς, ὅταν πρόκειται γιά τήν ἀλήθεια. Ὁ ἰδεολόγος ἀπορρίπτει πάντοτε τούς λεπτούς τρόπους. Ἄν ὁμως αὐτός ὁ δημοσιογράφος ἔβγαζε τά παντελόνια του μπροστά σέ ἐπισκέψεις, αὐτό θά 'ταν ἀσφαλῶς πολύ διαφορετικό. Καί τό βρίσκω πολύ λογικό πού δέν τό κάνει. Νά μέ παρατήσῃ λοιπόν μέ τίς λεπτότητές του.

Ἔστερα ἀπό κεῖνες τίς σφαῖρες ξύπνησα —κι ἐδῶ ἀρχίζουν οἱ ἀναμνήσεις μου— μέσα σ' ἕνα κλουβί, στό μεσαῖο κατάστρωμα ἐνός πλοίου τῆς Χάγκενμπεκ. Τό κλουβί δέν εἶχε τέσσερις πλευρές· εἶχε μόνο τρεῖς, στερεωμένες σ' ἕνα κασόνη, πού ἔκανε τήν τέταρτη πλευρά. Ὅλο τό κλουβί ἦταν πολύ χαμηλό, γιά νά σταθῶ ὀρθιος, καί πολύ στενό, γιά νά καθίσω κάτω. Καθόμουν λοιπόν μέ σπασμένα τά γόνατα, πού συνέχεια ἔτρεμαν. Εἶχα τό πρόσωπό μου στραμμένο πρὸς τό κασόνη, γιατί δέν ἤθελα νά βλέπω ἄνθρωπο κι ἤθελα νά εἶμαι πάντοτε στό σκοτάδι. Πίσω οἱ βέργες ἀπό τά κάγκελα ἐμπαιναν στό κρέας μου. Τέτοια μέσα στήν ἀρχή γιά τά ἄγρια

ζῶα οἱ ἄνθρωποι τὰ θεωροῦν ἀναγκαῖα, καί δέ μπορῶ παρά νά συμφωνήσω σήμερα, ὕστερα ἀπό τήν πείρα μου, πῶς ἔτσι εἶναι στήν πραγματικότητα, σύμφωνα μέ τίς ἀνθρώπινες ἀντιλήψεις.

Τότε δέ σκεφτόμουν μέ τόν ἴδιο τρόπο. Πρώτη φορά στή ζωή μου βρέθηκα σέ ἀδιέξοδο. Μπροστά μου τουλάχιστο δέν ἔβλεπα τίποτα· ἦταν ἕνα κασόνι· κάποιο σανίδι πού ἐφάρμοζε καλά πάνω σ' ἄλλο σανίδι. Βέβαια ἀνάμεσα στά σανίδια, ἀπό πάνω ὡς κάτω, ὑπῆρχε μιὰ χαραμάδα, πού ὅταν τήν ἀνακάλυπα τή χαιρέτησα μ' ἕνα εὐτυχισμένο οὐρλιαχτό τῆς ἡλιθιότητάς μου. Στή χαραμάδα αὐτή δέ μποροῦσα οὔτε τήν οὐρά μου νά χῶσω. Καμιά δύναμη πιθήκου δέ μποροῦσε νά τή διευρύνει.

"Ἐκανα τότε, ὅπως μοῦ εἶπαν μετά, πολύ λίγη φασαρία. "Ἔτσι ἔβγαλαν τό συμπέρασμα πῶς ἤ θά πέθαινα γρήγορα ἤ θά ἄντεχα στήν πιό κρίσιμη περίοδο καί τότε θά ἤμουν κατάλληλος γιά πολύ σκληρές ἐπιδόσεις. "Ἀντεξα λοιπόν σ' ὅλη αὐτή τή διάρκεια. Πνιγμένοι λυγμοί, ὀδυνηρή ἔρευνα γιά ψύλλους, ἐπίπονο γλείψιμο μιᾶς κουκουνάρας, χτυπήματα μέ τό κρανίο στό κασόνι—αὐτές ἦταν οἱ πρώτες ἀσχολίες τῆς καινούργιας μου ζωῆς. Σ' ὅλα αὐτά ὅμως ὑπῆρχε μιὰ μοναδική συναίσθηση: καμιά διέξοδος. Φυσικά τώρα μόνο μέ ἀνθρώπινα λόγια μπορῶ νά ἐκφράσω αὐτό πού ἐνιωθα τότε ὡς πίθηκος. Κι ἂν δέ μπορῶ νά φτάσω τήν παλιά ἀλήθεια τοῦ πιθήκου, αὐτή χωρίς καμιά ἀμφιβολία θά βρίσκεται μέσα στήν πορεία τῆς διήγησής μου.

"Ὡς τότε εἶχα πολλές διεξόδους ἐνῶ τώρα καμιά. "Ἦμουν δεμένος γιά καλά. "Ἄν μέ κάρφωσαν, δέ θά εἶχα λιγότερη ἐλευθερία. Γιατί αὐτό; Ξύσου ἀνάμεσα στά δάχτυλα τῶν ποδιῶν, δέ θά βρεῖς τήν αἰτία· κόλλησε πίσω στή σιδερόβεργα, ὥσπου νά γίνεις δυό κομμάτια, δέ βρίσκεις τήν αἰτία. Δέν εἶχα λοιπόν διέξοδο κι ἔπρεπε νά ἐπινοήσω μιὰ διέξοδο, γιατί χωρίς αὐτή δέ μποροῦσα νά ζήσω. Συνέχεια δίπλα στό κασόνι—ἡ θέση μου ἦταν φοβερά ἀφόρητη, ἀλλά οἱ πίθηκοι τῆς Χάγκενμπεκ ἀνήκουν στό κασόνι— καί μιὰ μέρα ἔγινε ἡ ἄλλα-

γή· σταμάτησα νά είμαι πίθηκος. Ήταν μιά ὁμορφη καί λαγαρή ιδέα πού τή βρήκα μέ τήν κοιλιά, γιατί οἱ πίθηκοι σκέφτονται μέ τήν κοιλιά.

Φοβοῦμαι πῶς οἱ ἄνθρωποι δέν καταλαβαίνουν ἀκριβῶς τί ἐννοῶ μέ τή λέξη διέξοδο. Μεταχειρίζομαι τή λέξη μέ τήν πλήρη καί τή συνηθισμένη ἔννοια. Ἐπίτηδες δέν ἀναφέρω τή λέξη ἐλευθερία. Δέν ἀναφέρομαι στό μεγάλο αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας πού ἐκδηλώνεται σ' ὅλες τίς μορφές. Ὡς πίθηκος τό ἔνιωσα καί γνώρισα ἴσως κι ἀνθρώπους πού τό ἐπιζητοῦσαν μέ λαχτάρα. Ἀλλά ἐγώ τουλάχιστο δέ ζητοῦσα ἐλευθερία οὔτε καί σήμερα τή ζητῶ. Παρένθεση: μέ τήν ἐλευθερία πολύ συχνά ξεγελιέται ὁ ἄνθρωπος. Καί τότε ἡ ἀπογοήτευση, πού γεννιέται, εἶναι τόσο ὑψηλό συναίσθημα, ὅσο εἶναι καί τό συναίσθημα τῆς ἐλευθερίας. Πρὶν βγῶ στή σκηνή, συχνά ἔβλεπα καλλιτέχνες τοῦ βαριετέ νά κάνουν νούμερα μέ τραπέζια, ψηλά στό ταβάνι. Πήγαιναν μέ ὄρμη, λικνίζονταν, πηδοῦσαν, αἰωροῦνταν μέ σφιχτά χέρια στόν ἀέρα, ὁ ἓνας κρατοῦσε τόν ἄλλο ἀπό τά μαλλιά μέ τά δόντια. «Εἶναι κι αὐτό ἀνθρώπινη ἐλευθερία» σκεφτόμουν, «θαυμάσια αὐτοκίνηση». Σὺ, περίγελο τῆς ἁγίας φύσης! Κανένα κτίσμα δέ θά μπορούσε νά σταθεῖ ἀπό τά γέλια τοῦ πιθήκου, μπροστά σ' αὐτό τό θέαμα.

Ὅχι, δέ γύρευα ἐλευθερία. Μόνο μιά διέξοδο. Δεξιά, ἀριστερά, κάπου τέλος πάντων. Δέν εἶχα ἄλλες ἀπαιτήσεις. Ἦθελα διέξοδο κι ἄς μὴν ἦταν διέξοδος ἀλλά ἀπογοήτευση. Ἡ ἀπαίτηση ἦταν μικρή κι ἡ ἀπογοήτευση τό ἴδιο. Νά προχωρήσω λοιπόν, νά προχωρήσω! Μόνο νά μὴ μένω ἀκίνητος καί κολλημένος πάνω σ' ἓνα σανίδι.

Σήμερα τό βλέπω καθαρά: Χωρίς τή μεγάλη ἐσωτερική ἡρεμία δέ θά κατάφερνα νά γλιτώσω. Κι ὅ,τι ἔγινε, τό ὀφείλω στήν ἡρεμία πού εἶχα ἀποκτήσει στό πλοῖο, ὅταν πέρασαν οἱ πρῶτες ἡμέρες. Καί τήν ἡρεμία αὐτή τήν ὀφείλω πάλι στοὺς ἀνθρώπους τοῦ πλοίου.

Βέβαια, ὑπάρχουν καί καλοὶ ἄνθρωποι. Μέ πολλή εὐχαρίστηση ἀκόμα σήμερα ἀναπολῶ τόν ἤχο ἀπό τά βαριά βήματα, πού τά ἄκουγα σά λαγοκοιμόμουνα. Τό κα-

θετί συνήθιζαν νά τό κάνουν άργά. Ἐκόμα καί νά τρίψουν τά μάτια τους, σήκωναν τά χέρια σά νά ἔταν θαυριά πράγματα. Τά άστεία τους ἦταν άπρεπή, αλλά έγκάρδια. Γελοῦσαν καί πάντοτε ἔβηχαν ἐπικίνδυνα, αλλά αὐτό δέν εἶχε καμιά σημασία. Ὅλοένα εἶχαν κάτι νά φτύσουν καί τούς ἦταν ἀδιάφορο ποῦ τό ἔφτυναν. Ἐκάναν παράπονα γιά τούς ψύλλους μου, ποῦ ἔρχονταν πάνω τους, αλλά ποτέ δέ θύμωναν στά σοβαρά. Καταλάβαιναν καλά πώς στό τρίχωμά μου εὐδοκιμοῦν οἱ ψύλλοι κι αὐτοί κατορθώνουν νά πηδοῦν ἐδῶ κι ἐκεῖ. Αὐτό τούς μαλάκωνε. Καμιά φορά, ὅταν δέν εἶχαν ὑπηρεσία, κάθονταν σέ ἡμικύκλιο, κοντά μου. Δέν ἔλεγαν σχεδόν τίποτα, μόνο μουρμούριζαν μεταξύ τους. Ξαπλωμένοι πάνω σέ κασόνια κάπνιζαν πίπα. Μόλις ἔκανα κάποια μικρή κίνηση, σηκώνονταν στά γόνατα. Πότε πότε ἔπαιρνε κάποιος μιά θέργα καί μέ γαργαλοῦσε ἐκεῖ πού ἔνιωθα καλά. Ἐν βέβαια σήμερα μέ προσκαλέσουν νά ταξιδέψω μέ ἐκεῖνο τό πλοῖο, δέ θά δεχτῶ. Ἐλλά εἶναι βέβαιο ἐξίσου πώς μ' ἐκεῖνο τό μεσαῖο κατάστρωμα δέ μέ συνδέουν μόνο κακές ἀναμνήσεις.

Ἡ ἡρεμία πού ἀπόκτησα μέ τούς ἀνθρώπους αὐτούς, μέ ἔκανε νά παραιτηθῶ ἀπό κάθε προσπάθεια γιά φυγή. Εἶχα προαισθανθεῖ, καί σήμερα τό νιώθω καλύτερα, πώς ἡ μοναδική λύση ἦταν νά θρῶ μιά διεξοδο, ἄν ἤθελα νά ζήσω, κι αὐτή τή διεξοδο πίστευα πώς δέ θά τήν κέρδιζα μέ τή φυγή. Δέν ξέρω πιά ἄν ἡ φυγή ἦταν κάτι τό μπορετό, αλλά τό πιστεύω. Γιά τόν πίθηκο ἡ φυγή εἶναι πάντοτε κατορθωτή. Μέ τά δόντια πού ἔχω σήμερα μόλις μπορῶ νά σπάσω φουντούκια, τότε ὅμως θά κατάφερνα νά σπάσω τήν κλειδαριά τῆς πόρτας. Δέν τό ἔκανα. Ἐν τό εἶχα κάνει, ποιό θά ἔταν τό κέρδος; Μόλις θά ἔβγαζα ἔξω τό κεφάλι, θά μέ ἔπιαναν ξανά καί θά μέ κλειδωναν σέ χειρότερο κλουβί. Ἐ, χωρίς νά μέ δεῖ κανείς, θά ἔπεφτα σέ ἄλλα θηρία, στά ἀντικρινά μεγάλα φίδια λόγου χάρη, ὅπου καί θά ἔσθηνά μόλις μέ ἔσφιγγαν. Θά μποροῦσα ἴσως ἀκόμα νά περάσω κρυφά ὡς τή γέφυρα καί νά πηδήξω πάνω ἀπό τό πλοῖο· θά λικνιζόμουν γιά μερικές στιγμές στά νερά, πάνω στήν

ἀπέραντη θάλασσα, κι ἔπειτα θά πνιγόμεν. Θά 'ταν λοιπόν πράξεις ἀπελπισίας. Τότε βέβαια δέ σκεφτόμουν τόσο ἀνθρώπινα, ἀλλά μέ τήν ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος ἔκανα ἔτσι, σά νά τά εἶχα ὅλα ὑπολογίσει.

Δέν ὑπολόγιζα, ἀλλά παρατηροῦσα μέ ἡρεμία. Ἔβλεπα αὐτούς τούς ἀνθρώπους νά βαδίζουν πάνω κάτω, σά νά 'ταν ὅλοι ἕνας ἄνθρωπος, ὅλο τά ἴδια πρόσωπα κι οἱ ἴδιες κινήσεις. Ὁ ἄνθρωπος ἢ αὐτοί οἱ ἄνθρωποι περπατοῦσαν μέ ἄνεση. Μέσα μου ἄρχισε νά σχηματίζεται κάποιο σχέδιο. Κανείς δέ μοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ, πώς ἂν γινόμουν ὁμοίός τους, θά μοῦ ἔβγαζαν τά κάγκελα. Δέ δίνουν ὑποσχέσεις γιά κατορθώματα πού φαίνονται ἀδύνατα. Ἄλλά σά γίνουν τά κατορθώματα, ἔρχονται οἱ ὑποσχέσεις, πού τόσο μάταια πρὶν ἔψαχνε κανείς. Στούς ἀνθρώπους λοιπόν αὐτούς δέν ὑπῆρχε τίποτα πού νά μέ τραβοῦσε δυνατά. Ἄν ἤθελα τήν ἐλευθερία ἐκείνη, πού εἶπα πρὶν, θά εἶχα προτιμήσει ἀσφαλῶς τά νερά τῆς θάλασσας ἀπό τή διέξοδο πού μοῦ ἔδειχνε τό θολό βλέμμα τῶν ἀνθρώπων. Τούς ἔβλεπα συνέχεια κι ὅλες οἱ παρατηρήσεις πού ἔκανα μέ ὁδήγησαν στήν ὀριστική κατεύθυνση.

Ἦταν τόσο εὐκολο νά μιμηθεῖ κανείς τούς ἀνθρώπους. Ἦδη ἀπό τίς πρῶτες μέρες ἔμαθα νά φτύνω. Φτύναμε ὁ ἕνας στό πρόσωπο τοῦ ἄλλου. Ἐντούτοις ὑπῆρχε μιὰ διαφορά· ἐγώ καθάριζα μέ τή γλώσσα μου τό πρόσωπό μου, ἐνῶ αὐτοί ὄχι. Σέ λίγο καιρό ἔμαθα νά καπνίζω πίπα σά γέρος. Ὅταν μάλιστα ἔχωνα τόν ἀντίχειρα στό στόμιο τῆς πίπας ξεφώνιζε ὅλο τό μεσαῖο κατὰστρωμα. Ἄργησα μόνο νά καταλάβω ποιά διαφορά ὑπῆρχε ἀνάμεσα στήν ἄδεια καί τή γεμάτη πίπα.

Τῆ μεγαλύτερη δυσκολία μοῦ προξένησε ἡ προσπάθεια νά μάθω νά πίνω μέ τό μπουκάλι. Ἡ μυραδιά μέ ταλαιπωροῦσε. Πίεζα τόν ἑαυτό μου μέ ὅλες τίς δυνάμεις μου νά τή βαστάξω. Πέρασαν βδομάδες ὥσπου νά ξεπεράσω αὐτές τίς δυσκολίες. Κατά περίεργο τρόπο οἱ ἄνθρωποι αὐτοί τούς ἐσωτερικούς αὐτούς ἀγῶνες τούς ἔπαιρναν, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά, στά σοβαρά. Στίς ἀναμνήσεις μου δέν ξεχωρίζω τούς ἀνθρώπους,

αλλά ήταν εκεί κάποιος, πού συνέχεια μέρα νύχτα, μό-
 νος ή μέ συντροφιά έρχόταν μπροστά μου μέ τό μπου-
 κάλι και μου έκανε μαθήματα. Δέ μπορούσε νά μέ νιώ-
 σει κι ήθελε νά λύσει τό αίνιγμα τής ύπαρξής μου. Άρ-
 γά έβγαζε τό φελό από τό μπουκάλι κι ύστερα έριχνε
 πάνω μου μιά ματιά, γιά νά δεϊ άν καταλάβαινα τί γινό-
 ταν. Όμολογώ πώς τόν κοίταζα προσεχτικά, αλλά τα-
 ραγμένος και θυμωμένος. Έναν τέτοιο άνθρωπο-μαθητή
 δέ βρίσκει κανείς άνθρωπος-δάσκαλος μέσα σ' όλο τόν
 κόσμο. Κι αφού λοιπόν έβγαζε τό φελλό, έφερνε τό
 μπουκάλι στό στόμα του και τόν παρακολουθούσα μέ τό
 βλέμμα ως τό λαρύγγι του βαθιά. Μου έκλινε τό κεφάλι
 εύχαριστημένος κι έπειτα έβαζε τό μπουκάλι στά χείλια
 του. Έγώ γοητευμένος πού άργά άργά καταλάβαινα, ξυ-
 νόμουν σ' όλο τό κορμί ξεφωνίζοντας, όπου έπρεπε.
 Χαιρόταν, στήριζε τό μπουκάλι κι έπινε μιά γουλιά.
 Έγώ, άνυπόμονος κι άπελπισμένος, νομίζοντας πώς δέ
 θά μπορέσω νά τόν μιμηθώ, λερωνόμουν στό κλουβί
 μου, κι αυτό ήταν κάτι πού τόν εύχαριστούσε πολύ.
 Έπειτα, άπλωνε ίσια τό μπουκάλι, τό άναποδογύριζε μέ
 δύναμη και τό άδειαζε μεμιάς, γιά νά μέ διδάξει. Έγώ,
 έξαντλημένος από μεγάλο πόθο, δέ μπορούσα νά τόν
 βλέπω κι έγερνα άκουμπώντας έλαφρά τά κάγκελα.
 Έκείνος τελείωνε έτσι τή διδασκαλία, έτριβε τήν κοι-
 λιά του και χασκογελούσε.

Κι έτσι έφτασε ή ώρα τής πρακτικής εξάσκησης. Δέν
 ήμουν λοιπόν πολύ κουρασμένος από τίς θεωρίες; Ναι,
 ήμουν, ύπερβολικά κουρασμένος. Αυτό άνήκει στή μοί-
 ρα μου. Παρόλα αυτά, όσο μπορούσα καλύτερα, έπιασα
 τό μπουκάλι πού μου παρέδωσαν. Έβγαλα τό φελλό τρέ-
 μοντας. Τό πέτυχα κι έτσι πήρα καινούργιες δυνάμεις.
 Σήκωσα τό μπουκάλι, πανομοιότυπα σχεδόν μέ τό δά-
 σκαλό μου, τό έβαλα στό στόμα —και τότε τό πέταξα,
 ναι, τό πέταξα μέ άηδία, παρόλο πού ήταν άδειο κι
 έβγαζε μόνο τή μυρωδιά. Πολύ λυπήθηκε ό δάσκαλός
 μου, όπως κι έγώ ό ίδιος. Και δέν καθυσύχασε, όπως
 δέν καθυσύχασα κι έγώ, άν και θυμήθηκα, αφού πέταξα
 τό μπουκάλι, νά τρίψω εύχαριστημένος τήν κοιλιά μου

καί συνάμα νά χασκογελάσω.

Έτσι λοιπόν πολύ συχνά περνούσαν οί ώρες τοῦ μαθήματος. Πρός τιμή τοῦ δασκάλου μου εἶναι, πού δέ θύμωνα. Μερικές φορές βέβαια τοποθετοῦσε τήν ἀναμμένη πίπα στή γούνα μου καί τήν κρατοῦσε ἐκεῖ, ὥσπου νά πάρει φωτιά. Ἐγώ δέ μποροῦσα νά φτάσω τό σημεῖο ἐκεῖνο, ἀλλά πρόφταινε ὁ ἴδιος καί μέ τό πελώριο καλό του χέρι τήν ἔσβηνε. Δέ μοῦ κρατοῦσε κακία, γιατί καταλάβαινε πώς κι οἱ δύο μας σά σύμμαχοι κάναμε τόν ἴδιο ἀγώνα νά νικήσουμε τή φύση τοῦ πιθήκου καί πώς ἐγώ στόν ἀγώνα αὐτό εἶχα τό πιό δύσκολο μέρος.

Τί μεγάλη νίκη ἀλήθεια γιά κεῖνον καί γιά μένα, ὅταν ἓνα βράδυ μπροστά σέ πολλούς θεατές —ἴσως γίνονταν γιορτή, τό γραμμόφωνο ἔπαιζε κι ἓνας ἀξιωματικός ἀνακατωνόταν μέ πολύ κόσμο— χωρίς νά μέ δεῖ κανεῖς ἄρπαξα ἓνα μπουκάλι ρακί, πού κατά λάθος εἶχαν ἀφήσει κοντά στό κλουβί μου. Ἐβγαλα τό φελλό μέ τίς συνηθισμένες κινήσεις, ἐνῶ ὅλοι τριγύρω μέ κοιτάζαν τώρα μέ πολύ μεγάλη προσοχή. Τό ἔβαλα στό στόμα καί χωρίς νά διστάσω, οὔτε νά κάνω καμιά γκριμάτσα, σάν πότης ἐπαγγελματίας, μέ μάτια πού ἀνοιγόκλειναν, μέ γεμάτο λαρύγγι, τό ἄδειασα μεμιᾶς ὡς τόν πάτο. Πέταξα μακριά τό μπουκάλι, ὄχι ἀπελπισμένα, ἀλλά σάν καλλιτέχνης. Ξέχασα ὅμως νά τρίψω τήν κοιλιά μου. Δέ μποροῦσα νά κάνω διαφορετικά: μέθυσσα κι ὕστερα φώναξα μέ ἀνθρώπινη φωνή: «Γειά σας». Μετά, μ' ἓνα πήδημα βρέθηκα μέσα στήν ἀνθρώπινη κοινωνία καί τόν ἀντίλαλό της, «ἀκοῦστε τον λοιπόν, μιλάει», τόν αἰσθάνθηκα σά φίλημα σ' ὄλο μου τό κορμί, πού ἦταν βρεγμένο μέ τόν ἰδρώτα.

Ἐπαναλαμβάνω: Τίποτα δέ μέ τραβοῦσε, γιά νά μιμοῦμαι τούς ἀνθρώπους. Τό ἴκανα ὅμως, γιατί γύρευα διέξοδο. Δέν ὑπῆρχε καμιά ἄλλη αἰτία. Ἡ φωνή ἐξαφανίστηκε ἀμέσως. Ὑστερα ἀπό μῆνες ξαναφανερώθηκε. Ἡ ἀηδία μου γιά τό μπουκάλι παρουσιάστηκε ξανά πιό δυνατή. Ὡστόσο, μέ τόν καιρό βρήκα πάλι τό δρόμο μου.

Στό Ἀμβουῆργο, μόλις μέ παρέδωσαν στόν πρώτο προ-

πονητή, κατάλαβα άμέσως τίς δυό δυνατότητες πού ύπήρχαν για μένα: ό ζωολογικός κήπος ή τό βαριετέ. Δέ δίστασα. Είπα στόν έαυτό μου: βάλε τά δυνατά σου νά πās στό βαριετέ. Αύτή είναι ή διεξοδος. Ό ζωολογικός κήπος είναι ένα άλλο κλουβί. "Αν μπεις μέσα, είσαι χαμένος.

"Έτσι μάθαινα, κύριοί μου. "Αχ, μαθαίνει κανείς όταν είναι ανάγκη: μαθαίνει όταν ζητά διεξοδο. Κι ή μάθηση είναι άμείλικτη. Έπιστατεί τόν έαυτό του μέ τό μαστίγιο. Στήν πιό μικρή αντίσταση, ξεσκίζει τίς σάρκες του. Η πιθηκίσια μου φύση έκτοξευόταν στά ύψη μέ έκρηκτική δύναμη. Γιαυτό ό πρώτος μου δάσκαλος έγινε κι αυτός πίθηκος: άφησε τά μαθήματα και τόν έκλεισαν σέ φρενοκομείο. Εύτυχώς γύρισε πάλι γρήγορα.

"Αλλά έτσι έφθειρα πολλούς δασκάλους, μερικούς μάλιστα μεμιάς. Όταν σιγούρβεύτηκα για τίς ίκανότητές μου, ή δημοσιότητα άκολούθησε τίς προόδους μου κι έτσι τό μέλλον μου φαινόταν φωτεινό. Τότε πήρα δασκάλους και τούς έβαλα νά μένουν σέ πέντε συνεχόμενα δωμάτια και μάθαινα άπ' όλους, γιατί συνέχεια άπό τό ένα δωμάτιο πήγαινα στό άλλο.

Τί προόδοι! Οί γνώσεις, σάν άκτίνες κι άπό όλες τίς μεριές, εισδύανε στόν έγκέφαλο πού ξυπνούσε! Δέν τό άρνούμαι: ήμουν εύτυχισμένος. Όμολογώ και κάτι άλλο: δέν τίς ύπερεκτιμούσα τότε, και φυσικά αυτό ισχύει περισσότερο για σήμερα. Μέ προσπάθεια, πού τέτοια δέν παρουσιάστηκε ποτέ στή γή, άπόχτησα τή μέση μόρφωση ενός εύρωπαϊού. Αυτό καθαυτό βέβαια δέν ήταν τίποτα, αλλά πάλι είναι κάτι, γιατί μέ βοήθησε νά βγώ άπό τό κλουβί και νά βρω μία ιδιαίτερη διεξοδο, τή διεξοδο τών ανθρώπων. Υπάρχει μία ωραία γερμανική παροιμία: έπεσες σέ θάμνους. Αυτό έπαθα κι εγώ, έπεσα σέ θάμνους. Δέν ύπήρχε άλλος δρόμος, μέ τήν προϋπόθεση πώς δέν ήταν δυνατό νά διαλέξω τήν έλευθερία.

Κι όταν σκέφτομαι όλη τήν εξέλιξη μου και τό σκοπό της, δέν παραπονιέμαι ούτε χαίρομαι. Τά χέρια στίς τσέπες, τό μπουκάλι πάνω στό τραπέζι, κάθομαι μισοξα-

πλωμένος στην κουνιστή πολυθρόνα μου και κοιτάζω έξω από τό παράθυρο. Ἄν ἔρθει καμιά ἐπίσκεψη, τή δέχομαι, ὅπως ὑπαγορεύουν οἱ καλοί τρόποι. Ὁ ἱμπρεσαρίος μου κάθεται στόν προθάλαμο. Χτυπῶ τό κουδούνι, ἔρχεται κι ἀκούει ὅ,τι θέλω νά τοῦ πῶ. Κάθε βράδυ σχεδόν ἔχει παράσταση, ἀλλά ἡ ἐπιτυχία μου δέν ἀνεβαίνει καί πολύ. Στό σπίτι μου ἐπιστρέφω ἀργά τή νύχτα ἀπό συμπόσια, ἐπιστημονικές ἐταιρίες κι εὐχάριστες συντροφιές· μέ περιμένει μιά μικρή μισογυμνασμένη χιμπατζίνα καί μαζί της περνῶ καλά μέ τρόπο πιθηκίσιο. Τή μέρα δέ θέλω νά τή δῶ. Ἐχει στή ματιά της τό παραλήρημα τοῦ φοβισμένου καί γυμνασμένου ζώου. Μόνο ἐγώ μπορῶ νά τό ἀναγνωρίζω καί δέν τό βαστάω.

Γενικά πέτυχα ὅπωςδήποτε αὐτό πού σκόπευα νά πετύχω. Κι ἄς μή λένε πώς δέν ἄξιζε τόν κόπο. Ἐξάλλου δέ θέλω τήν κρίση κανενός· θέλω μόνο νά μεταδώσω γνώσεις· κάνω μόνο εἰσηγήσεις καί σέ σᾶς, κύριοι Ἀκαδημαϊκοί, μόνο εἰσηγήσεις ἔκανα.

Στήν ἀποικία τῶν καταδίκων

«Εἶναι ἓνα ἰδιόμορφο μηχανήμα» εἶπε ὁ ἀξιωματικός στόν ἐρευνητή ταξιδιώτη καί κοίταξε μέ κάποιο θαυμασμό τό μηχανήμα πού ὁμως τό ἤξερε πολύ καλά. Ὁ ταξιδιώτης μᾶλλον ἀπό εὐγένεια πρὸς τό διοικητή, πού τόν εἶχε προσκαλέσει, πῆγε νά δεῖ τήν ἐκτέλεση ἑνός στρατιώτη, πού εἶχε καταδικαστεῖ γιά ἀπειθαρχία καί προσβολή προΐσταμένου. Δέν ὑπῆρχε μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τήν ἐκτέλεση αὐτή, οὔτε σ' αὐτήν ἄλλωστε τήν ἀποικία τῶν καταδίκων. Στή βαθιά καί μικρή κοιλάδα μέ τήν ἄμμο καί τίς τριγύρω γυμνές πλαγιές, δέ φαίνονταν ἄλλοι ἄνθρωποι παρά μόνο ὁ ἀξιωματικός, ὁ ταξιδιώτης, ὁ κατάδικος, πού ἦταν ἓνας καθυστερημένος στό μυαλό ἄνθρωπος μέ μεγάλο στόμα κι ἀχτένιστα μαλλιά, κι ἓνας στρατιώτης πού κρατοῦσε τή βαριά ἄλυσίδα, διακλαδισμένη σέ μικρές ἄλυσίδες, πού μ' αὐτές ἦταν δεμένος ὁ κατάδικος στά πόδια, στά χέρια καί στό λαιμό. Κι αὐτές οἱ ἄλυσίδες συνδέονταν καί μέ ἄλλες. Παρόλα αὐτά, ὁ κατάδικος ἦταν ἤσυχος σάν παραδομένο σκυλί. Νόμιζες πῶς θά 'ταν δυνατό νά τόν ἀμολήσουν νά τρέχει λεύτερα στίς πλαγιές καί μετά θά μπορούσαν νά σφυρίζουν τήν ὥρα τῆς ἐκτέλεσης κι αὐτός θά 'ρχόταν ἀμέσως.

Ὁ ταξιδιώτης δέν ἔδειχνε μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τό

μηχάνημα και φανερά αδιάφορος βηματίζε πίσω από τον κατάδικο, ενώ ο αξιωματικός φρόντιζε για τις τελευταίες προετοιμασίες: τότε σερνόταν κάτω από το μηχάνημα που ήταν καλά στερεωμένο στη γη, και τότε ανέβαινε σε μία σκάλα για να επιθεωρήσει και το πάνω μέρος. Τέτοιες δουλειές προορίζονταν για μηχανικούς, αλλά ο αξιωματικός τις έκανε με πολύ ζήλο, είτε γιατί ήταν θερμός οπαδός της ιδέας αυτού του μηχανήματος, είτε γιατί δέ μπορούσαν να εμπιστευτούν την εργασία αυτή σ' άλλους για όρισμένους λόγους. «Έτοιμα τά πάντα» φώναξε επιτέλους και κατέβηκε από τη σκάλα. Ήταν κατάκοπος, ανέπνεε με ανοιχτό τό στόμα κι είχεβάλει δυό μαλακά γυναικεία μαντίλια πίσω στο γιακά της στολής του. «Αυτές οί στολές είναι ανυπόφορες για τις τροπικές χώρες» είπε ο ταξιδιώτης αντί, όπως περίμενε ο αξιωματικός, να ενδιαφερθεί για τό μηχάνημα. «Βέβαια» είπε ο αξιωματικός, πλένοντας τά λερωμένα από τά λάδια και τά λίπη χέρια του μέσα σ' ένα κουβά, «ώστόσο θυμίζουν την πατρίδα που δέν πρέπει να ξεχνάμε. Και τώρα κοιτάξτε τό μηχάνημα» πρόσθεσε άμέσως και σκουπίζοντας τά χέρια μ' ένα πανί έδειξε στον ταξιδιώτη τό μηχάνημα. «Ως τώρα είχαμε ανάγκη από εργατικά χέρια, αλλά τέλειωσε πιά τό μηχάνημα θά εργάζεται μόνο του». Ο ταξιδιώτης έκανε νόημα έπιδοκιμασίας, παρακολουθώντας τον αξιωματικό. Αυτός φρόντισε πρώτα να μή συμβεί καμιά δυσάρεστη κι άπρόοπτη άνωμαλία κι ύστερα είπε: «Βέβαια, μερικές φορές έχουμε άπρόοπτα, που δυσκολεύουν τό μηχανισμό. Σήμερα δέν πιστεύω να παρουσιαστεί καμιά άνωμαλία, αλλά πρέπει πάντοτε να υπολογίζουμε και κάτι τέτοιο. Τό μηχάνημα είναι προορισμένο να δουλεύει άσταμάτητα δώδεκα ώρες. Άλλά κι άκόμα τέτοιες άνωμαλίες αν προκύψουν, θά 'ναι πολύ μικρές και θά παραμεριστούν άμέσως».

«Θέλετε να καθίσετε;» ρώτησε τελικά και τράβηξε μία από ένα σωρό καλαμένιες καρέκλες κι είπε στον ταξιδιώτη να καθίσει. Αυτός δέ μπόρεσε να άρνηθεί. Κάθισε στην άκρη σ' ένα χαντάκι, ρίχνοντας μέσα μία

διαστική ματιά. Δέν ήταν πολύ βαθύ. Στή μιά μεριά ήταν πεταμένα χώματα, από τό σκάμμα, σάν οχύρωμα, καί στήν ἄλλη ήταν στημένο τό μηχανήμα. «Δέν ξέρω» εἶπε ὁ ἀξιωματικός, «ἂν σᾶς ἐξήγησε ἤδη ὁ διοικητής τή λειτουργία τοῦ μηχανήματος». Ὁ ταξιδιώτης ἔκανε μία ἀκαθόριστη κίνηση μέ τό χέρι. Ὁ ἀξιωματικός βρῆκε τήν καλύτερη εὐκαιρία, μιά πού ἔτσι μπορούσε ὁ ἴδιος νά δώσει ἐξηγήσεις γιά τό μηχανήμα. «Τό μηχανήμα αὐτό» εἶπε πιάνοντας ἕνα στρόφαλο κι ἀκουμπώντας πάνω σ' αὐτόν, «εἶναι ἐφεύρεση τοῦ προηγούμενου διοικητή. Στίς πρῶτες ἤδη προσπάθειες συνεργάστηκα κι ἐγώ καί πῆρα μέρος σέ πολλές ἐργασίες, ὥσπου νά φτάσουμε στήν τελειοποίηση. Ἄλλά μόνο σ' αὐτόν ἀνήκει ὁ ἔπαινος γιά τήν ἐφεύρεση αὐτή. Ἔχετε ἀκούσει γιά τόν προηγούμενο διοικητή; Ὅχι; Λοιπόν, χωρίς καμιά ὑπερβολή, ὅλη ἡ ὀργάνωση τῆς ἀποικίας αὐτῆς εἶναι δικό του ἔργο. Ἐμεῖς οἱ φίλοι του ξέραμε πώς, μετά τό θάνατό του ἡ ἀποικία ἦταν τόσο καλά ὀργανωμένη, πού ὁ διάδοχος χίλια δυό σχέδια νά εἶχε στό μυαλό του δέ θά μπορούσε, τουλάχιστον γιά πολλά χρόνια, νά προσθέσει τίποτα. Οἱ προβλέψεις μας βγῆκαν ἀληθινές. Ὁ νέος διοικητής πρέπει νά τό κατάλαβε. Κρίμα πού δέ γνωρίσατε τόν προηγούμενο διοικητή. Ἄλλά» σταμάτησε ξαφνικά ὁ ἀξιωματικός, «ἐγώ φλυαρῶ, ἐνῶ τό μηχανήμα του στέκει ἐδῶ μπροστά μας. Ἀποτελεῖται, ὅπως βλέπετε, ἀπό τρία μέρη. Μέ τόν καιρό, τό κάθε μέρος πῆρε καί μιά λαϊκή ὀνομασία. Τό πιό κάτω τό λένε κρεβάτι, τό πιό πάνω τό λένε σχεδιαστή, κι αὐτό ἐδῶ τό μεσαῖο τό λένε σβάρνα». «Σβάρνα;» ρώτησε ὁ ταξιδιώτης. Δέν εἶχε ἀκούσει καλά τό ὄνομα· ὁ δυνατός ἥλιος πέφτοντας κατακόρυφα στήν κοιλάδα, πού δέν εἶχε καμιά σκιά, δέν ἄφηνε κανέναν νά συγκεντρώσει εὐκολα τή σκέψη του. Ἔτσι τοῦ φάνηκε ὁ ἀξιωματικός ἀξιοθαύμαστος, πού μέ τήν ἐφαρμοστή, ἐπίσημη, μέ κορδόνια κι ἐπωμίδες στολή, ἐξηγοῦσε μέ ἀμείωτο ζήλο τή λειτουργία τοῦ μηχανήματος, ἐνῶ συνάμα σκάλιζε τίς βίδες μέ ἕνα κατσαβίδι. Στήν ἴδια κατάσταση μέ τόν ταξιδιώτη ἦταν μᾶλλον κι ὁ στρατιώτης. Εἶχε τυλιξει

τήν άλυσίδα τοῦ κατάδικου γύρω στους καρπούς τοῦ χεριοῦ του, στήριζε τό χέρι πάνω σ' ἓνα ὄπλο κι ἄφηνε τό κεφάλι νά κρέμεται πρός τά κάτω· ἔδειχνε πώς δέ σκοτιζόταν γιά τίποτα. Ἐξάλλου ὁ ταξιδιώτης δέν παραξενεύτηκε διόλου μαζί του, γιατί ὁ ἀξιωματικός μιλοῦσε γαλλικά πού δέν καταλάβαιναν οὔτε ὁ στρατιώτης οὔτε ὁ κατάδικος. Κι ἦταν τό παράξενο, πού ὁ κατάδικος προσπαθοῦσε νά καταλάβει τίς ἐξηγήσεις τοῦ ἀξιωματικοῦ. Μέ ἓνα εἶδος νυσταγμένης ὑπομονῆς ἔστρεφε κάθε τόσο τό βλέμμα του ἐκεῖ πού ἔδειχνε ὁ ἀξιωματικός. Κι ἂν καμιά φορά ὁ ταξιδιώτης διέκοπτε τόν ἀξιωματικό μέ καμιά ἐρώτηση, ὁ κατάδικος κοίταζε τόν ταξιδιώτη, ὅπως ἀκριβῶς τόν κοίταζε κι ὁ ἀξιωματικός.

«Ναί, σβάρνα» εἶπε ὁ ἀξιωματικός, «αὐτό τό ὄνομα τοῦ πάει. Οἱ βελόνες εἶναι ταχτοποιημένες, ὅπως καί στή σβάρνα καί τά πάντα ἐργάζονται σάν τή σβάρνα, ἂν καί γίνονται σέ μιᾶ θέση καί μέ περισσότερη τεχνική ἀκρίβεια. Ἄλλωστε θά τό καταλάβετε ἀμέσως. Νά, ἐδῶ στό κρεβάτι ξαπλώνουν τόν κατάδικο. — Ἀλλά πρῶτα νά περιγράψω τό μηχανήμα κι ὕστερα θά ἐξηγήσω μέ ποιό τρόπο λειτουργεῖ. Ἐτσι θά τό παρακολουθήσετε καλύτερα. Ἐπίσης ὑπάρχει στό σχεδιαστή καί μιᾶ ὀδοντωτή ρόδα, πολύ ἀκονισμένη. Ὅταν γυρίζει, θγάζει δυνατούς τριγμούς καί μόλις μπορεῖς νά καταλάβεις κάποιον πού μιλάει. Εἶναι δυστυχῶς δύσκολο νά προμηθευτοῦμε ἐδῶ ἀνταλλακτικά.— Λοιπόν, αὐτό ἐδῶ εἶναι τό κρεβάτι, ὅπως εἶπα. Ἀπό τό ἓνα ὡς τό ἄλλο ἄκρο εἶναι στρωμένο μέ θαμβάκι. Θά μάθετε γιατί χρειάζεται. Πάνω σ' αὐτό τό θαμβάκι ξαπλώνουν τόν κατάδικο, φυσικά γυμνό, μέ τήν κοιλιᾶ. Ἐδῶ ἔχουμε λουριά, γιά νά δένεται σφιχτά στά πόδια, στά χέρια καί στό λαιμό. Στό κεφάλι τοῦ κρεβατιοῦ ὑπάρχει αὐτό τό μικρό στούμπωμα, πού ἐφαρμόζει κανονικά στό στόμα τοῦ κατάδικου, καθώς εἶναι, ὅπως εἶπα στήν ἀρχή, ξαπλωμένος μπρούμυτα. Σκοπός του εἶναι νά ἐμποδίζει τόν κατάδικο νά θγάζει φωνές ἢ νά δαγκάνει τή γλώσσα. Φυσικά εἶναι ἀναγκασμένος νά παίρνει αὐτό τό στούμπωμα

μα, γιατί άλλιώτικα, έτσι πού είναι δεμένος, θά σπάσει τό σβέρκο του. «Αυτό είναι τό βαμβάκι;» ρώτησε ό ταξιδιώτης γέρνοντας μπροστά. «Ναί, βέβαια» άπάντησε ό άξιωματικός χαμογελώντας, «πιάστε κι ό ίδιος νά δείτε». Πήρε τό χέρι του ταξιδιώτη και τό 'φερε πάνω σ' όλο τό κρεβάτι. «Είναι ειδικά κατασκευασμένο πού δέ μπορεί κανείς νά τό αναγνωρίσει εύκολα. Άργότερα θά κάνω λόγο γι' αυτό». Ό ταξιδιώτης άρχισε νά δείχνει πιά ζωηρό ένδιαφέρον γιά τό μηχάνημα. Έβαλε τό χέρι στά μάτια, νά προστατευτεί από τόν ήλιο, και κοίταξε ψηλά τό μηχάνημα. Πραγματικά, ήταν μεγάλο έργο. Τό κρεβάτι κι ό σχεδιαστής είχαν τίς ίδιες διαστάσεις κι έμοιαζαν μέ δυό μαυρα κιβώτια. Ό σχεδιαστής άπειχε περίπου δυό μέτρα από τό κρεβάτι. Και τά δυό στίς γωνιές στερεώνονταν μέ τέσσερις μπρούντζινους στύλους πού άστραφταν στόν ήλιο. Άνάμεσα σ' αυτά τά κιβώτια, κρεμόταν ή σβάρνα από άτσαλένιο σύρμα.

Ό άξιωματικός ένω πρώτα μόλις και μετά βίας είχε άντιληφθει τήν άδιαφορία του ταξιδιώτη, τή φορά αυτή ένιωσε άμέσως τό ένδιαφέρον του. Έτσι σταματούσε τίς εξηγήσεις, γιά νά του δίνει καιρό γά περιεργάζεται τό μηχάνημα άνενόχλητος. Ό κατάδικος προσπαθούσε νά κάνει ό,τι ακριβώς κι ό ταξιδιώτης. Έντούτοις, έπειδή δέ μπορούσε νά βάλει τά χέρια πάνω από τά μάτια, κοίταζε λεύτερα πρós τά πάνω άνοιγοκλείνοντας τά μάτια.

«Λοιπόν, έδώ ξαπλώνει ό άνθρωπος» είπε ό ταξιδιώτης, γέρνοντας πίσω στό κάθισμα και σταυρώνοντας τά πόδια. «Ναί» είπε ό άξιωματικός και τραβώντας λίγο πρós τά πάνω τό πηλήκιό του, πέρασε τό χέρι πάνω στό πρόσωπό του πού έκαιγε. «Άκούστε λοιπόν! Τόσο τό κρεβάτι όσο κι ό σχεδιαστής έχουν ιδιαίτερη ήλεκτρική μπαταρία. Τό κρεβάτι χρειάζεται μπαταρία γιά τή δική του τή δουλειά κι ό σχεδιαστής γιά τή σβάρνα. Μόλις δεθει καλά ό άνθρωπος, άρχίζει τό κρεβάτι νά κουνιέται τρεμοπαίζοντας μέ μικρές και γρήγορες σπασμωδικές κινήσεις, στά πλάγια και πάνω κάτω. Τέτοια μηχανήματα θά δείτε στά θεραπευτήρια. Στο δικό μας όμως κρεβάτι οί κινήσεις είναι μέ μεγάλη ακρίβεια κα-

θορισμένες. Πρέπει νά βρίσκονται σέ άρμονία μέ τίς κινήσεις τής σθάρνας. Σ' αυτήν άλλωστε έμπιστευόμαστε τήν εκτέλεση τής καταδικαστικής άπόφασης».

«Ποιά είναι αυτή ή καταδικαστική άπόφαση;» ρώτησε ό ταξιδιώτης. «Ούτε κι αυτό τό ξέρετε;» είπε ό άξιωματικός κατάπληκτος, δαγκάνοντας τά χείλια του. «Μέ συγχωρείτε πού οί έξηγήσεις μου είναι χωρίς καμιά τάξη. Μέ συγχωρείτε πολύ. Στίς άρχές, ό ίδιος ό διοικητής συνήθιζε νά δίνει αυτές τίς έξηγήσεις. Ώστόσο ό νέος διοικητής άποφεύγει αυτό τό σοβαρό καθήκον άκόμα και σ' έναν τέτοιο ύψηλό επισκέπτη» —ό ταξιδιώτης έπιδίωκε κουνώντας τά δυό του χέρια νά σταματήσει αυτές τίς φιλοφρονήσεις, αλλά ό άξιωματικός έπέμενε στά λεγόμενά του— «ναί, άκόμα και σ' ένα τέτοιο ύψηλό επισκέπτη νά κάνει γνωστό τόν τύπο τής καταδικαστικής άπόφασής μας: αυτό βέβαια είναι μιά καινοτομία πού...» τού ήρθε νά εκστομίσει μιά βαριά κουθέντα, αλλά συγκρατήθηκε και είπε μόνο: «Δέν ήξερα τίποτα, δέν έχω καμιά ευθύνη. Άλλωστε έγώ είμαι ό μόνος πραγματικά άρμόδιος για νά έξηγήσω τίς αποφάσεις μας, γιατί έχω έδω» —χτύπησε μέ τό χέρι τήν πάνω τσέπη— «όλα τά σχετικά σχέδια τού προηγούμενου διοικητή».

«Είναι σχέδια άπό τό χέρι τού ίδιου τού διοικητή;» ρώτησε ό ταξιδιώτης. «Αυτός λοιπόν έκανε τά πάντα; Ήταν στρατιώτης, δικαστής, κατασκευαστής, χημικός, σχεδιαστής;» «Βέβαια» είπε ό άξιωματικός σκύβοντας μ' ένα επίμονο βλέμμα. Ύστερα κοίταξε προσεχτικά τά χέρια του. Νόμισε πώς δέν ήταν άρκετά καθαρά για νά πιάσει τά σχέδια. Πήγε λοιπόν στόν κουβά και τά έπλυνε πάλι, ύστερα βγάζοντας ένα μικρό πέτσινο χαρτοφύλακα είπε: «Ή άπόφασή μας δέ φαίνεται νά 'ναι αυστηρή. Στο κορμί τού κατάδικου θά γραφτεί μέ τή σθάρνα ή έντολή πού άθέτησε. Νά, σ' αυτό τό κορμί λόγου χάρη» —ό άξιωματικός έδειξε τόν κατάδικο— «θά γραφτεί: νά σέβεσαι τόν άνώτερό σου!»

Ό ταξιδιώτης έριξε στόν κατάδικο μιά γρήγορη ματιά. Τήν ώρα πού τόν έδειξε ό άξιωματικός, έσκυβε και

φαινόταν νά τεντώνει τ' άφτιά του για ν' άρπάξει κάτι. Άλλά οί συσπάσεις πού έκαναν τά έξογκωμένα και σφαλιστά χείλια, έδειχναν πώς δέ μόρεσε νά καταλάβει τίποτα. Ο ταξιδιώτης θέλησε νά ρωτήσει για πολλά πράγματα, αλλά αντικρίζοντας τόν κατάδικο περιορίστηκε νά ρωτήσει: «Ξέρει τήν άπόφαση;» «Όχι» είπε ό άξιωματικός κι ήθελε άμέσως νά δώσει τή συνέχεια τών εξηγήσεων, αλλά ό ταξιδιώτης τόν σταμάτησε: «Δέν ξέρει ούτε τήν άπόφαση;» «Όχι» είπε πάλι ό άξιωματικός και σταμάτησε για μιá στιγμή, σά νά έψαχνε νά βρει άπό τόν ταξιδιώτη τό ιδιαίτερο αίτιο τής άπορίας του κι ύστερα είπε: «Θά 'ταν άνώφελο νά τοῦ τό ποῦν. Βέβαια θά τό μάθει, φυσικά, αλλά πάνω στό κορμί του». Ο ταξιδιώτης θέλησε νά σωπάσει, όταν ένιωσε πάνω του τή ματιά τοῦ κατάδικου. Φαινόταν σά νά τόν ρωτούσε, άν συμφωνούσε μέ τό γεγονός πού τοῦ περιέγραφαν. Έτσι ό ταξιδιώτης έσκυψε ξανά μπροστά και ρώτησε ακόμα μιá φορά για τόν κατάδικο: «Και τό ξέρει πώς έχει καταδικαστεί;» «Οὔτε αυτό» είπε ό άξιωματικός και χαμογελοῦσε τώρα στόν ταξιδιώτη κι έδειχνε πώς περίμενε κι άλλες περίεργες έρωτήσεις. «Όχι» είπε ό ταξιδιώτης κι έτριψε τό μέτωπό του, «ό άνθρωπος αυτός λοιπόν δέν ξέρει ούτε πώς δέχτηκαν τήν άπολογία του;» «Δέν είχε καμιά εύκαιρία νά άπολογηθεῖ» είπε ό άξιωματικός και κοίταξε πέρα κι έκανε σά νά μιλούσε στόν έαυτό του, μή θέλοντας νά ντροπιάσει τόν ταξιδιώτη λέγοντάς του πράγματα τόσο αυτονόητα γι' αυτόν. «Έπρεπε νά είχε άπολογηθεῖ» είπε ό ταξιδιώτης και σηκώθηκε άπό τή θέση του.

Ο άξιωματικός κατάλαβε πώς υπήρχε κίνδυνος νά διακόψει για πολλή ώρα τίς εξηγήσεις για τό μηχάνημα. Πήγε άμέσως στόν ταξιδιώτη, κρεμάστηκε άπό τό χέρι του, έδειξε τόν κατάδικο, πού τώρα όλοι τόν πρόσεχαν κι είχε τεντώσει τό κορμί του —κι ό στρατιώτης επίσης έσυρε κοντά του τήν άλυσίδα— και είπε: «Η υπόθεση ξετυλίχτηκε ως εξής: μέ διόρισαν έδω, στην άποικία τών καταδικών, δικαστή, παρόλο πού είμαι νέος. Κι αυτό συνέβη γιατί πρώτα ήμουν στό πλευρό

τοῦ προηγούμενου διοικητῆ, σέ κάθε τιμωρία πού ἔβαζε, καί ξέρω πολύ καλά τή λειτουργία τοῦ μηχανήματος, ὅσο κανεῖς ἄλλος. Ὡς ἀρχή στίς ἀποφάσεις ἔχω τό ἐξῆς: ἡ ἐνοχή εἶναι πάντοτε ἀναμφισβήτητη. Ἄλλα δικαστήρια δέν ἀκολουθοῦν αὐτή τήν ἀρχή, μιά πού διακλαδίζονται σέ πολλές ἀρμοδιότητες καί πάνω ἀπό τό καθένα ὑπάρχουν ἀνώτεροι. Σέ μᾶς δέν ἰσχύουν αὐτά ἢ τουλάχιστον δέν ἰσχυαν ὅσο ἦταν ὁ προηγούμενος διοικητής. Ὁ νέος διοικητής βέβαια ἔδειξε κάποια διάθεση νά μπερδεύεται στό δικαστήριό μου, ἀλλά κατόρθωσα νά τόν ἀπομακρύνω καί πιστεύω πώς τό ἴδιο θά κάνω πάντοτε. —Θέλετε λοιπόν ἐξηγήσεις γιά τήν ὑπόθεση αὐτή; εἶναι ἀπλούστατη, ὅπως ὄλες οἱ ἄλλες. Ἐνας λοχαγός ἀνέφερε σήμερα πώς αὐτός ὁ ἄνθρωπος, πού τόν εἶχε ὀρίσει ὑπρέτης του καί τοῦ εἶχε δώσει διαταγή νά κοιμᾶται στήν πόρτα του, βρέθηκε νά κοιμᾶται σέ ὦρα ὑπηρεσίας. Εἶχε τήν ἀποστολή, σέ κάθε χτύπημα τῆς ὥρας νά σηκώνεται καί νά χαιρετᾷ τήν πόρτα τοῦ λοχαγοῦ. Βέβαια, δέν ἦταν κανένα δύσκολο καθήκον, ὥστόσο ἀπαραίτητο, γιά νά διατηρεῖται ὁ ὑπρέτης ἔτοιμος γιά φρουρά καί εὐδιάθετος γιά ὑπηρεσία. Χτές βράδυ, ὁ λοχαγός ἔκανε ἔφοδο, γιά νά ἐλέγξει τήν ὑπηρεσία του καί μόλις χτύπησε δύο, τόν βρῆκε νά κοιμᾶται ζαρωμένος στό πάτωμα. Μέ τό καμτσίκι τόν χτύπησε στό πρόσωπο κι ἐκεῖνος, ἀντί νά σηκωθεῖ καί νά ζητήσῃ συγγνώμη, τόν ἄρπαξε ἀπό τά πόδια, τόν τράνταξε καί τοῦ εἶπε: "Πέταξε τό καμτσίκι, γιατί ἀλλιῶτικα σέ ἔφαγα!" Ἔτσι ἔχει ἡ ὑπόθεση. Ὁ λοχαγός παρουσιάστηκε σέ μένα πρῖν ἀπό μιά ὥρα: μοῦ ἀνέφερε τό ἐπεισόδιο κι ἐγώ ἔγραψα τήν κατάθεσή του καί τήν ἴδια στιγμή τήν καταδίκη. Ὑστερα διέταξα νά τόν ἀλυσοδέσουν. Κι ὅλα αὐτά ἔγιναν ἀπλά καί χωρίς πολλές διατυπώσεις. Ἄν φώναζα ὅμως τόν ὑπρέτη, θέλοντας νά τόν ἀνακρίνω, ἡ ὑπόθεση θά μπερδεύεταν ὅσο δέ φαντάζεσαι. Ὁ ἄνθρωπος θά ἔλεγε ψέματα, ὕστερα θά τά ἀναιροῦσε καί πάλι θά ἔλεγε νέα ψέματα καί συνέχεια θά γινόταν τό ἴδιο. Τώρα ὅμως τόν κρατῶ καί δέν πρόκειται νά μοῦ φύγει. Δέν εἶναι ὅλα ξεκαθαρισμένα; Ἄλλά ἡ ὥρα πέρα-

σε· ἡ ἐκτέλεση ἔπρεπε νά εἶχε γίνει κι ἐγώ ἀκόμα δέν τέλειωσα τίς ἐξηγήσεις γιά τό μηχανήμα». Ἔβαλε πάλι τόν ταξιδιώτη νά καθίσει, πῆγε στό μηχανήμα κι ἄρχισε νά μιλάει: «Ὅπως βλέπετε, ἡ σθάρνα εἶναι ἀνάλογη μέ τήν ἀνθρώπινη κατασκευή τοῦ σώματος. Αὐτή ἡ σθάρνα εἶναι γιά τό πάνω μέρος, κι αὐτές ἐδῶ οἱ σθάρνες εἶναι γιά τά πόδια. Γιά τό κεφάλι ὑπάρχει μόνο αὐτός ὁ μικρός χαρακτῆρς. Τά καταλάβατε ὅλα;» Ἔσκυψε εὐγενικά πρὸς τόν ταξιδιώτη μέ ὅλη τήν προθυμία νά δώσει κι ἄλλες λεπτομερεῖς ἐξηγήσεις.

Ὁ ταξιδιώτης κοίταξε συνοφρωμένος τή σθάρνα. Οἱ πληροφορίες γιά τόν τρόπο διεξαγωγῆς τῆς δίκης δέν τόν ἱκανοποίησαν. Ἔτσι ἔπρεπε κάθε τόσο νά λέει στόν ἑαυτό του πὼς ἐδῶ θρίσκεται στήν ἀποικία τῶν καταδίκων καί φυσικά χρειάζονταν εἰδικά καί στρατιωτικά μέτρα. Ἀλλά ἐκτός ἀπ' αὐτό εἶχε μερικές ἐλπίδες στήν τακτική τοῦ νέου διοικητῆ, πού, ὅπως φαινόταν καλά, εἶχε τήν πρόθεση ἀργά ἀργά νά καθιερώσει νέο σύστημα, πού δέ μπορούσε νά καταλάβει ὁ στενοκέφαλος ἀξιωματικός. Ἐχοντας αὐτές τίς σκέψεις στό μυαλό του ρώτησε πάλι τόν ἀξιωματικό: «Δέ θά παραβρεθεῖ ὁ διοικητής στήν ἐκτέλεση;» «Δέ νομίζω» ἀπάντησε ὁ ἀξιωματικός, κι ἔδειξε στενοχωρημένος γιά τήν ἐρώτηση, ἀφήνοντας καί τό εὐγενικό του πρόσωπο νά κάνει γκριμάτσες. «Γιαυτό ἀκριβῶς πρέπει νά βιαστοῦμε. Τώρα βλέπω πὼς πρέπει νά συντομέσω τίς ἐξηγήσεις μου, παρόλο πού αὐτό δέ μοῦ ἀρέσει. Βέβαια, θά μπορούσα κι αὔριο, ὅταν θά καθαριστεῖ τό μηχανήμα –τό μόνο του ἐλάττωμα εἶναι πὼς λερώνεται πολύ– νά συμπληρώσω τίς ἐξηγήσεις. Ἔτσι θά ἀρκεστῶ μόνο στά ἀπαραίτητα. Ὅταν ξαπλώσουν τόν ἄνθρωπο στό κρεβάτι κι ἀρχίσει αὐτό νά δονεῖται, πέφτει ἡ σθάρνα πάνω στό κορμί. Ἄν οἱ ὑπολογισμοί γίνουν μέ ἐπιτυχία, ἀμέσως τεντώνεται αὐτό τό σύρμα σ' ἓνα στυλο. Κι ἔτσι ἀρχίζει τό παιχνίδι. Ἐνας ἀμύητος ἀπέξω δέ μπορεῖ νά διακρίνει καμιὰ διαφορά στίς τιμωρίες. Ἡ σθάρνα φαίνεται πὼς λειτουργεῖ ὁμοίμορφα. Μέ τό πρῶτο τρεμούλιασμα οἱ μύτες τῆς σθάρνας χώνονται στό κορμί πού κι αὐτό μέ τή

σειρά του αρχίζει νά τρέμει εξαιτίας του κρεβατιού. Γιά νά γίνεται εύκολος ό έλεγχος στην έκτέλεση τής τιμωρίας, ή σβάρνα έγινε από γυαλί. Βέβαια δυσκολευτήκαμε νά στερεώσουμε τίς βελόνες, αλλά τελικά τά καταφέραμε. Έτσι δέν υπολογίσαμε κανένα κόπο· μπορεί ό καθέννας από τό γυαλί νά παρατηρεί πώς γίνεται τό γράψιμο πάνω στό κορμί. Θέλετε νά δείτε από κοντά τίς βελόνες;»

Ό ταξιδιώτης σηκώθηκε άργά, πλησίασε τό μηχάνημα κι έσκυψε πάνω στή σβάρνα. «Βλέπετε» είπε ό άξιωματικός, «ύπάρχουν δυό λογιά βελόνες, τοποθετημένες διαφορετικά. Καθεμιά μακριά βελόνα έχει δίπλα της μιά μικρή. Η μακριά λοιπόν γράφει κι ή μικρή χύνει νερό, γιά νά ξεπλένει τό αίμα και νά κρατά διαρκώς τήν έπιγραφή καθαρή. Τό ματωμένο νερό βγαίνει ύστερα σ' αυτά τά μικρά αυλάκια και πάει μετά στό κεντρικό αυλάκι, πού μέ ένα άποχετευτικό σωλήνα τό στέλνει στό χαντάκι». Ό άξιωματικός κουνώντας τό δάχτυλο έδειξε τήν πορεία πού έπρεπε νά κάνει τό ματωμένο νερό. Καθώς έπιανε μέ τά δυό του χέρια τόν άποχετευτικό σωλήνα, γιά νά γίνει σαφής και νά δώσει έπίσημο τόνο, ό ταξιδιώτης σήκωσε τό κεφάλι και ψάχνοντας μέ τό χέρι θέλησε νά πάει στό κάθισμά του. Τότε είδε μέ φόβο πώς κι ό κατάδικος, όπως κι αυτός, είχε πλησιάσει, μέ τό κάλεσμα του άξιωματικού νά περιεργαστεί τή σβάρνα. Τράβηξε λίγο μέ τήν άλυσίδα τό στρατιώτη πού είχε άποκοιμηθεί και σκύβοντας παρατηρούσε τό γυαλί. Φαινόταν νά ψάχνει μέ άβέβαιη ματιά αυτό, πού οί άλλοι τό είχαν δεϊ καλά, αλλά δέν κατάφερνε νά καταλάβει τίποτα, μιά πού του έλειπαν οί εξηγήσεις. Σκύβοντας έτρωγε τό γυαλί μέ τά μάτια. Ό ταξιδιώτης θέλησε νά τόν άπομακρύνει, γιατί ή πρωτοβουλία του κατάδικου ίσως ήταν κολάσιμη. Ό άξιωματικός όμως έπιασε σφιχτά τόν ταξιδιώτη μέ τό ένα χέρι και μέ τό άλλο πήρε μιά χούφτα χώμα και τό πέταξε στό στρατιώτη. Αυτός μεμιάς σήκωσε τά μάτια και βλέποντας τί είχε τολμήσει ό κατάδικος, άφησε τό όπλο νά πέσει, κάρφωσε τά πόδια μέ τά τακούνια στή γή και τράβηξε πίσω

τόν κατάδικο, πού κυλίστηκε κάτω. Μετά τόν χάζευε πώς στριφογύριζε κι έκανε τίς άλυσίδες νά βγάζουν τριγμούς. «Σήκωσέ τον!» φώναξε ό άξιωματικός, γιατί είδε πώς ό κατάδικος είχε γίνει άντικείμενο προσοχής του ταξιδιώτη, πού άφησε τή σβάρνα κι έσκυβε προς τόν κατάδικο, θέλοντας νά πληροφορηθεί τί θά γινόταν μέ αυτόν. «Φύλαγέ τον καλά» ούρλιαξε πάλι ό άξιωματικός. Έτρεξε γύρω από τό μηχάνημα, άρπαξε ό ίδιος τόν κατάδικο από τίς μασχάλες και τόν έστησε όρθιο, παρόλο πού τά πόδια του κατάδικου συχνά γλιστρούσαν.

«Τώρα τά ξέρω όλα» είπε ό ταξιδιώτης, μόλις γύρισε πάλι ό άξιωματικός. «Έκει πάνω είναι τό πιό σπουδαίο» φώναξε ό άξιωματικός, άρπάζοντας τόν ταξιδιώτη από τό χέρι και δείχνοντας ψηλά: «Στό σχεδιαστή βρίσκονται κάτι ρόδες πού ρυθμίζουν τήν κίνηση τής σβάρνας, ένω οί ίδιες οί ρόδες κανονίζονται σύμφωνα μέ τόν τόπο τής καταδίκης. Έξακολουθώ νά κρατώ άκόμα τούς τύπους του προηγούμενου διοικητή. Νά, έδω βρίσκονται» —τράβηξε μερικά φύλλα από μιά πέτινη τσάντα— «άλλά δυστυχώς δέ μπορώ νά σάς τά δώσω στό χέρι· είναι ό,τι πολυτιμότερο έχω στην κατοχή μου. Θα σάς τά δείξω από αυτή τήν απόσταση και θά μπορέσετε νά τά δείτε καλά». Έδειξε τό πρώτο φύλλο. Ό ταξιδιώτης ήθελε νά πει πρόθυμα πώς κάτι κατάλαβε, αλλά έβλεπε ένα σωρό μπερδεμένες και διασταυρωμένες γραμμές μέ μεγάλη ποικιλία. Τό χαρτί όμως σκεπαζόταν όλόκληρο μέ τίς πυκνές αυτές γραμμές, πού μέ πολλή δυσκολία διέκρινε κανείς τά άσπρα μεσαία διαστήματα. «Διαβάστε» φώναξε ό άξιωματικός. «Δέ μπορώ» απάντησε ό ταξιδιώτης. «Μά, είναι καθαρά!» είπε ξανά ό άξιωματικός. «Είναι πολύ άριστοτεχνικά» είπε ό ταξιδιώτης, «άλλά δέ μπορώ νά κάνω τήν αποκρυπτογράφηση». «Φυσικά» είπε ό άξιωματικός, γελώντας και βάζοντας καταμέρος τήν τσάντα, «δέν είναι καλλιγραφία για μικρούς μαθητές. Πρέπει κανείς νά ασχοληθεί πολύ καιρό μ' αυτά. Στο τέλος όμως θά τά καταλαβαίνετε και σεις. Βέβαια, δέν είναι ένα άπλό γράψιμο. Και δέ σκοτώνει

ἀμέσως, ἀλλά κατά μέσο ὄρο μόνο μετά ἀπό δώδεκα ὥρες. Ἡ ἕκτη ὥρα εἶναι σημεῖο ἀλλαγῆς. Πρέπει πολλά, μά πολλά στολίδια νά διακοσμήσουν τό γράψιμο. Τό πραγματικό γράψιμο πιάνει στό κορμί μιά στενή λωρίδα. Τό υπόλοιπο κορμί εἶναι τόπος γιά τά στολίδια. Τώρα μπορεῖτε νά καταλάβετε τή δουλειά πού κάνει ἡ σβάρνα κι ὄλο τό μηχανήμα; -Κοιτάξτε λοιπόν!» Πήδηξε στή σκάλα καί γύρισε μιά ρόδα, φωνάζοντας πρὸς τοὺς κάτω: «Προσοχή, κάντε πέρα!» Τότε ὄλα ἄρχισαν νά λειτουργοῦν. Ἐάν ἡ ρόδα δέν ἔτριξε, τότε ὄλα θά ἔταν θαυμάσια. Ὁ ἀξιωματικός, μᾶλλον ξαφνιασμένος ἀπὸ τὴν ἐνοχλητικὴ αὐτὴ ρόδα, ἔσφιξε ἀπειλητικά πρὸς αὐτὴ τὴ γροθιά του κι ὕστερα τέντωσε τὰ χέρια πρὸς τὸν ταξιδιώτη, ζητώντας συγνώμες. Ἐπειτα κατέθηκε βιαστικά, γιά νά δει ἀπὸ κάτω ἂν λειτουργοῦσε καλά τό μηχανήμα. Κάτι δέν πήγαινε καλά: κάτι πού μόνο ὁ ἀξιωματικός καταλάβαινε. Σκαρφάλωσε ξανά, μέ τὰ δύο χέρια ψηλάφησε τό σχεδιαστή κι ὕστερα γλίστρησε κάτω ἀπὸ ἓνα στύλο, χωρὶς νά χρησιμοποιοῦσε τὴ σκάλα, γιά νά κατεβεῖ πιὸ γρήγορα. Μετὰ φώναξε στό ἀπὸ τὸ ταξιδιώτη πολὺ δυνατά, γιά νά ἀκουστεῖ μέσα στό θόρυβο: «Ξέρετε πῶς λειτουργεῖ; Ἡ σβάρνα ἀρχίζει νά γράφει κι εἶναι ἔτοιμη νά χαράζει τὰ γράμματα στή ράχη τοῦ ἀνθρώπου. Τό θαμβάκι στριφογυρίζει ἀργά τό κορμί στά πλάγια, γιά νά κάνει πάλι μέρος στή σβάρνα. Στό μεταξύ τὰ τραυματισμένα μέρη, σάν πλησιάζουν τό θαμβάκι, μέ τὴν εἰδικὴ κατασκευὴ πού ἔχει αὐτό, σταματοῦν νά αἰμορραγοῦν καί εἶναι ἔτοιμα γιά καινούργιο γράψιμο. Αὐτὲς οἱ μύτες τῆς σβάρνας ἀρπάζουν τό θαμβάκι ἀπὸ τίς πληγὲς στὴν ἐπόμενη στροφὴ τοῦ κορμιοῦ, τό πετοῦν στό χαντάκι κι ἡ σβάρνα ξαναρχίζει τὴ δουλειά της. Δώδεκα ὥρες χαράζει ὄλο καί πιὸ βαθιὰ τὴν ἐπιγραφή. Στὶς ἕξι πρῶτες ὥρες ὁ κατάδικος ζεῖ ὅπως ζοῦσε πάντοτε, μόνο πού ὑποφέρει ἀπὸ πόνους. Μετὰ ἀπὸ δύο ὥρες θγάζουν τό στούμπωμα, γιατί ὁ ἀνθρώπος δέν ἔχει πιά δύναμη νά φωνάξει. Σ' αὐτὴ τὴ μικρὴ γαβάθα, πού ζεσταίνεται μέ ἤλεκτρισμό, ἐδῶ στὴν ἄκρη τοῦ κεφαλιοῦ, βάζουν ζεστό λαπά πού ὁ ἀνθρώπος, ἂν

ἔχει ὄρεξη, παίρνει μέ τή γλώσσα. Κανείς δέ χάνει τήν εὐκαιρία. Κανένα δέν ξέρω σ' ὄλη μου τή σταδιοδρομία πού εἶναι μεγάλη. Ὑστερα ὁμως ἀπό ἕξι ὥρες χάνει κά-θε ὄρεξη γιά φαγητό. Τότε γονατίζω συνήθως καί ἐξετάζω αὐτό τό φαινόμενο. Σπάνια ὁ ἄνθρωπος καταπίνει τή μπουκιά· μόνο τή στριφογυρίζει στό στόμα κι ὕστερα τή φτύνει στό χαντάκι. Πρέπει νά σκύψω, γιατί ἀλλιώτικα θά μοῦ ἔρθει στό πρόσωπο. Ἀλλά πόσο ἡσυχος γίνεται ὁ ἄνθρωπος τήν ἕκτη ὥρα! Κι ὁ πιό ἡλίθιος ἀποκτᾶ πνεῦμα. Πρῶτα φανερώνεται στά μάτια κι ὕστερα ἀπλώνεται παντοῦ. Εἶναι κάτι πού μπορεῖ νά πλανέψει κάποιον, νά ξαπλωθεῖ κι αὐτός κάτω ἀπό τή σθάρνα. Τίποτα ἄλλο δέ γίνεται· ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νά ἀποκρυπτογραφεῖ τήν ἐπιγραφή, σουρώνει τό στόμα καί φαίνεται ν' ἀκούει μέ προσοχή. Εἶδατε πῶς δέν εἶναι εὐκολο νά διαβάσει κανείς τήν ἐπιγραφή μέ τά μάτια· ὁ ἄνθρωπός μας ὁμως τήν ἀποκρυπτογραφεῖ μέ τίς πληγές του. Φυσικά χρειάζεται πολλή δουλειά πού διαρκεῖ ἕξι ὥρες, γιά νά φτάσει στήν τελειοποίηση. Ἐπειτα ἡ σθάρνα τόν σουβλίζει καί τόν πετᾶ στό χαντάκι, ὅπου γκρεμίζεται μέ θόρυβο στό ματωμένο νερό καί στό θαμβάκι. Αὐτό εἶναι τό τέλος τῆς τιμωρίας· κι ἐμεῖς, ἐγώ κι ὁ στρατιώτης, τόν σκεπάζουμε μέ χῶμα».

Ὁ ταξιδιώτης εἶχε πλησιάσει τόν ἀξιωματικό, στρέφοντας πρός αὐτόν τό ἀφτί του. Συναμα, ἔχοντας τά χέρια στίς τσέπες, ἔβλεπε πῶς λειτουργοῦσε τό μηχανήμα. Ἐπίσης κι ὁ κατάδικος κοίταζε, μά δέν καταλάβαινε τίποτα· σέ μιά στιγμή ἔσκυψε καί παρακολουθοῦσε τίς τρεμάμενες θελόνες, ἐνῶ ὁ στρατιώτης, μέ ἕνα νόημα τοῦ ἀξιωματικοῦ, τοῦ ἔσκισε ἀπό πίσω μ' ἕνα μαχαίρι τό πουκάμισο καί τό παντελόνι· κι αὐτά ἔπεσαν ἀπό πάνω του. Θέλησε νά τά πιάσει, γιά νά κρύψει τή γύμνια του, ἀλλά ὁ στρατιώτης τόν ἔσπρωξε πρός τά πάνω κι ἔπεσαν καί τά τελευταῖα του κουρέλια. Ὁ ἀξιωματικός ἔβαλε μπρός τό μηχανήμα καί μέσα στήν ἡσυχία πού ἔγινε, ἔπιασαν τόν κατάδικο καί τόν ἔβαλαν κάτω ἀπό τή σθάρνα. Ἐβγαλαν τίς ἀλυσίδες καί τίς ἀντικατέστησαν μέ τά λουριά. Στήν ἀρχή αὐτό ἦταν μιά ἀνακούφι-

ση για τόν κατάδικο. Ἡ σθάρνα κατέβηκε πιά κάτω, γιατί ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἰσχνός. Μόλις τόν ἄγγιξαν οἱ θελόνες, ὄλο του τό κορμί ἀνατρίχιασε. Ἄπλωσε τό ἀριστερό του χέρι, τή στιγμή πού ὁ στρατιώτης ἦταν ἀπασχολημένος μέ τό δεξί, χωρίς νά ξέρει σέ ποιά κατεύθυνση. Ἦταν ὁμως κατά τό μέρος τοῦ ταξιδιώτη. Ὁ ἀξιωματικός κοίταζε χωρίς σταματημό τόν ταξιδιώτη, μέ πλάγιο βλέμμα, ἴσως για νά δεῖ στό πρόσωπό του ποιά ἐντύπωση θά τοῦ ἔκανε ἡ ἐκτέλεση, πού τοῦ εἶχε, ἔστω καί μέ πολλά κενά, ἐξηγήσει.

Τό λουρί, στόν καρπό τοῦ χεριοῦ, σκίστηκε. Ἴσως ὁ στρατιώτης νά τό εἶχε τεντώσει περισσότερο ἀπό ὅ,τι ἔπρεπε. Ὁ ἀξιωματικός πήγαινε νά τόν βοηθήσει, ἐνῶ ὁ στρατιώτης τοῦ ἔδειχνε τό κομμάτι ἀπό τό σκισμένο λουρί. Ὁ ἀξιωματικός ζύγωσε κοντά του κι ἔχοντας τό πρόσωπο στραμμένο πρός τόν ταξιδιώτη εἶπε: «Τό μηχανήμα εἶναι τρομερά πολύπλοκο· ἔτσι καμιά φορά κάτι σκίζεται ἢ σπάζει. Ὡστόσο δέν πρέπει νά πέφτουμε σέ ἀμηχανία. Ἄλλωστε ὑπάρχει ἀνταλλακτικό για τό λουρί. Θά χρησιμοποιήσω μιά ἄλυσίδα. Βέβαια, θά κόψει τή λεπτότητα τῆς κίνησης στό δεξί χέρι». Κι ἐνῶ ἔβαζε τήν ἄλυσίδα, πρόσθεσε: «Τά μέσα για τή συντήρηση τοῦ μηχανήματος εἶναι πολύ περιορισμένα. Τήν ἐποχή τοῦ προηγούμενου διοικητῆ εἶχα ἰδιαίτερο ταμεῖο για τό σκοπό αὐτό· ὑπῆρχε ἐδῶ εἰδικό κατάστημα, πού διέθετε τέτοια ἀνταλλακτικά. Τό ὁμολογῶ, ἔκανα σπατάλες, τήν περίοδο τοῦ προηγούμενου διοικητῆ, κι ὄχι τώρα· αὐτός βέβαια λέει τό ἀντίθετο καί κάθε τόσο βρίσκει ἀφορμές για νά καταπολεμᾷ τό παλιό σύστημα. Τώρα ὁ ἴδιος ἔχει τή διαχείριση κι ἂν ζητήσω χρήματα για κανένα νέο λουρί, θέλει νά ἔχει τό παλιό για ἀπόδειξη καί τό καινούργιο ἔρχεται σέ δέκα μέρες. Ἐπειτα τό λουρί αὐτό εἶναι κακῆς ποιότητας καί δέ χρησιμεύει σέ τίποτα. Ἐντούτοις, κανείς δέν ἐνδιαφέρεται μέ ποιό τρόπο θά κάνω τή δουλειά μου».

Ὁ ταξιδιώτης ἀναλογιζόταν: εἶναι πάντοτε προβληματικό νά μπαίνει κανείς σέ ξένες ὑποθέσεις. Δέν ἦταν ὑπήκοος τῆς ἀποικίας οὔτε ὑπήκοος τοῦ κράτους, ὅπου

αυτή ανήκε. "Αν είχε πρόθεση νά αποδοκιμάσει ἢ νά ἐμποδίσει τήν ἐκτέλεση, θά τοῦ ἔλεγαν: εἶσαι ἕνας ξένος· κάτσε φρόνιμα. Καί δέ θά μπορούσε νά δώσει καμιά ἀπάντηση, παρά μόνο νά προσθέσει πώς πραγματικά δέν ἦταν δική του ὑπόθεση, μιά πού ταξίδευε μέ μοναδικό σκοπό νά μάθει κι ὄχι νά ἀλλάξει τίς ἀντιλήψεις σχετικά μέ τή δικαιοσύνη. Παρόλα αὐτά ἡ περίπτωση σέ ἔβαζε σέ μεγάλη δοκιμασία. Ἡ ἀδικία στή διαδικασία τῶν ἀποφάσεων καί ἡ ἀπάνθρωπη ἐκτέλεση ἦταν πράγματα ἀναμφισβήτητα. "Ἄλλωστε κανείς δέ μπορούσε νά κατηγορήσει τόν ταξιδιώτη πώς ἔκανε κάτι ἀπό ἰδιοτέλεια, γιατί ὁ κατάδικος δέν ἦταν γνωστός του οὔτε συμπατριώτης κι ἐπιπλέον δέν ἦταν ἄνθρωπος πού προκαλοῦσε τή λύπη. Ὁ ταξιδιώτης εἶχε τήν ὑποστήριξη ἀπό ὑψηλά πρόσωπα, τόν ὑποδέχτηκαν πολύ εὐγενικά, κι αὐτή ἡ πρόσκληση νά παραβρεθεῖ στήν ἐκτέλεση, σήμαινε πώς ζητοῦσαν τή γνώμη του σχετικά μέ τό σύστημα δικαιοσύνης. Κι ἦταν αὐτό ἀκόμα πιό πιθανό, ἀφοῦ, ὅπως τό εἶχε ἀκούσει προηγουμένως, ὁ διοικητής δέ συμφωνοῦσε μέ τό σύστημα κι ἔδειχνε σχεδόν ἐχθρική στάση στόν ἀξιωματικό.

Ξαφνικά ὁ ταξιδιώτης ἄκουσε μιά λυσσασμένη κραυγή τοῦ ἀξιωματικοῦ. Μόλις κατάφερε, ὄχι χωρίς κόπο, νά χώσει τό στούμπωμα στό στόμα τοῦ κατάδικου, ἐκεῖνος μέ ἀκαταμάχητη ἀηδία ἔκλεισε τά μάτια κι ἔκανε ἔμετό. Γρήγορα τόν τράβηξε ὁ ἀξιωματικός πρὸς τά πάνω καί προσπάθησε νά τόν γυρίσει πρὸς τό χαντάκι· μά ἦταν πολύ ἀργά, γιατί ὁ ἔμετός ξεχύθηκε πάνω στό μηχανήμα. «Γιά ὅλα εἶναι φταίχτης αὐτός ὁ διοικητής!» φώναξε ὁ ἀξιωματικός καί κούνησε ἄγρια τούς μπρούντζινους στυλούς. «Τό μηχανήμα θά γίνει στάβλος». Μετά τό ἔδειξε στόν ταξιδιώτη μέ τρεμάμενα χέρια. «Καί νά σκεφτεῖς πώς προσπάθησα ὦρες ἀτέλειωτες νά τοῦ ἐξηγήσω, πώς δέν πρέπει νά δίνουν στόν κατάδικο φαγητό μιά μέρα πρὶν ἀπό τήν ἐκτέλεση. Ἄλλά αὐτή ἡ νέα καί ἐπεικῆς διεύθυνση ἔχει διαφορετική γνώμη. Οἱ κυρίες τοῦ διοικητῆ παραχορταίνουν τόν κατάδικο μέ γλυκά, πρὶν ἐκτελεστεῖ. Σ' ὄλη του τή ζωή ἔτρωγε ψά-

ρια πού βρομούσαν και τώρα πρέπει να τρώει γλυκά! Ώραϊα, μπορεί να γίνουν όλα αυτά, γιατί όμως καθυστερούν να μου κάνουν ένα καινούργιο στούμπωμα, όπως τους παρακαλώ εδώ και μήνες; Πώς να κατανικήσει κανείς την αηδία, όταν βάζει στο στόμα ένα τέτοιο στούμπωμα, πού τό θύζαζαν και τό δάγκασαν πάνω από εκατό μελλοθάνατοι;»

Ὁ κατάδικος ἔγερνε πρὸς τὰ κάτω τό κεφάλι, φαινόταν ἡρεμος. Ὁ στρατιώτης ὁμως προσπαθοῦσε μέ τό πουκάμισο τοῦ κατάδικου νά σκουπίσει τό λερωμένο μηχανήμα. Ὁ ἀξιωματικός πλησίασε τόν ταξιδιώτη πού ἀπό κάποιο προαίσθημα ἔκανε ἕνα βῆμα πίσω. Ἄλλά ὁ ἀξιωματικός τόν ἔπιασε ἀπό τό χέρι καί τόν πήγε παράμερα. «Θέλω νά σᾶς πῶ ἐμπιστευτικά κάτι. Ἐπιτρέπεται;» τοῦ εἶπε. «Βέβαια» ἀπάντησε ὁ ταξιδιώτης κι ἔκανε νά ἀκούσει μέ χαμηλωμένα μάτια.

«Αὐτό τό σύστημα δικαιοσύνης κι αὐτή ἡ ἐκτέλεση, πού ἔχετε σήμερα τήν εὐκαιρία νά θαυμάσετε, δέν ἔχουν πιά ὀπαδούς στήν ἀποικία μας. Παραμένω ὁ μοναδικός ἐκπρόσωπός τους, ὅπως καί ἐκπρόσωπος τῆς κληρονομιάς τοῦ παλιοῦ διοικητῆ. Βλέπω κλειστό τό μέλλον αὐτοῦ τοῦ συστήματος καί κουράζομαι νά διατηρήσω ὅ,τι ὑπάρχει. Τόν καιρό πού ζοῦσε ὁ παλιός διοικητής, ἡ ἀποικία ἦταν γεμάτη ὀπαδούς. Βέβαια κι ἐγώ ἔχω κάτι ἀπό τήν πειστική δύναμη τοῦ παλιοῦ διοικητῆ, μά μοῦ λείπει ἡ ἐξουσία. Γιαυτό οἱ ὀπαδοί σῶπασαν εἶναι ἀκόμα πολλοί, μά ὁ καθένας φοβᾶται νά τό ὁμολογήσει. Σήμερα λόγου χάρη, πού εἶναι ἡμέρα γιά τήν ἐκτέλεση, ἂν καθίσετε στό καφενεῖο θά ἀκούσετε μασημένα λόγια. Αὐτοί βέβαια εἶναι πραγματικοί ὀπαδοί, ἀλλά ἐξαιτίας τοῦ σημερινοῦ διοικητῆ καί τῶν ἀντιλήψεών του, μοῦ γίνονται ἄχρηστοι. Καί σᾶς ρωτῶ εἶναι σωστό ἕνα τέτοιο ἔργο ζωῆς» –ἔδειξε τό μηχανήμα– «ἐξαιτίας τοῦ διοικητῆ καί τῶν γυναικῶν του πού τόν ἐπηρεάζουν, νά καταστραφεῖ; Μπορεῖ νά τό δεχτεῖ κανείς, ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἕνας φιλοξενούμενος μόνο γιά δύο μέρες στό νησί μας; Βλέπω πῶς δέν ἔχω καιρό νά χάνω. Κάνουν συμβούλια στή διοίκηση, δέ μέ προσκαλοῦν κι ὅλο κάτι

σκαρώνουν έναντίον μου. Καί ή σημερινή σας επίσκεψη εΐναι πολύ χαρακτηριστική γιά τήν ὄλη ὑπόθεση. Ἐπό δειλία στέλνουν στήν ἐκτέλεση ἕναν ξένο. —Πόσο διαφορετική ἦταν ή ἐκτέλεση τά περασμένα χρόνια! Μιά μέρα πρίν ἀπό τήν ἐκτέλεση γέμιζε ὀλόκληρη ή κοιλάδα· κι ὄλοι ἔρχονταν μόνο γιά νά δοῦν. Πολύ πρωΐ ἔκανε τήν ἐμφάνιση ὁ διοικητής μέ τίς κυρίες. Σαλπίσματα σήκωναν στό πόδι ὄλο τό στρατόπεδο. Ἐγώ εΐχα τήν ἐντολή νά ἀναγγεΐλω πῶς τά πάντα εΐναι ἔτοιμα. Ἡ ἐκλεκτή κοινωνία —κανείς ἀνώτερος ὑπάλληλος δέ μποροῦσε νά ἀπουσιάσει— ἔπαιρνε θέσεις γύρω στό μηχανήμα. Νά, αὐτός ὁ σωρός ἀπό καλαμένιες καρέκλες εΐναι φτωχό λείψανο ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Τό μηχανήμα, φρεσκοκαθαρισμένο λαμποκοποῦσε. Γιά κάθε ἐκτέλεση σχεδόν ἔπαιρνα καινούργια ἀνταλλακτικά. Μπροστά σέ ἑκατοντάδες μάτια —ὄλοι οἱ θεατές, ὡς τίς πλαγιές, σηκώνονταν στίς μύτες τῶν ποδιῶν τους— ὁ ἴδιος ὁ διοικητής ξάπλωνε τόν κατάδικο κάτω ἀπό τή σβάρνα. "Ὅ,τι δηλαδή κάνει σήμερα ἕνας ἀπλός στρατιώτης, ἦταν τότε δουλειά δική μου, τοῦ προέδρου τοῦ δικαστηρίου, κι αὐτό μου ἔδινε μεγάλη τιμή, ὕστερα ἄρχιζε ή ἐκτέλεση! Τίποτα τό παράφωνο δέν ἐμπόδιζε τή λειτουργία τοῦ μηχανήματος. Πολλοί δέν κοιτάζαν· μόνο κάθονταν μέ κλειστά μάτια πάνω στήν ἄμμο. Ὅλοι ἤξεραν: τώρα γίνεται δικαιοσύνη. Μέσα στήν ἤσυχία, ἄκουγε κανείς μόνο τό στεναγμό τοῦ κατάδικου, πνιγμένο στό στούμπωμα. Σήμερα ὁμως τό μηχανήμα δέ μπορεΐ νά κάνει τόν κατάδικο οὔτε κάποιο στεναγμό νά βγάλει, πού θά τόν ἔπνιγε τό στούμπωμα. Τότε οἱ βελόνες πού ἔγραφαν, συνάμα ἔριχναν ἕνα καυστικό ὑγρό, πού σήμερα δέ μᾶς ἐπιτρέπουν νά τό χρησιμοποιοῦμε. Κι ἔπειτα ἔφτανε ή ἕκτη ὥρα! Ἦταν ἀδύνατο νά ἐπιτρέψουμε σ' ὄλους νά δοῦν ἀπό κοντά. Ὁ διοικητής, πάντοτε συνετός, ἔδινε διαταγή νά ἀφήνουμε ἰδιαίτερα τά παιδιά νά βλέπουν. Ἐγώ βέβαια, χάρη στό πόστο μου, βρισκόμουν πάντοτε κοντά. Πολλές φορές ἔπαιρνα στά χέρια μου, ἀριστερά καί δεξιά, δυό μικρά παιδιά γιά νά βλέπουν πῶς γινόταν ή μεταμόρφωσή μας ἀπό τό

καταπονημένο πρόσωπο! Πώς κρατούσαμε τά μάγουλά μας μέσα στο φῶς τῆς δικαιοσύνης πού γινόταν πραγματικότητα καί χανόταν μπροστά στά μάτια μας! Τί ὠραῖοι καιροί, ἀγαπητέ μου φίλε!» Ὁ ἀξιωματικός εἶχε, φαίνεται, ξεχάσει ποιός στεκόταν μπροστά του. Εἶχε ἀγκαλιάσει τόν ταξιδιώτη κι εἶχε βάλει τό κεφάλι του στόν ὤμο. Ὁ ταξιδιώτης βρέθηκε σέ μεγάλη ἀμηχανία καί μέ κάποια ἀδημονία κοίταζε πέρα, μακριά ἀπό τόν ἀξιωματικό. Ὁ στρατιώτης εἶχε τελειώσει τό σκούπισμα τοῦ μηχανήματος κι ἀπό ἓνα μικρό κουτί ἔριχνε λαπά στή μικρή γαθάθα. Σάν τό εἶδε ὁ κατάδικος, πού φαινόταν νά ἔχει συνέλθει, ἄρχισε μέ τή γλώσσα του νά παίρνει τό φαγητό. Ὁ στρατιώτης τόν ἔσπρωχνε πέρα, γιατί ὁ λαπάς ἦταν γιά ἀργότερα. Πάντως ἦταν ἀνήκουστο νά βάζει ὁ στρατιώτης τά θρόμικα χέρια μέσα στό φαγητό καί νά τρώει μπροστά στό λαίμαργο κατάδικο.

Ὁ ἀξιωματικός συνῆλθε γρήγορα. «Δέν ἤθελα νά σᾶς κάνω νά συγκινηθεῖτε» εἶπε, «ὅμως, ξέρετε, εἶναι πολύ δύσκολο νά δώσει κανείς στόν ἄλλο νά καταλάβει ἐκείνους τούς καιρούς. Πάντως τό μηχανήμα λειτουργεῖ ἀκόμα καί μόνο του δίνει κάποια ἐντύπωση κι ἄς στέκεται ἔρημο μέσα στήν κοιλάδα. Καί τό πτώμα τελικά γκρεμίζεται στό χαντάκι, πολύ ἀπαλά, κι ἄς μή μαζεύονται, ὅπως πρῶτα, ἑκατοντάδες ἄνθρωποι γύρω ἀπό τό χαντάκι, σά μύγες. Τότε χρειαζόμασταν στέρεα κάγκελα γύρω ἀπό τό χαντάκι, ἀλλά ἐδῶ καί πολύ καιρό τά πετάξαμε».

Ὁ ταξιδιώτης θέλησε νά τραβήξει τή ματιὰ του ἀπό τόν ἀξιωματικό κι ἄρχισε νά χαζεύει τριγύρω. Ὁ ἀξιωματικός νόμισε πώς ἔβλεπε τήν ἐρημιὰ τῆς κοιλάδας· σέ μιὰ στιγμή τοῦ πῆρε τά χέρια, τόν γύρισε μιὰ στροφή γιά νά πιάσει τό βλέμμα του, καί ρώτησε: «Βλέπετε τή ντροπή;»

Ὡστόσο ὁ ταξιδιώτης σώπασε. Ὁ ἀξιωματικός τόν ἄφησε μιὰ στιγμή. Στεκόταν τώρα ἀκίνητος μέ ἀνοιχτά πόδια, τά χέρια στους γοφούς καί κοίταζε κάτω. Σέ λίγο χαμογέλασε μέ διάθεση στόν ταξιδιώτη καί εἶπε: «Χτές ἦμουν κοντά σας, ὅταν σᾶς προσκάλεσε ὁ διοικητής.

"Άκουσα μάλιστα όταν σᾶς προσκάλεσε. Γνωρίζω τό διοικητή καί κατάλαβα ἀμέσως ποιούς σκοπούς ἐπιδιώκει μέ τήν πρόσκληση. Τόν ξέρω καλά: ἄν καί διαθέτει μεγάλη δύναμη γιά νά μέ πολεμήσει ἀπευθείας, ὥστόσο δέν τολμᾷ ἀκόμα, καί θέλει νά μέ φέρει σέ δύσκολη θέση μπροστά στήν κρίση σας, στήν κρίση δηλαδή ἑνός ὕψηλοῦ ξένου. Ὅλα τά ἔχει ὑπολογίσει ὁμορφα. Ἐδῶ καί δυό μέρες βρίσκεστε στό νησί, δέ γνωρίσατε φυσικά τόν παλιό διοικητή καί τόν πνευματικό του κόσμο, ἔχετε εὐρωπαϊκές ἀντιλήψεις, πού μπορεῖ νά τίς πιστεύετε, καί γενικά εἶστε ἐναντίον τῆς θανατικῆς ποινῆς καί φυσικά μιᾶς τέτοιας μηχανικῆς ἐκτέλεσης. Ἐξάλλου βλέπετε πόσο μιᾶ ἐκτέλεση, χωρίς συμμετοχή τοῦ κοινοῦ καί μ' ἕνα μηχανήμα κάπως χαλασμένο, εἶναι θλιθερή —δέ θά ἔταν λοιπόν ἀρκετά εὐκολο, γιά νά ὑπολογίσουμε ὅλα αὐτά (ἔτσι σκέφτεται ὁ διοικητής), νά βρεῖτε τό σύστημά μου ἄδικο; Κι ὅταν ἐσεῖς δέν τό βρεῖτε δίκαιο (μιλάω πάντοτε μέ τή σκέψη τοῦ διοικητή), δέ θά τό κρύψετε ἀλλά θά τό ἀνακοινώσετε, μιᾶ πού ἄλλοι συμβουλευόνται τίς πολύτιμες πεποιθήσεις σας. Ἐχετε δεῖ πολλές ιδιομορφίες σέ πολλούς λαούς, τίς προσέξατε καί τίς μάθατε. Εἶναι ὅμως πολύ πιθανό νά μήν ἀντιδράσετε μέ ὅλη τή δύναμή σας γιά τό σύστημα αὐτό, ὅπως θά ἀντιδρούσατε, σέ ἀνάλογη περίπτωση, στόν τόπο σας. Ἀλλά κάτι τέτοιο δέν τό χρειάζεται κι ὁ διοικητής. Ἐνας μόνο δικός σας λόγος, στά πεταχτά καί στήν τύχη, θ' ἀρκοῦσε. Δέν εἶναι καμιά ἀνάγκη νά συμφωνεῖ μέ τίς πεποιθήσεις σας, ἀρκεῖ μόνο νά φαίνεται λίγο πῶς ταιριάζει μέ τίς ιδέες του. Ἐπειτα εἶμαι βέβαιος πῶς θά σᾶς κάνει ἐξυπνες ἐρωτήσεις. Καί οἱ γυναῖκες θά κάθονται τριγύρω καί θά στήνουν ἀφτί. Ἐπειτα θά ποῦν αὐτά περίπου: "Στή χώρα μας ἔχουμε ἄλλο σύστημα δικαιοσύνης" ἢ "στή χώρα μας ὁ κατηγορούμενος ἀπολογεῖται πρῖν ἀπό τήν καταδίκη" ἢ "στή χώρα μας ὑπῆρχαν βασανιστήρια, ἀλλά μόνο κατά τό μεσαιῶνα". Φυσικά οἱ παρατηρήσεις αὐτές εἶναι σωστές καί ὅπωςδήποτε ἀθῶες καί δέ μποροῦν νά θίξουν τό σύστημά μου. Τό ζήτημα ὅμως εἶναι πῶς

θά τις ἐρμηνέψει ὁ διοικητής. Τόν βλέπω, τόν καλό μας διοικητή, νά τραβᾷ πέρα τό κάθισμά του, νά πηγαίνει βιαστικά στό μπαλκόνι, βλέπω τίς κυρίες, πῶς τόν ἀκολουθοῦν τρέχοντας, ἀκούω τή φωνή του —οἱ κυρίες τή φωνή του τήν ὀνομάζουν κεραυνό— τόν ἀκούω λοιπόν νά λέει: “Ένας μεγάλος ἐρευνητής τῆς Δύσης, προορισμένος νά ἐξετάσει τά συστήματα δικαιοσύνης τῶν χωρῶν, εἶπε, νά, τώρα δά, πῶς τό δικό μας σύστημα, μέ τίς παλιές συνήθειες, εἶναι ἀπάνθρωπο. Ὑστερα ἀπό τήν κρίση μιᾶς τέτοιας προσωπικότητας, δέ μπορῶ πιά νά ὑπομένω αὐτό τό σύστημα. Ἀπό σήμερα ἀλλάζω τά πράγματα—κλπ.” Θέλετε νά πιαστεῖτε ἀπό κάπου. Ἐσεῖς δέν εἶπατε αὐτό πού ἀνακοινώνει, δέν ὀνομάσατε ἀπάνθρωπο τό σύστημά μου, ἀντίθετα, μέ τή βαθιά σας κρίση, τό βρήκατε νά ἔναι πολύ ἀνθρώπινο, τό μόνο πού πάει στόν ἄνθρωπο· συνάμα θαυμάζετε καί τό μηχανήμα—αὐτά ὅμως δέν τά βλέπουν· εἶναι πολύ ἀργά. Δέ μπορεῖτε νά θγεῖτε στό μπαλκόνι πού εἶναι γεμάτο γυναῖκες· θέλετε νά γίνετε ἀντιληπτός, νά φωνάξετε· ἀλλά κάποιο γυναικεῖο χέρι σᾶς πιάνει τό στόμα —κι ἐγώ καί τό ἔργο τοῦ διοικητῆ εἶμαστε χαμένοι».

Ὁ ταξιδιώτης ἦταν ἀναγκασμένος νά καταπνίξει ἕνα χαμόγελο. Τόσο λοιπόν εὐκόλη ἦταν ἡ ἀποστολή του καί τή θεωροῦσε πολύ δύσκολη! Εἶπε μέ κάποια διπλωματικότητα: «Ἐπηρεκτιμᾶτε τήν ἐπίδρασή μου. Ὁ διοικητής διάβασε τή συστατική μου ἐπιστολή καί γνωρίζει πῶς δέν εἶμαι εἰδικός σέ νομικά θέματα. Ἄν ἔλεγα τή γνώμη μου, θά ἔταν ἡ γνώμη ἑνός ἀπλοῦ ἀνθρώπου, ὄχι πιά σημαντική ἀπό τή γνώμη ἑνός ὁποιοῦδήποτε ἄλλου. Φυσικά εἶναι πολύ κατώτερη ἀπό τή γνώμη τοῦ διοικητῆ, πού ἐδῶ στήν ἀποικία τῶν καταδικῶν, ὅπως ξέρω καί πιστεύω, ἔχει μεγάλη ἐξουσία. Ἄν ἡ ἀποψή του γιά τό σύστημα αὐτό εἶναι τελεσιδίκη, ὅπως ἄλλωστε τό πιστεύετε, τότε φοβοῦμαι πῶς ἤρθε τό τέλος τοῦ συστήματος καί ἡ δική μου βοήθεια γιά τό ἀποτέλεσμα αὐτό δέν ἔχει καμιά σημασία».

Κατάλαβε πιά ὁ ἀξιωματικός; Ὅχι, δέν κατάλαβε ἀκόμα. Κουνοῦσε ζωνρά τό κεφάλι του, ἔριχνε γιά λίγο

ματιές στον κατάδικο και τό στρατιώτη που τινάχτηκαν, αφήνοντας τό φαγητό· έπειτα ζύγωσε πάλι τόν ταξιδιώτη, δέν τόν κοίταξε στά μάτια, μόνο κάπου στή φορεσιά του, κι εΐπε πολύ πιό σιγά από πρώτα: «Δέν τόν ξέρετε καλά τό διοικητή· βρίσκεστε άπέναντί του κι άπέναντί μας –μέ συγχωρεΐτε για τήν έκφραση– σέ μιά άδιάφορη στάση. Ή επίδρασή σας, πιστέψτε με, δέ μπορεί νά εκτιμηθεΐ τόσο ψηλά. Ήμουν πραγματικά ευτυχισμένος, σάν άκουσα πώς εΐχατε προσκληθεΐ μόνος νά δείτε τήν εκτέλεση. Αυτή ή διαταγή του διοικητή φαίνεται πώς χτυπά έμένα, αλλά εγώ τήν κάνω για μένα ώφέλιμη. Άπαλλαγμένος από ψεύτικους ψίθυρους και περιφρονητικά βλέμματα –όλα αυτά σέ μιά δημόσια συμμετοχή του κοινού κατά τήν εκτέλεση είναι αναπόφευκτα– ακούσατε τίς εξηγήσεις μου, εΐδατε τό μηχανήμα και τώρα έχοντας αυτές τίς παραστάσεις μπορείτε νά παρακολουθήσετε τήν εκτέλεση καλύτερα. Έχετε πιά σχηματίσει μιά γνώμη. Ήν άκόμη ύπάρχουν μερικά κενά, ή θέα τής εκτέλεσης θά τά αναπληρώσει. Και τώρα σās ζητώ μιά χάρη: βοηθεΐστε με άπέναντι στό διοικητή».

Ή ταξιδιώτης δέν τόν άφησε νά μιλήσει άλλο. «Και πώς μπορώ νά τό κάνω;» φώναξε, «είναι πέρα για πέρα αδύνατο. Όσο λίγο μπορώ νά σās ώφελήσω, τόσο μπορώ και νά σās βλάψω». «Κι όμως μπορείτε» άπάντησε ό αξιωματικός. Ή ταξιδιώτης εΐδε μέ φόβο πώς ό αξιωματικός έσφιγγε τίς γροθίες του. «Μπορείτε» επανέλαβε ό αξιωματικός περισσότερο επίμονα. «Έχω κάνει ένα σχέδιο και πιστεύω πώς θά πετύχει. Έσεΐς πιστεύετε πώς ή έπιρροή σας δέν είναι άρκετή· αντίθετα, εγώ πιστεύω πώς είναι. Άλλά ως υποθέσουμε πώς έχετε δίκιο· δέ θά κάνουμε όμως τό πāν για νά σώσουμε αυτό τό σύστημα, ακόμα κι αν οΐ ενέργειες φαίνονται φτωχές; Νά, λοιπόν ποιό είναι τό σχέδιό μου· για νά πετύχει, πρώτα απ' όλα πρέπει όπωσδήποτε νά αποφύγετε νά πείτε τή γνώμη σας για τό σύστημα, σήμερα στήν άποικία. Ήν δέ σās ρωτήσει κανείς άπευθείας, μήν έκφραστεΐτε μέ κανένα τρόπο. Έπειτα, στήν ένδεχόμενη ανάγκη νά πείτε κάτι, οΐ εκφράσεις σας πρέπει νά 'ναι σύντομες και

άοριστες. Πρέπει νά καταλάβουν, πώς δυσκολεύεστε νά μιλήσετε γιά τό θέμα αυτό, πώς είστε θυμωμένος και πώς, άν θά μιλούσατε ελεύθερα, θά βγάζατε κατάρες. Δέ σās ζητῶ νά πείτε ψέματα· διόλου. Ἄλλά νά ἀπαντᾶτε λακωνικά, ὡς ἐξῆς λόγου χάρη: “Ναί, παρακολούθησα τήν ἐκτέλεση” “Καί βέβαια ἄκουσα ὅλες τίς ἐξηγήσεις”. Μόνο αὐτά, τίποτα ἄλλο. Ὅσο γιά τήν πικρία, πρέπει νά τήν καταλάβουν ὅλοι· ἐξάλλου ὑπάρχουν ἀρκετές ἀφορμές, ὄχι ὁμως ἀπό τήν πλευρά τοῦ διοικητῆ. Γιατί αὐτός θά πάρει τά λόγια σας διαστρεβλωμένα και θά τά ἐρμηνέψει μέ τίς ιδέες του. Ἐδῶ ἀκριβῶς στηρίζεται τό σχέδιό μου. Αὔριο θά γίνει μεγάλη συνεδρίαση στή Διοίκηση μέ ὄλους τοὺς ἀνώτερους ὑπάλληλους και ὑπό τήν προεδρία τοῦ διοικητῆ. Φυσικά ὁ διοικητής ξέρει αὐτές τίς συνεδριάσεις νά τίς μετατρέπει σέ θέαμα. Ἐχουν χτίσει μιά ἐξέδρα πού εἶναι πάντα γεμάτη θεατές. Ἐγώ εἶμαι ἀναγκασμένος νά πηγαίνω σ’ αὐτά τά συμβούλια, ἀλλά φρικιῶ ἀπό ἀπέχθεια. Ἐτσι λοιπόν, στή συνεδρίαση θά είστε και σεῖς προσκαλεσμένος. Ἄν πάλι, γιά ὅποιοδήποτε λόγο, δέ σās προσκαλέσουν, νά ζητήσετε πρόσκληση. Καί τότε θά τήν πάρετε τό δίχως ἄλλο. Αὔριο λοιπόν θά είστε μέ τίς γυναῖκες στό θεωρεῖο τοῦ διοικητῆ, πού θά ρίχνει συχνές ματιές πρὸς τό μέρος σας, γιά νά βεβαιωθεῖ πώς θρίσκεστε ἐκεῖ. Ὑστερα ἀπό μερικές ἀδιάφορες, γελοῖες και γιά τοὺς ἀκροατές ὑπολογισμένες συζητήσεις —τίς πιό πολλές φορές ἀναφέρονται σέ λιμενικά ἔργα, ὄλο σέ λιμενικά ἔργα!— θά ἔρθει ἡ σειρά γιά τό σύστημα τῆς δικαιοσύνης. Ἄν τά πράγματα δέ γίνουν ἔτσι ἢ ὁ διοικητής δέ φτάσει σ’ αὐτό τό θέμα, τότε θά ἐπέμβω ἐγώ και θά προκαλέσω τή συζήτηση. Θά σηκωθῶ και θά κάνω ἀναφορά γιά τή σημερινή ἐκτέλεση. Θά ἔναι σύντομη και ξερή. Βέβαια, αὐτοί δέν εἶναι συνηθισμένοι σέ τέτοιες ἀναφορές, ἀλλά ἐγώ θά τήν κάνω. Τότε ὁ διοικητής, μ’ ἓνα εὐγενικό χαμόγελο θά μέ εὐχαριστήσῃ, ὅπως πάντοτε, και δέ θά βαστάξῃ· θ’ ἀρπάξῃ τήν εὐκαιρία γιά νά θίξῃ τό θέμα. “Πρὶν ἀπό λίγο μου ἀνέφεραν τά σχετικά μέ τήν ἐκτέλεση” Ἐτσι θ’ ἀρχίσει ἡ κάπως παρόμοια. “Ἐγώ θά

ἤθελα νά ἀναφέρω ἐπιπλέον πῶς σ' αὐτή τήν ἐκτέλεση παραβρέθηκε κι ὁ μέγανος ἐρευνητής πού ἤ ἐπίσκεψή του στήν ἀποικία μᾶς τιμᾶ ἰδιαίτερα, ὅπως ὅλοι καταλαβαίνετε. Ἔτσι καί ἡ σημερινή συνεδρίαση παίρνει μεγαλύτερη σημασία, ἐξαιτίας τῆς παρουσίας του. Δέ θά ἔπρεπε λοιπόν νά ἀπευθύνουμε σ' αὐτό τό μέγανο ἐρευνητή τήν ἐρώτηση, πῶς κρίνει αὐτή τήν ἐκτέλεση, σύμφωνα μέ τίς παλιές συνήθειες καί τό ἴδιο τό σύστημα δικαιοσύνης;» Φυσικά, τότε θά ἀκουστοῦν χειροκροτήματα ἀπό ὅλες τίς μεριές καί γενική ἐπιδοκιμασία· ἐγώ θά παίξω στίς φωνές τόν πρῶτο ρόλο. Τότε ὁ διοικητής θά σκύψει μπροστά σας καί θά πει: «Σᾶς ἀπευθύνω τήν ἐρώτηση ἐξ ὀνόματος ὄλων» Ἔσεῖς θά προχωρήσετε στά κάγκελα καί θά βάλετε ἐκεῖ πάνω τά χέρια σας, γιά νά τά βλέπουν ὅλοι—ἀλλιώτικα τά πιάνουν οἱ κυρίες καί παίζουν μέ τά δάχτυλα— κι ἐπιτέλους θά πείτε τό λόγο σας. Δέ μπορῶ νά σκεφτῶ, πῶς θά βαστάξω τήν ἔνταση ὡς τή στιγμή ἐκείνη. Δέ θά περιορίσετε τό λόγο σας· θά πείτε ὅλη τήν ἀλήθεια· φωνάξτε τη μέ δύναμη· μόνο νά πείτε τή γνώμη σας στό διοικητή. Αὐτό πού ἀκριβῶς πιστεύετε. Ἴσως ὁμως νά μή θέλετε νά ἐνεργήσετε ἔτσι· μπορεῖ νά μήν πάει αὐτό στό χαρακτήρα σας· στόν τόπο σας, σέ παρόμοιες περιστάσεις, μπορεῖ νά ἐνεργοῦν ἀλλιώτικα. Τότε θά εἶναι ἀρκετό ἀκόμα καί νά μή σηκωθεῖτε ἀπό τή θέση σας, νά πείτε μόνο δύο τρία λόγια καί μάλιστα νά τά πείτε σιγά, ὥστε μόλις θά τά ἀκούσουν οἱ ὑπάλληλοι πού βρίσκονται κάτω. Κάτι τέτοιο θά ἔναι ὅ,τι πρέπει. Δέ χρειάζεται ἀκόμα νά κάνετε λόγο γιά τό ὅτι ὁ διοικητής δέν πηγαίνει στίς ἐκτελέσεις, γιά τή ρόδα πού βγάζει τριγμούς, γιά τό σκισμένο λουρί, γιά τό ἀηδιαστικό στούμπωμα. Τίποτα ἀπ' αὐτά· ὅλα θά τά ἀναλάβω ἐγώ. Καί, πιστέψτε με, ὁ λόγος μου θά ἔναι τέτοιος πού, ἂν δέν τόν κάνει νά ἀφήσει τήν αἴθουσα, θά ἀναγκαστεῖ νά γονατίσει καί νά πει: παλιέ μου διοικητή, σκύβω μπροστά σου. —Αὐτό λοιπόν εἶναι τό σχέδιό μου. Θά μέ βοηθήσετε σ' αὐτό; Φυσικά, τό θέλετε καί πολύ περισσότερο, ἔχετε ὑποχρέωση». Κι ὁ ἀξιωματικός πιάνοντας τόν ταξιδιώτη ἀπό τά χέρια, τόν

κοίταζε στά μάτια, ἐνῶ ἀνέπνεε δύσκολα. Τά τελευταῖα λόγια τά εἶπε μέ τόση ἔνταση, πού ἀκόμα κι ὁ στρατιώτης κι ὁ κατάδικος τόν πρόσεξαν. Παρόλο πού δέν κατάλαβαν τίποτα, σταμάτησαν νά τρῶνε καί κοίταζαν μακριά τόν ταξιδιώτη μασώντας ἀργά ἀργά.

Ἄπό τήν ἀρχή ἤξερε καλά ὁ ταξιδιώτης ποιά ἀπάντηση ἔπρεπε νά δώσει. Στή ζωή του εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη πείρα πού τόν ἔκανε νά μή διστάζει. Ἦταν τίμιος ἄνθρωπος καί δέ φοβόταν ποτέ. Παρόλα αὐτά, γιά μιὰ στιγμή σταμάτησε, βλέποντας τό στρατιώτη καί τόν κατάδικο. Τελικά ὁμως εἶπε αὐτό πού ἔπρεπε: «Ὁχι». Ὁ ἀξιωματικός τρεμόπαιξε μερικές στιγμές τά μάτια του, χωρίς νά ἀφήσει ἀπό τό βλέμμα του τόν ταξιδιώτη. «Θέλετε καμιά ἐξήγηση» τόν ρώτησε ὁ ταξιδιώτης. Ὁ ἀξιωματικός κούνησε τό κεφάλι του βουβός. «Εἶμαι ἀντιθετος πρὸς τό σύστημα» εἶπε ἀμέσως ὁ ταξιδιώτης. «Καί μάλιστα, πρὶν μοῦ δείξετε τήν ἐμπιστοσύνη σας—εἶναι αὐτονόητο πὼς ποτέ δέν κάνω κατάχρηση αὐτῆς τῆς ἐμπιστοσύνης— σκεφτόμουν, ἂν ἔπρεπε νά μεσολαβήσω γιά νά καταργηθεῖ τό σύστημα καί ἂν τό διάβημά μου αὐτό θά εἶχε κάποιο ἐνδεχόμενο ἀποτελεσμα. Ἦξερα ἐπίσης, σέ ποιόν ἔπρεπε νά πάω πρῶτα. Στό διοικητή φυσικά. Σεῖς τώρα μοῦ ἀνοίξατε περισσότερο τά μάτια, χωρίς βέβαια καί νά μοῦ κάνετε σταθερή τήν ἀπόφαση. Ἀντίθετα, ἡ τίμια πεποιθήσή σας μέ κάνει νά ἔρχομαι κοντά σας· ὥστόσο δέ μπορεῖ νά μέ κάνει νά ἀλλάξω γνώμη».

Ὁ ἀξιωματικός ἔμεινε βουβός· στράφηκε πρὸς τό μηχανήμα, ἔπιασε ἓνα μπρούντζινο στυλο καί γέροντας πίσω καί κοιτάζοντας ψηλά στό σχεδιαστή, ἦταν σά νά ἤθελε νά ἐξετάσει ἂν ὅλα πῆγαιναν καλά. Ὁ στρατιώτης κι ὁ κατάδικος ἔδειχναν πὼς εἶχαν γίνει φίλοι. Ὁ κατάδικος, ὅσο μποροῦσε νά ξεπεράσει τίς δυσκολίες ἀπό τά λουριά πού τόν ἔσφιγγαν, ἔκανε νοήματα στό στρατιώτη. Ὁ στρατιώτης ἔσκυβε πάνω του. Ὁ κατάδικος κάτι ψιθύριζε στό στρατιώτη κι αὐτός ἔκανε νοήματα στόν κατάδικο.

Ὁ ταξιδιώτης πῆγε πρὸς τόν ἀξιωματικό κι εἶπε:

«Ακόμα δέν ξέρετε τί σκοπεύω νά κάνω. Θά τοῦ ἐκθέσω τή γνώμη μου γιά τό σύστημα δικαιοσύνης, ὄχι στή συνεδρίαση ἀλλά σέ μιά συνάντησή μας. Ἄλλωστε δέ θά μείνω ἐδῶ, γιά νά πάρω μέρος στή συνεδρίαση. Αὐριο, βαθιά χαράματα φεύγω ἢ τουλάχιστο μπαίνω στό πλοῖο».

Ὁ ἀξιωματικός ἔδειχνε πῶς δέν τόν εἶχε ἀκούσει. «Δέ σᾶς ἔπεισε λοιπόν τό σύστημα» εἶπε στόν ἑαυτό του καί χαμογέλασε, ὅπως ἕνας ἡλικιωμένος, ὅταν ἀκούει ἀνοησίες μικροῦ παιδιοῦ, καί πίσω του κρατᾶ τίς δικές του πραγματικές πράξεις.

«Ἦρθε λοιπόν ἡ ὥρα» εἶπε τελικά καί κοίταξε τόν ταξιδιώτη μέ φωτεινά μάτια πού φαίνονταν σά νά προσκαλοῦσαν κάποιον νά πάρει μέρος σέ μιά τελετή. «Γιά ποιοῦ πράγμα εἶναι ὥρα;» ρώτησε ὁ ταξιδιώτης ἀνήσυχος, ἀλλά δέν πῆρε ἀπάντηση.

«Εἶσαι ἐλεύθερος» εἶπε ὁ ἀξιωματικός στόν κατάδικο στή γλώσσα του. Αὐτός στήν ἀρχή δέ μπορούσε νά τό πιστέψει. «Ναί, εἶσαι ἐλεύθερος» εἶπε ξανά ὁ ἀξιωματικός. Τό πρόσωπο τοῦ κατάδικου γιά πρώτη φορά ζώηρεψε. Ἦταν ἀλήθεια; Ἦταν μήπως μιά φευγαλέα διάθεση τοῦ ἀξιωματικοῦ; Μήπως ὁ ταξιδιώτης πέτυχε χάρη γι' αὐτόν; Τί ἦταν λοιπόν; Ὁ κατάδικος ἔδειχνε σά νά ρωτοῦσε τόν ἑαυτό του. Ἄλλά δέν κράτησαν πολύ οἱ ἐρωτήσεις. Ὅτι καί νά συνέβαινε, τώρα ἤθελε, ἀφοῦ τόν ἄφηναν, νά λευτερωθεῖ κι ἄρχισε νά τινάζεται, ὅσο τό ἐπέτρεπε ἡ σθάρνα.

«Μοῦ κόβεις τά λουριά» φώναξε ὁ ἀξιωματικός. «Μεῖνε ἡσυχος! Θά σοῦ τά βγάλουμε». Καί μαζί μέ τό στρατιώτη, πού τοῦ ἔκανε νόημα, ἄρχισε νά κάνει αὐτή τή δουλειά. Ὁ κατάδικος γελοῦσε χωρίς νά λέει λέξη κι ἔστρεφε τό πρόσωπό του πότε ἀριστερά πρὸς τόν ἀξιωματικό καί πότε δεξιὰ στό στρατιώτη· δέν ξέχασε ἐπίσης οὔτε τόν ταξιδιώτη.

«Τράθηξέ τον ἔξω» διέταξε ὁ ἀξιωματικός τό στρατιώτη. Ἐπρεπε λίγο νά προσέξουν, ἐξαιτίας τῆς σθάρνας. Ὁ κατάδικος ἀπό τήν ἀνυπομονησία του ἤδη εἶχε πληγῶσει λίγο τήν πλάτη του.

Ἄπό τή στιγμή αὐτή δέν ἔδειχνε πιά ὁ ἀξιωματικός κανένα ἐνδιαφέρον γιά τόν κατάδικο. Πλησίασε πάλι τόν ταξιδιώτη, ἔβγαλε τή μικρή πέτσινη τσάντα, ἔφαξε κάτι φύλλα, τά μέτρησε κι ὕστερα βρίσκοντας αὐτό πού γύρευε, τό ἔδειξε στόν ταξιδιώτη. «Διαβάστε» εἶπε ὁ ἀξιωματικός. «Δέ μπορῶ» ἀπάντησε ὁ ταξιδιώτης, «σοῦ τό ἔχω ἤδη πεῖ· δέ μπορῶ νά διαβάσω αὐτά τά φύλλα». «Κοιτάξτε μόνο τό φύλλο καλά» εἶπε ὁ ἀξιωματικός καί πλησίασε τόν ταξιδιώτη, γιά νά μπορέσει νά τό διαβάσει. Ἀλλά ἐπειδή πάλι ὁ ταξιδιώτης δέ μπορούσε νά τό διαβάσει, ἔβαλε τό μικρό του δάχτυλο ἀπό πάνω στό χαρτί, σέ μεγάλη ἀπόσταση· σά νά μήν ἔπρεπε νά ἀγγίξει τό φύλλο μέ κανένα τρόπο, γιά νά διευκολύνει τόν ταξιδιώτη στό διάβασμα. Ὁ ταξιδιώτης ἔβαλε προσπάθεια, μόνο καί μόνο νά εὐχαριστήσῃ τόν ἀξιωματικό, μά δέν κατόρθωσε τίποτα. Ἔτσι ἄρχισε ὁ ἀξιωματικός νά συλλαβίζει τήν ἐπιγραφή κι ὕστερα τή διάβασε μεμιάς: «Νά εἶσαι δίκαιος» —«σημαίνει» εἶπε ὁ ἀξιωματικός. «Καί τώρα μπορεῖτε νά διαβάσετε». Ὁ ταξιδιώτης ἔσκυψε τόσο πολύ στό χαρτί, πού ὁ ἀξιωματικός, ἀπό φόβο μήν τό ἀκουμπήσει, τό τράβηξε παραπέρα. Τώρα ὁ ταξιδιώτης δέν εἶπε τίποτα, ὥστόσο ἦταν φανερό πώς καί πάλι δέ μπορούσε νά διαβάσει τίποτα. «Νά εἶσαι δίκαιος» —«σημαίνει» ξαναεἶπε ὁ ἀξιωματικός. «Μπορεῖ νά ἔτσι» εἶπε ὁ ταξιδιώτης, «πιστεύω πώς αὐτό γράφει». «Ἔγραφα» εἶπε ὁ ἀξιωματικός λίγο ἱκανοποιημένος κι ἀνέβηκε τή σκάλα, κρατώντας τό φύλλο. Ἔστρωσε τό φύλλο μέ προσοχή πάνω στό σχεδιαστή καί μετά ρύθμισε τίς ρόδες μέ ριζικά διαφορετικό τρόπο. Ἦταν μιὰ κοπιαστική δουλειά. Εἶχε νά κάνει κανεῖς μέ μικρές ρόδες. Πότε πότε τό κεφάλι τοῦ ἀξιωματικοῦ ἐξαφανιζόταν μέσα στό σχεδιαστή· ὅπως ὅποτε ρύθμιζε τίς ρόδες μέ μεγάλη ἀκρίβεια.

Ἄπό κάτω ὁ ταξιδιώτης παρακολουθοῦσε συνέχεια αὐτή τή δουλειά· ὁ λαιμός του πιάστηκε καί τά μάτια του πονοῦσαν ἀπό τό φῶς τοῦ ἡλίου πού ξεχυνόταν στόν οὐρανό. Ὁ στρατιώτης κι ὁ κατάδικος ἄρχισαν νά ἀπασχολοῦνται μεταξύ τους. Τό πουκάμισο καί τό παν-

τελόνοι τοῦ κατάδικου, πού βρίσκονταν στό χαντάκι, τὰ τράβηξε ἔξω ὁ στρατιώτης μέ τή μύτη τῆς ξιφολόγχης του. Τό πουκάμισο ἦταν φριχτά βρόμικο κι ὁ κατάδικος τό ἔπλυνε μέσα στό νερό τοῦ κουβά. Κι ὅταν ἀργότερα ἔβαλε τό πουκάμισο καί τό παντελόني, ὁ στρατιώτης κι ὁ κατάδικος ἄρχισαν νά γελοῦν, γιατί τὰ ρούχα ἦταν σκισμένα ἀπό πίσω. Ἴσως πίστευε ὁ κατάδικος πῶς ἦταν ὑποχρεωμένος νά διασκεδάσει τό στρατιώτη· ἔκανε τριγύρω κύκλους μέ τὰ ξεσκισμένα ρούχα καί μπροστά στό στρατιώτη, πού καθιστός στό χῶμα γελοῦσε, χτυπώντας τὰ γόνατά του. Ἀλλά ἦταν κάπως δισταχτικοί, γιατί ἔδειχναν κάποιο σεβασμό στους κυρίους πού εἶχαν μπροστά τους.

Μόλις τέλειωσε ἐπιτέλους τή δουλειά του ἐκεῖ πάνω ὁ ἀξιωματικός, ἐπιθεώρησε μέ τό μάτι ἀκόμη μιὰ φορά τὰ πάντα μ' ἓνα χαμόγελο, ἔκλεισε τό σκέπασμα τοῦ σχεδιαστή, πού ἦταν ἀνοιχτό ὡς τή στιγμή ἐκείνη, κατέβηκε, κοίταξε τό χαντάκι καί μετά τόν κατάδικο. Εὐχαριστήθηκε πού τόν εἶδε νά φορᾶ τὰ ρούχα του καί πῆγε στόν κουβά νά πλύνει τὰ χέρια του· ἀλλά κατάλαβε πολύ ἀργά πῶς τό νερό ἦταν πολύ λερωμένο· πῆρε θλιμμένη ὄψη, γιατί δέ μπορούσε νά πλύνει τὰ χέρια του πού τὰ ἔχωσε στήν ἄμμο —αὐτή ἡ ἀντικατάσταση δέν τόν ἱκανοποιοῦσε, ἀλλά ἔπρεπε νά ἀρκεστεῖ σ' αὐτή— κι ὕστερα σηκώθηκε, ἀρχίζοντας νά ξεκουμπώνει τή στολή του. Ἀμέσως τοῦ ἔπεσαν τὰ δύο γυναικεῖα μαντίλια πού εἶχε πίσω στό γιακά. «Νά τὰ μαντίλια σου» εἶπε καί τὰ πέταξε στόν κατάδικο. Καί στόν ταξιδιώτη εἶπε ἐπεξηγηματικά: «Δῶρα τῶν γυναικῶν!»

Μολονότι φαινόταν πῶς ξεντυνόταν βιαστικά, ἔβγαλε ὅλα του τὰ ρούχα, προσέχοντας μέ πολλή φροντίδα τό κάθε ρούχο· ἔτριψε μάλιστα καί κάτι ἀσημένια κορδόνια τῆς στολῆς του μέ τὰ δάχτυλα καί τίναξε καί κρόσσια, γιά νά τὰ χτενίσει. Φυσικά δέν ταίριαζε, ὕστερα ἀπό τόση φροντίδα, μόλις τέλειωνε τήν περιποίηση κάθε ρούχου, νά τό πετᾶ στό χαντάκι μέ θυμό. Τὰ τελευταῖα πράγματα πού τοῦ εἶχαν ἀπομείνει, ἦταν ἓνα μικρό σπαθί κι ὁ πέτσινος ζωστήρας. Τράβηξε τό σπαθί

από τή θήκη, τό ἔσπασε, πήρε ὕστερα ὅλα τά κομμάτια μαζί, τή θήκη καί τό λουρί, καί τά πέταξε μέ τόση ὀρμή, πού πέφτοντας στό χαντάκι χτύπησαν μεταξύ τους κι ἔβγαλαν ἕναν ἤχο.

Ὁ ἀξιωματικός στεκόταν τώρα γυμνός. Ὁ ταξιδιώτης δάγκασε τά χεῖλια χωρίς νά πεῖ τίποτα. Καταλάβαινε καλά τί θά γινόταν, ἀλλά δέν εἶχε κανένα δικαίωμα νά ἐμποδίσει τόν ἀξιωματικό στίς ἐνέργειές του. Ἄν τό σύστημα αὐτό, ἀπ' ὅπου ἐξαρτιόταν ὁ ἀξιωματικός, πήγαινε στό τέλος του -ἴσως ἐξαιτίας τῆς ἐπέμβασης τοῦ ταξιδιώτη, πού, ἀπό τή δική του πλευρά, τή θεωροῦσε ὡς ὑποχρέωση- τότε ὁ ἀξιωματικός ἐνεργοῦσε πολύ σωστά. Κι ὁ ἴδιος ὁ ταξιδιώτης δέ θά ἔκανε, στή θέση του, τίποτα τό διαφορετικό.

Ὁ στρατιώτης κι ὁ κατάδικος στήν ἀρχή δέν κατάλαβαν τίποτα, οὔτε καί πρόσεξαν. Ὁ κατάδικος ἦταν πολύ εὐτυχησμένος πού εἶχε πάρει πίσω τά μαντίλια, ἀλλά δέ μπόρεσε νά τά χαρεῖ πολύ, γιατί ὁ στρατιώτης τοῦ τά ἄρπαξε μέ μιά γρήγορη κι ἀπροσδόκητη κίνηση. Ὁ κατάδικος μέ τή σειρά του προσπαθοῦσε νά τά ξαναπάρει ἀπό τή ζώνη, ὅπου τά εἶχε κρύψει ὁ στρατιώτης, ἀλλά αὐτός εἶχε τά μάτια του ἀνοιχτά. Ἔτσι τσακώνονταν, λέγοντας κι ἀστεῖα. Μόλις ὁμως ξεγυμνώθηκε ὁ ἀξιωματικός, τόν πρόσεξαν ἀμέσως. Περισσότερο ὁ κατάδικος ἔδειξε πῶς εἶχε προαισθανθεῖ μιά μεγάλη κι ἀπότομη ἀλλαγὴ. Αὐτό δηλαδή πού τοῦ εἶχε συμβεῖ, συνέβαινε στόν ἀξιωματικό. Ἴσως νά ξεπερνοῦσε καί τά ἀκραῖα ὄρια. Ἴσως ὁ ταξιδιώτης νά εἶχε δώσει τή διαταγή. Ἦταν λοιπόν μιά ἐκδίκηση. Κι ἐνῶ ὁ ἴδιος δέν εἶχε ὑποφέρει ὡς τό τέλος, θά ἔπαιρνε ἐκδίκηση πού θά ἔφτανε σ' αὐτό τό τέλος. Ἐνα πλούσιο καί πλατύ γέλιο πού δέν ἔσθησε, ἀπλώθηκε στό πρόσωπό του.

Ἄλλά ὁ ἀξιωματικός στράφηκε πρὸς τό μηχανήμα. Παρόλο πού ἦταν ἀπό τήν ἀρχή ὀλοφάνερο πῶς ἤξερε καλά τό χειρισμό τοῦ μηχανήματος, ὅλοι ἔμειναν κατάπληκτοι γιά τόν τρόπο πού τό χειριζόταν καί γιά τήν τέλεια ὑπακοή τοῦ μηχανήματος σ' αὐτόν. Μόλις ἀκούμπησε τό χέρι στή σβάρνα, αὐτή ἀνεβοκατέβηκε

περισσότερες φορές, ώσπου νά βρει ό άξιωματικός τή θέση του και νά τή δεχτεί. Μόνο τήν άκρη του κρεβατιού έπιασε κι αυτό άρχισε νά τρεμοπαίζει. Τό στούμωμα βρέθηκε άπέναντι στό στόμα του. Είδαν πώς στην άρχή ό άξιωματικός δέν τό 'θελε, αλλά ό δισταγμός του δέν κράτησε πολύ· ό άξιωματικός προσαρμόστηκε και τό πήρε στό στόμα του. Τά πάντα ήταν έτοιμα, μόνο τά λουριά κρέμονταν στά πλάγια· αλλά δέ χρειάζονταν, ό άξιωματικός δέν ήταν ανάγκη νά 'ναι δεμένος. Τότε ακριβώς ό κατάδικος είδε τά ξελυμένα λουριά. Αυτός πίστευε πώς ή έκτέλεση δέ θά 'ταν τέλεια, αν τά λουριά δέν ήταν δεμένα. Έκανε λοιπόν νόημα μέ πολύ ζήλο στό στρατιώτη κι έτσι έτρεξαν νά δέσουν τόν άξιωματικό, πού ήδη είχε σηκώσει τό ένα πόδι, έτοιμος νά χτυπήσει τό στρόφαλο για νά αρχίσει νά δουλεύει ό σχεδιαστής. Τή στιγμή εκείνη είδε και τούς δύο νά έρχονται πρός τό μέρος του. Κατέβασε τό πόδι κι άφησε νά τόν δέσουν. Έτσι δέ μπορούσε νά φτάσει τό στρόφαλο. Ούτε ό στρατιώτης ούτε κι ό κατάδικος ήταν σέ θέση νά τόν βρουν κι ό ταξιδιώτης δέ σκόπευε νά κινηθεί από τή θέση του. Ωστόσο, κάθε ενέργεια ήταν περιττή. Μόλις δέθηκε ό άξιωματικός μέ τά λουριά, τό μηχανήμα πήρε μπρός. Τό κρεβάτι τρεμόπαυζε, οι βελόνες χόρευαν πάνω στό δέρμα κι ή σθάρνα άνεβοκατέβαινε. Ό ταξιδιώτης κάρφωσε τή ματιά του στό μηχανήμα για μιά στιγμή, πρίν θυμηθεί εκείνη τή ρόδα, πάνω στό σχεδιαστή, πού έτριζε. Έντούτοις, όλα ήταν ήσυχα· δέν άκουγόταν τό παραμικρό τρίξιμο.

Μέ τήν ήσυχη έργασία του, τό μηχανήμα άπομακρύνθηκε από τή σκέψη τους. Ό ταξιδιώτης κοίταζε τό στρατιώτη και τόν κατάδικο. Ό κατάδικος έδειχνε περισσότερο άνήσυχος· ό,τι ύπήρχε στό μηχανήμα τόν ένδιέφερε ζωηρά· πότε έσκυβε κάτω, πότε ξαπλωνόταν και συνέχεια είχε τό δείκτη τεντωμένο, δείχνοντας και κάτι στό στρατιώτη. Αυτό για τόν ταξιδιώτη ήταν όδυνηρό. Ήταν άποφασισμένος νά παραμείνει ως τό τέλος, αλλά δέ θά άντεχε πολύ μέ τό θέαμα αυτών των δύο ανθρώπων. «Πηγαίνετε σπίτι σας» τούς είπε. Ό στρατιώτης

μᾶλλον ἦταν πρόθυμος νά φύγει, ἀλλά ὁ κατάδικος πήρε τή διαταγή σάν τιμωρία. Μέ σταυρωμένα χέρια τόν παρακαλοῦσε νά παραμείνει· κι ἐπειδή ὁ ταξιδιώτης φαινόταν, μέ τό κούνημα τοῦ κεφαλιοῦ, πῶς δέ θά ὑποχωροῦσε, γονάτισε μπροστά του. Ὁ ταξιδιώτης κατάλαβε πῶς οἱ διαταγές δέν ἔκαναν τίποτα κι ἀποφάσισε νά πάει νά τούς διώξει. Ἐκείνη τή στιγμή ἄκουσε ἕναν ἔλαφρό θόρυβο πάνω στό σχεδιαστή. Κοίταξε πρός τά κεῖ. Ἦταν ἡ ὀδοντωτή ρόδα πού θά εἶχε χαλάσει; Ἦταν ὅμως κάτι ἄλλο. Τό σκέπασμα τοῦ σχεδιαστή ἔκανε πρός τά πάνω καί μετά ἄνοιξε καί πετάχτηκε μεμιᾶς. Φάνηκαν οἱ μύτες τῆς ὀδοντωτῆς ρόδας καί ὑψώθηκαν· σέ λίγο ξεπρόβαλε ὀλόκληρη ἡ ρόδα πού γύριζε, ὥσπου νά φτάσει στήν ἄκρη τοῦ σχεδιαστή· ἔπεσε κάτω, κύλησε γιά λίγο πάνω στήν ἄμμο κι ὕστερα σταμάτησε. Καί νά, πάλι μία ἄλλη ξεπετάχτηκε ἐκεῖ πάνω κι ἔπειτα τό ἴδιο ἔκαναν κι ἄλλες πολλές, μικρές καί μεγάλες πού μάλιστα δύσκολα τίς ξεχώριζες. Κι ὄλο γινόταν τό ἴδιο. Εἶχε τήν ἐντύπωση πῶς ὁ σχεδιαστής εἶχε ἀδειᾶσει. Κι ὅμως συνέχεια ξεπετάγονταν ὁμάδες ἀπό ρόδες, κυλοῦσαν στήν ἄμμο κι ὕστερα σταματοῦσαν. Μέ ὅλα αὐτά, ὁ κατάδικος λησμόνησε τή διαταγή τοῦ ταξιδιώτη. Οἱ ὀδοντωτές ρόδες τόν μάγευαν. Κάθε τόσο ἤθελε νά πιάσει μιά κι ἔκανε νόημα στό στρατιώτη νά τόν βοηθήσει. Ἀμέσως ὅμως τραβοῦσε πέρα τό χέρι του τρομαγμένος, γιατί ἀμέσως κυλοῦσε κι ἄλλη ρόδα, πού τόν φόβιζε, τουλάχιστο στήν πρώτη κίνηση.

Ἀντίθετα, ὁ ταξιδιώτης ἦταν πολύ ἀνήσυχος. Ἐβλεπε φανερά πῶς τό μηχανήμα κομματιαζόταν. Ἡ ἡρεμῆ λειτουργία, στήν ἀρχή, ἦταν ἀπάτη. Νόμιζε πῶς αὐτός ἔπρεπε νά φροντίσει τώρα γιά τόν ἀξιοματικό, μιά πού ὁ ἴδιος δέ μπορούσε νά κάνει τίποτα. Ἀλλά τή στιγμή πού οἱ ὀδοντωτές ρόδες τοῦ ἀποσποῦσαν τήν προσοχή, δέν ἔριχνε καμιᾶ ματιᾶ στό ὑπόλοιπο μηχανήμα. Κι ὅταν ἡ τελευταία ὀδοντωτή ρόδα εἶχε βγεῖ ἀπό τό σχεδιαστή, ἔσκυψε πάνω στή σθάρνα καί τότε δοκίμασε μιά νέα, ἀκόμη πιό φοβερή ἐκπλήξη. Ἡ σθάρνα δέν ἔγραφε ἀλλά τσιμποῦσε καί τό κρεβάτι δέν ἀναποδογύ-

ριζε τό κορμί, αλλά τό ὕψωνε τρεμουλιαστά καί τό ἔχωνε στίς βελόνες. Ὁ ταξιδιώτης θέλησε νά πιάσει κάτι κι ἄν ἦταν δυνατό νά σταματήσει τή λειτουργία· αὐτό δέν ἦταν βασανιστήριο, αλλά ἄμεσος φόνος. Ἐπλωσε τά χέρια του. Ἀλλά ἡ σβάρνα ὑψώθηκε ἔχοντας δίπλα τό σουβλισμένο κορμί. Αὐτό ἄλλοτε γινόταν μόνο τή δωδέκατη ὥρα. Τό αἷμα ἔτρεχε ποτάμι καί δέν ἦταν ἀνακατωμένο μέ νερό. Καί οἱ μικρές σωλῆνες εἶχαν κι αὐτές σταματήσει. Δέ γινόταν καί ἡ τελευταία φάση· τό κορμί δέν ξέφευγε ἀπό τίς μακριές βελόνες· τό αἷμα ἐξακολουθοῦσε νά τρέχει ἄφθονο καί τό σῶμα κρεμόταν πάνω ἀπό τό χαντάκι. Ἡ σβάρνα φαινόταν σά νά ἔθελε νά πάει στή θέση της, μά ἐνιωθε συνάμα πώς εἶχε τό βάρος πού ἔπρεπε νά ξεφορτώσει καί παρέμενε πάνω στό χαντάκι. «Μά κάντε κάτι» φώναξε ὁ ταξιδιώτης στό στρατιώτη καί τόν κατάδικο, πιάνοντας τά πόδια τοῦ ἀξιωματικοῦ. Θέλησε νά τά συγκρατήσει μέ τό βάρος του· οἱ ἄλλοι δυό θά τόν ἐπιαναν ἀπό τό κεφάλι κι ἔτσι μπορούσαν νά τόν θγάλουν ἀργά ἀργά ἀπό τίς βελόνες. Ἀλλά κανεῖς δέν πλησίαζε. Ὁ κατάδικος μάλιστα τοῦ γύρισε τήν πλάτη. Ὁ ταξιδιώτης ἦταν ἀναγκασμένος νά τοὺς σπρώξει μέ τή βία πρὸς τό κεφάλι τοῦ ἀξιωματικοῦ. Ξαφνικά εἶδε τό κεφάλι τοῦ νεκροῦ. Ἦταν ὅπως κι ὅταν ζοῦσε. Δέ μπορούσε νά ἀνακαλύψει κανένα σημάδι ἀπό τήν ὑποσχημένη λύτρωση. Ὅ,τι οἱ ἄλλοι εἶχαν βρεῖ στό μηχανήμα, αὐτός δέν τό βρῆκε. Τά χεῖλια του ἦταν σφιχτά, τά μάτια ἀνοιχτά, σά νά ζοῦσε. Τό βλέμμα του ἦταν ἤρεμο καί πειστικό. Ἀπό τό μέτωπο περνοῦσε ἡ μύτη ἀπό τό μεγάλο σιδερένιο κεντρί.

Ὅταν ἔφτασε ὁ ταξιδιώτης μέ τό στρατιώτη καί τόν κατάδικο πίσω, στά πρῶτα σπίτια τῆς ἀποικίας, ὁ στρατιώτης ἔδειξε ἕνα σπίτι καί φώναξε: «Ἐδῶ εἶναι τό καφενεῖο».

Στό ἰσόγειο τοῦ σπιτιοῦ ἦταν ἕνας χαμηλός χώρος πού ἔμοιαζε μέ σπηλιά κι εἶχε τοίχους καί ταβάνι καπνισμένα. Σ' ὄλο τό πλάτος, πρὸς τό δρόμο, ἦταν ἀνοιχτός. Ἄν καί τό καφενεῖο δέ διέφερε πολύ ἀπό τά ἄλλα σπίτια τῆς ἀποικίας, πού ὅλα ἦταν ἐρειπωμένα, ὅπως

καί τά παλάτια τῆς Διοίκησης, στόν ταξιδιώτη ἔδωσε τήν ἐντύπωση μιᾶς ἱστορικῆς ἀνάμνησης κι ἐνίωσε τριγύρω του τή δύναμη τῶν παλιῶν ἐποχῶν. Ζύγωσε, πέρασε μέ τήν παρέα ἀνάμεσα ἀπό τά ἄδεια τραπέζια, πού ἦταν μπρός στό καφενεῖο πάνω στό δρόμο, κι ἀνέπνευσε τό βαρῦ καί δροσερό ἀέρα πού ἐρχόταν ἀπό μέσα. «Ἐδῶ τάφηκε ὁ γέρος» εἶπε ὁ στρατιώτης, «τοῦ ἀρνήθηκε μιὰ θέση στό νεκροταφεῖο ὁ πνευματικός. Δέν ἀποφάσιζαν γιά καιρό πού νά τόν θάψουν· τελικά τόν ἔθαψαν ἐδῶ. Φυσικά ὁ ἀξιωματικός δέ θά σᾶς εἶπε τίποτα γι' αὐτό, ἀφοῦ ντρέπεται περισσότερο ἀπό ἄλλους αὐτός. Μερικές φορές, τίς νύχτες, προσπάθησε νά τόν ξεθάψει, ἀλλά πάντοτε τόν ἔδιωχναν». «Ποῦ εἶναι ὁ τάφος;» ρώτησε ὁ ταξιδιώτης, πού δέ μπορούσε νά πιστέψει τό στρατιώτη. Κι οἱ δύο τους, ὁ στρατιώτης κι ὁ κατάδικος, ἔτρεξαν μπροστά καί μέ τεντωμένα χέρια τοῦ ἔδειξαν τό μέρος, ὅπου θά ἔπρεπε νά βρίσκεται ὁ τάφος. Τόν ταξιδιώτη τόν ὀδήγησαν πίσω ἀπό τόν τοῖχο, ὅπου πελάτες κάθονταν σέ μερικά τραπέζια. Φαίνεται πῶς ἦταν λιμενεργάτες, ἄντρες ρωμαλέοι, μέ κοντά, γυαλιστερά καί μαῦρα γένια. Κανείς δέ φοροῦσε σακάκι, τά πουκάμισά τους ἦταν σκισμένα· φαινόταν φτωχός καί ταπεινωμένος λαός. Καθώς πλησίαζε ὁ ταξιδιώτης, σηκώθηκαν μερικοί, κόλλησαν στόν τοῖχο καί τόν κοίταξαν. «Εἶναι ξένος» ψιθύρισαν τριγύρω, «θέλει νά δεῖ τόν τάφο». Ἐκαναν πέρα ἕνα τραπέζι, ὅπου ἐκεῖ κάτω πραγματικά βρισκόταν μιὰ ταφόπετρα. Ἦταν μιὰ πέτρα ἀπλή καί ἀρκετά χαμηλή, γιά νά μπορεῖ νά κρύβεται κάτω ἀπό ἕνα τραπέζι. Ὑπῆρχε μιὰ ἐπιγραφή μέ πολύ μικρά γράμματα. Γιά νά τά διαβάσει ὁ ταξιδιώτης ἀναγκάστηκε νά γονατίσει: «Ἐδῶ ἀναπαύεται ὁ παλιός διοικητής. Οἱ ὀπαδοί του, πού δέν ἐπιτρέπεται τώρα νά ἔχουν κανένα ὄνομα, τοῦ ἔσκαψαν τόν τάφο καί τοῦ ἔβαλαν τήν πέτρα. Ὑπάρχει μιὰ προφητεία, πῶς ὁ διοικητής ὕστερα ἀπό ὀρισμένα χρόνια θά ἀναστηθεῖ κι ἀπ' αὐτό τό σπίτι θά ὀδηγήσει τούς ὀπαδοὺς γιά τήν κατάκτηση τῆς ἀποικίας. Πιστεῦετε καί περιμένετε!» Μόλις ὁ ταξιδιώτης διάβασε καλά τήν ἐπιγραφή καί σηκώθη-

κε, είδε τριγύρω του τούς ανθρώπους νά στέκουν και νά χαμογελοῦν, σά νά είχαν διαβάσει μαζί του τήν ἐπιγραφή, κι ἀφοῦ τή βρῆκαν γελοία τόν καλοῦσαν νά ἐνώσει τή γνώμη του μέ τή δική τους. Ὁ ταξιδιώτης ἔκανε πώς δέν κατάλαβε· τούς μοίρασε μερικά νομίσματα και περίμενε λίγο, ὥσπου νά στρώσουν τό τραπέζι πάνω ἀπό τόν τάφο· ὕστερα ἔφυγε ἀπό τό καφενεῖο και πήγε στό λιμάνι.

Ὁ στρατιώτης κι ὁ κατάδικος στό καφενεῖο συνάντησαν γνωστούς κι ἔμειναν ἐκεῖ ἀρκετά. Ὡστόσο οἱ γνωστοί τους θά πρέπει νά τούς ἄφησαν γρήγορα νά φύγουν, γιατί μόλις ὁ ταξιδιώτης εἶχε φτάσει στή μέση τῆς μακριᾶς σκάλας πού ὀδηγοῦσε στή βάρκα, αὐτοί ἔτρεχαν πίσω του. Φαίνεται πώς ἤθελαν νά ἀναγκάσουν τόν ταξιδιώτη νά τούς πάρει μαζί του. Τῆ στιγμή πού ὁ ταξιδιώτης ἔκλεινε συμφωνία μέ τό βαρκάρη γιά νά τόν πάει στό καράβι, κατέβηκαν κι οἱ δύο τους τή σκάλα βουβοί, γιατί δέν τολμοῦσαν νά φωνάξουν. Καί μόλις κατέβηκαν, ὁ ταξιδιώτης ἔμπαινε στή βάρκα κι ὁ βαρκάρης ἔβαλε μπρός γιά τό καράβι. Θά μπορούσαν και τῆ στιγμή ἐκείνη νά πηδήξουν στή βάρκα, ἀλλά ὁ ταξιδιώτης σήκωσε ἀπό κάτω ἕνα βαρῦ καραβόσκοινο μέ κόμπους, τούς ἀπέιλησε μ' αὐτό και ἔτσι τούς κράτησε μακριά, γιά νά μήν πηδήξουν μέσα.

Ἡ κρίση

Ἦταν ἓνα κυριακάτικο πρωινό κι ἡ ἀνοιξη εἶχε γίνει πολὺ ὁμορφη. Ὁ Γκέοργκ Μπέντεμαν, ἓνας νεαρὸς ἔμπορος, καθόταν στό μοναχικό του δωμάτιο τοῦ πρώτου πατώματος, σ' ἓνα ἀπό τὰ χαμηλά, εὐκολοχτισμένα σπίτια, ἀραδιασμένα καταμῆκος τοῦ ποταμοῦ πού ξεχώριζαν μεταξύ τους μόνο ἀπό τό ὕψος καί τό χρῶμα. Μόλις εἶχε τελειώσει τό γράμμα γιά κάποιον παιδικό του φίλο πού βρισκόταν στά ξένα· τό ἐκλείσει ἀργά ἀργά, παίζοντάς το στά χέρια· κι ὕστερα στήριξε τόν ἀγκώνα του πάνω στό γραφεῖο καί κοίταξε ἔξω ἀπό τό παράθυρο, στό ποτάμι, στή γέφυρα καί στά ὑψώματα πέρα ἀπό τήν ἀντικρινή ὄχθη μέ τό φτωχό πράσινο.

Κι ἄρχισε νά σκέφτεται πῶς ὁ φίλος του πού ἔφυγε ἐδῶ καί χρόνια μακριά ἀπό τὰ μέρη του γιά τή Ρωσία, ἔπρεπε νά μὴν εἶναι εὐχαριστημένος. Εἶχε πιάσει κάποια δουλειά στήν Πετρούπολη καί στήν ἀρχή φάνηκε πῶς προόδευε, μά ἤδη ἀπό καιρό τὰ πράγματα ὄλο καί πήγαιναν ἀνάποδα, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ φίλος του παραπονοῖεταν στίς ἐπισκέψεις του πού ὄλοένα καί γίνονταν πιό σπάνιες. Ἐτσι ἐργαζόταν ἐκεῖ ἀνώφελα· ἡ παράξενη μεγάλη γενειάδα του μισοσκέπαζε τό γνωστό ἀπό τὰ παιδικά χρόνια χλομό πρόσωπο πού λές κι ἔδειχνε κάποια ἀρρώστια σέ ἐξέλιξη. Ὅπως ὁμολογοῦσε ὁ ἴδιος δέ

φρόντισε νά ἔχει σχέσεις μέ τούς συμπατριῶτες του ἐκεῖ στήν παροικία οὔτε μέ τίς οἰκογένειες τοῦ τόπου ἐκείνου κι ἔτσι ὅπως πήγαιναν τά πράγματα, σίγουρα θά καταντοῦσε γεροντοπαλίκαρο.

Τί μπορούσε λοιπόν νά γράψει κανεῖς σ' ἕναν τέτοιο ἄνθρωπο πού ὀλοφάνερα εἶχε ξεστρατίσει ἀπό τό σωστό δρόμο; Κι ἂν τόν λυπόταν ἀκόμα, δέ μπορούσε νά τόν βοηθήσει! Μήπως θά ἔπρεπε νά τόν συμβουλέψει νά ἐπιστρέψει στήν πατρίδα του, νά μεταφέρει πάλι ἐδῶ τή ζωή του, νά ξαναπιάσει τίς σχέσεις μέ τούς παλιούς φίλους –γι' αὐτό ἄλλωστε δέν ὑπῆρχε κανένα ἐμπόδιο– καί γενικά νά στηριχτεῖ στή βοήθεια τῶν φίλων; Αὐτό ὅμως θά σήμαινε πῶς τοῦ ἔλεγαν, ὅσο πιά διακριτικά τόσο πιά προσβλητικά νά γυρίσει πίσω γιατί σ' ὅλες του τίς προσπάθειες ἀπέτυχε κι ἔπρεπε τώρα νά τίς ἐγκαταλείψει· συνάμα, σάν ἕνας ἐπαναπατρισμένος μετανάστης, ἔπρεπε νά ὑπομείνει ὅλα τά ἀδιάκριτα βλέμματα γύρω τοῦ κι αὐτός, ἕνα γερασμένο παιδί πού θά μπορούσαν νά τό καταλάβουν μόνο οἱ φίλοι του, ἔπρεπε νά ἐξαρτιέται ἀπ' αὐτούς πού εἶχαν δημιουργηθεῖ στόν τόπο τους. Κι ἦταν σίγουρο πῶς ὅλες οἱ ταλαιπωρίες αὐτές, στίς ὁποῖες θά τόν καλοῦσε νά μπεῖ, θά ὀδηγοῦσαν σέ κάτι θετικό; Ἴσως οἱ προσπάθειες αὐτές νά μήν τόν ἐπειθαν νά γυρίσει –ὁ ἴδιος ἔλεγε ὅτι δέ θά μπορούσε πιά νά καταλάβει τίς συνθήκες τοῦ τόπου του– καί τότε θά ἔμενε στά ξένα, καταπικραμένος γιά τίς συμβουλές αὐτές καί ἀποξενωμένος ἀκόμα περισσότερο ἀπό τούς φίλους. Ἄν πάλι ἔβρισκε σωστό ν' ἀκολουθήσει τίς συμβουλές –φυσικά ὄχι μέ κάποιο σκοπό, ἀλλά ἀπό τήν πίεση τῶν γεγονότων– θά ζοῦσε ἄσχημα μέ φίλους καί χωρίς φίλους, θά ὑπέφερε ἀπό ντροπή, στήν πραγματικότητα δέ θά εἶχε οὔτε πατρίδα οὔτε φίλους, γι' αὐτό δέ θά ἔταν καλύτερα γι' αὐτόν νά μείνει στά ξένα, ὅπως ἦταν τώρα; Γιατί, πῶς μπορούσε κανεῖς νά πιστέψει πῶς θά τά κατάφερνε σίγουρα στόν τόπο του;

Γι' αὐτούς τούς λόγους ἀκριβῶς, ἂν θά ἤθελε κανεῖς νά διατηρήσει τήν ἀλληλογραφία μαζί του, δέ μπορούσε νά θίξει τέτοια ζητήματα πού θά ἔγραφε δίχως δι-

σταγμό και στους μακρινούς γνωστούς. Ήδη ο φίλος του είχε τρία δλόκληρα χρόνια να πατήσει τό πόδι του στα μέρη τους κι είχε για τό γεγονός αυτό τή δικαιολογία τής πολιτικής άβεβαιότητας στη Ρωσία, πράγμα πού δέν επέτρεπε τήν παραμικρή άπουσία σ' ένα μικρό έμπορο, τή στιγμή πού εκατοντάδες χιλιάδες ρώσοι τριγύριζαν ήσυχοι σ' όλο τόν κόσμο. Στα τρία αυτά χρόνια πολλά πράγματα άλλαξαν για τόν Γκέοργκ. Ο φίλος του είχε μάθει για τό θάνατο τής μητέρας του Γκέοργκ πού συνέβη έδώ και δυό χρόνια, αφήνοντάς τον μόνο μέ τό γέρο πατέρα του, και του έγραψε τά συλλυπητήρια, μέ τέτοια όμως ξηρότητα, πού θά μπορούσε να δικαιολογηθεί από τό γεγονός πώς ένα τέτοιο πένθος είναι ασύλληπτο στη ζωή τής ξενιτιάς. Όστόσο, από κεινο τόν καιρό ο Γκέοργκ καταπιέστηκε μέ τίς ύποθέσεις τής επιχείρησης και μ' όλα τ' άλλα μέ μεγαλύτερη άποφασιστικότητα. Ίσως ο πατέρας του, όσο ζούσε ή μητέρα, να έμπόδιζε τήν ένεργητικότητά του, θέλοντας να επιβάλει πάντοτε τή γνώμη του στις ύποθέσεις τής δουλειάς, ίσως μετά τό θάνατο τής μητέρας, αν και εξακολουθούσε να εργάζεται στό κατάστημα, να είχε γίνει επιφυλαχτικός, ίσως όμως —κι αυτό ήταν πολύ πιθανό— άλλα ευνοϊκά περιστατικά να έπαιξαν κάποιο σημαντικό ρόλο, όπωσδήποτε πάντως ή επιχείρηση στά δυό αυτά χρόνια σημείωσε άπρόβλεπτη πρόοδο, τό προσωπικό διπλασιάστηκε, ή κίνηση πενταπλασιάστηκε και μιά άκόμη μεγαλύτερη πρόοδος φαινόταν να προδιαγράφεται άναμφισβήτητη.

Ο φίλος του όμως δέν είχε ιδέα γι' αυτές τίς αλλαγές. Πρωτύτερα, ίσως θά 'ταν στό συλλυπητήριο γράμμα, του έγραψε πώς έδώ στη Ρωσία, αν θά έρχόταν, μπορούσε όπωσδήποτε μιά χαρά να βρεί καλή τύχη, κάνοντας τή δουλειά του στην Πετρούπολη. Οι αριθμοί όστόσο δέν έλεγαν τίποτα μπροστά στην πρόοδο τής επιχείρησης του Γκέοργκ. Αυτός όμως δέν ήθελε να γράψει στό φίλο του για τίς έμπορικές του επιτυχίες. Κι αν ήθελε να τό κάνει τώρα εκ των ύστερων, όπωσδήποτε θά του φαινόταν πολύ παράξενο.

Έτσι ο Γκέοργκ περιορίστηκε νά γράψει στό φίλο του άσήμαντα πράγματα, τέτοια πού θά μπορούσε κανείς νά βρεί στή μνήμη του ανάκατα, τή στιγμή πού κάθεται καί σκέφτεται μιά ήσυχη Κυριακή. Δέν ήθελε νά διαταράξει τήν ιδέα πού είχε ο φίλος του γιά τά μέρη τους σ' όλο αυτό τό διάστημα καί μέ τήν όποία ένιωθε κάποια άνεση. Γιαυτό ίσως συνέβη ο Γκέοργκ νά του γράψει σέ τρία γράμματα, γραμμένα σέ άραιά διαστήματα, γιά τόν άρραβώνα κάποιου πού ίσως ήταν άγνωστος ή ξεχασμένος, μ' ένα κορίτσι έξίσου άγνωστο ή ξεχασμένο. Όστόσο, αντίθετα άπό τίς προθέσεις του Γκέοργκ, ο φίλος του άρχισε νά ένδιαφέρεται γιά τό περίεργο αυτό γεγονός.

Ο Γκέοργκ προτιμούσε νά του γράψει γιά τέτοιες ύποθέσεις, παρά νά του άνακοινώσει τούς δικούς του άρραβώνες πού έκανε πρίν ένα μήνα μέ τή δεσποινίδα Φρίντα Μπράντενφελντ, άπό ένα καλό καί πλούσιο σπίτι. Συχνά έκανε λόγο στή μνηστή του γι' αυτό τό φίλο, γιά τίς σχέσεις του μ' αυτόν καί γιά τήν περίεργη αυτή άλληλογραφία. «Δέ θά 'ρθει λοιπόν ούτε στό γάμο μας!» του έλεγε αυτή, «κι όμως έχω τό δικαίωμα νά γνωρίσω όλους τούς φίλους σου». «Δέ θέλω νά τόν ένοχλήσω» άπαντούσε ο Γκέοργκ, «καταλαβαίνεις, φυσικά ίσως νά έρχόταν, έτσι τουλάχιστο νομίζω, θά ένιωθε όμως μειωμένος καί ύποχρεωμένος, μπορεί καί νά μέ ζήλευε, καί θά γύριζε μόνος του πίσω, άπογοητευμένος κι άνίκανος νά νικήσει αυτή του τήν άπογοήτευση. Μόνος —ξέρεις τί είναι αυτό;» «Ναί, καί δέ θά μπορούσε νά μάθει άπό άλλου τό γάμο μας;» «Αυτό φυσικά δέ μπορώ νά τό έμποδίσω, ώστόσο είναι άπίθανο μέ τόν τρόπο πού ζει εκεί πέρα». «'Αφού έχεις τέτοιους φίλους έπρεπε νά μήν άρραβωνιαστείς». «Ναί, μά είναι λάθος καί τών δυό μας, ώστόσο δέ θά 'θελα νά συμβεί τίποτα». Κι ύστερα, άναπνέοντας γρήγορα καί δίνοντας φιλιά στή μνηστή του, πρόσθετε: «Παρόλα αυτά μέ στενοχωρεί πολύ», τό έβρισκε δηλαδή τόσο αυτονόητο νά γράφει κανείς τά πάντα στους φίλους. «Έτσι είμαι κι έτσι πρέπει νά μ' έχει» άναλογιζόταν. «Δέ μπορώ νά φτιάξω άπό

τόν έαυτό μου έναν άλλο άνθρωπο πού θά ταίριαζε καλύτερα στή φιλία μας».

Κι έτσι, στό μακροσκελές γράμμα πού έγραψε εκείνη τήν Κυριακή, έκανε γνωστούς τούς άρραβώνες στό φίλο του μέ τά παρακάτω λόγια: «Τό πιό καλό νέο τό άφησα για τό τέλος. Άρραβωνιάστηκα μέ τή δεσποινίδα Φρίντα Μπράντενφελντ, μιά κοπέλα από καλό και πλούσιο σπίτι· δέν τή γνωρίζεις, γιατί εγκαταστάθηκε εδώ από πολύ καιρό ύστερα από τήν αναχώρησή σου. Θα βρω τήν ευκαιρία άλλοτε να σου πω περισσότερα για τήν άρραβωνιαστικιά μου, σήμερα είναι αρκετό να σε διαβεβαιώσω πως είμαι ευτυχισμένος και στις σχέσεις μας δέν πρόκειται ν' αλλάξει τίποτα, θά 'χεις μόνο αντί για ένα συνηθισμένο, έναν ευτυχισμένο φίλο· εξάλλου στό πρόσωπο τής άρραβωνιαστικιάς μου —σε χαιρετά έγκάρδια κι άργότερα θά σου γράψει— θά βρεις μιά ειλικρινή φίλη, πράγμα αξιόλογο για ένα γεροντοπαλίκαρα. Ξέρω πως υπάρχουν πολλά έμπόδια και δέ μπορείς να μās επισκεφτείς, μά ωστόσο ο γάμος μας δέ θά 'ταν μιά καλή ευκαιρία να κάνεις πέρα όλα αυτά τά έμπόδια; Όπως και να 'χει όμως τό πράγμα, κάνε αυτό πού καταλαβαίνεις χωρίς να υπολογίσεις τίποτα απ' αυτά».

Κρατώντας αυτό τό γράμμα στό χέρι του, καθόταν ώρα πολλή στό γραφείο μέ τό πρόσωπο στραμμένο προς τά έξω. Σ' έναν περαστικό, γνώριμό του, πού τόν χαιρέτησε από τό μικρό δρομάκι, μόλις πρόλαβε ν' απαντήσει μ' ένα έλαφρό χαμόγελο.

Τελικά έχωσε τό γράμμα στήν τσέπη, θγήκε από τό δωμάτιό του και περνώντας λοξά ένα μικρό διάδρομο πήγε στό δωμάτιο του πατέρα του, όπου δέν είχε πάει εδώ και μήνες. Δέν ήταν όμως ανάγκη να πηγαίνει συχνά, μιά κι έβλεπε κάθε τόσο τόν πατέρα του στή δουλειά, τό μεσημέρι παίρναν τό φαγητό τους σε κάποιο έστιατόριο, τό βράδυ έτρωγε ο καθένας χωριστά όπου ήθελε, κάθονταν όμως συχνά μαζί για λίγο στό σαλόνι διάβάζοντας έφημερίδα, όταν, όπως συνέβαινε συχνά, ο Γκέοργκ δέν έβγαινε μέ τούς φίλους του ή, όπως τώρα, δέν πήγαινε στήν άρραβωνιαστικιά του. Ο Γκέοργκ πα-

ραξευέντηκε, γιατί στό ήλιόλουστο αυτό πρωινό τό δωμάτιο του πατέρα του ήταν πολύ σκοτεινό. Ένας ψηλός τοίχος πού ύψωνόταν άπέναντι από τή στενή αϋλή, έριχνε αυτές τίς σκιές. Ο πατέρας του καθόταν κοντά στό παράθυρο σέ μιά γωνιά, στολισμένη μέ ένθύμια τής μακαρίτισσας τής μητέρας, καί διάβαζε τήν έφημερίδα πού τήν κρατούσε πλάγια στά μάτια του, γιά νά μπορέσει νά υπερνικήσει τήν αδύνατη όραση. Στό τραπέζι ακόμα βρίσκονταν τά ύπολείμματα του πρωινού, κι όπως έδειχνε φαινόταν πώς δέν είχε φάει πολύ.

«Ω, Γκέοργκ!» φώναξε ό πατέρας καί σηκώθηκε νά τόν άνταμώσει. Η βαριά του ρόμπα άνοιγε, ένώ περπατούσε, κι οί άκρες σάλευαν γύρω του —«ό πατέρας μου είναι ακόμα γίγαντας» αναλογίστηκε ό Γκέοργκ.

«Μά, έδω είναι άνυπόφορο σκοτάδι» ειπε ύστερα.

«Ναί, είναι σκοτεινά» άπάντησε ό πατέρας.

«Έχεις κλειστό καί τό παράθυρο;»

«Έτσι μου άρέσει πío πολύ».

«Κι όμως έξω κάνει ζέστη» ειπε ό Γκέοργκ σά νά συνέχιζε τά προηγούμενα καί κάθισε.

Ο πατέρας σήκωσε τά σεργίτσια καί τά 'βαλε πάνω σ' ένα κιβώτιο.

«Ηθελα μόνο νά σου πω» συνέχισε ό Γκέοργκ πού παρακολουθούσε τίς κινήσεις του ήλικιωμένου πατέρα του μέ όλότελα άφηρημένο βλέμμα, «πώς πρίν λίγο έγραψα γιά τούς άρραβώνες μου στήν Πετρούπολη». Τράβηξε λίγο τό γράμμα από τήν τσέπη κι ύστερα τό άφησε νά ξαναπέσει μέσα.

«Στήν Πετρούπολη;» ρώτησε ό πατέρας.

«Ναί, στό φίλο μου» ειπε ό Γκέοργκ καί γύρευε τά μάτια του πατέρα. Στό κατάστημα, σκέφτηκε, είναι πολύ διαφορετικός άπ' ό,τι είναι τώρα, καθισμένος άνετα, μέ τά χέρια σταυρωμένα στό στήθος.

«Μάλιστα, στό φίλο σου» ειπε ό πατέρας τονίζοντας τίς λέξεις.

«Βέβαια, ξέρεις, πατέρα, πώς στήν αρχή σκέφτηκα νά μήν του κάνω λόγο γιά τούς άρραβώνες μου. Φυσικά, από κάποια διακριτικότητα κι όχι τίποτα άλλο. Τό ξέ-

ρεις κι ό ίδιος πώς είναι δύσκολος άνθρωπος. Σκέφτηκα ότι είναι δυνατό νά πληροφορηθεί τούς άρραβώνες μου από κάπου άλλο, άν και δέν είναι τόσο πιθανό, γιατί κάνει μοναχική ζωή —αυτό όμως δέ μπορώ νά τό έμποδίσω— ώστόσο όμως δέ θά τούς πληροφορηθεί από μένα τόν ίδιο».

«Και τώρα άλλαξες γνώμη;» ρώτησε ό πατέρας κι ύστερα έβαλε τή μεγάλη έφημερίδα πάνω στό περβάζι και τά γυαλιά πάνω στην έφημερίδα πού τά σκέπαζε μέ τό χέρι.

«Ναι, τώρα άλλαξα γνώμη. Αφού είναι καλός φίλος, σκέφτηκα ότι ό ευτυχισμένος άρραβώνας μου θά είναι και γι' αυτόν εξίσου ευτυχές γεγονός. Κι έτσι δέ δίστασα νά του γράψω για τούς άρραβώνες μου. Προτού όμως ρίξω τό γράμμα μου, ήθελα νά σου τό ανακοινώσω».

«Γκέοργκ» είπε ό πατέρας κι άνοιξε τό ξεδοντιάρικο στόμα του, «άκουσε! Ήρθες νά μέ συμβουλευτείς για τήν υπόθεση αυτή· αυτό σε τιμᾶ, χωρίς άμφιβολία. Κι όμως, αυτό είναι ένα τίποτα, είναι χειρότερο από τό τίποτα, άν δέ μου μαρτυρήσεις όλη τήν αλήθεια. Δέ θέλω νά ξεσκαλίσω πράγματα πού κανονικά δέν ανήκουν σ' αυτή τήν υπόθεση. Ύστερα από τό θάνατο τής άκριβής μας μητέρας έγιναν πράγματα ανάρμοστα. Ίσως νά 'ρθει ό καιρός νά τά πούμε και μάλιστα πιο νωρίς άπ' ό,τι νομίζουμε. Στο κατάστημα περνούν μερικά άπαρατήρητα, δέ μου τά κρύβουν —δέ θέλω μέ κανένα τρόπο νά πιστέψω αυτή τή στιγμή ότι μου τά κρύβουν— δέν είμαι πιά άρκετά δυνατός, ή μνήμη μου όλοένα και εξασθενίζει, δέ μπορώ νά 'χω τή ματιά μου στό καθετί πού συμβαίνει. Πρώτα πρώτα έχω τά χρονάκια μου κι ό οργανισμός μου κατέρρευσε, κι ύστερα ό θάνατος τής μητερούλας μας μ' έχει καταβάλει περισσότερο άπ' ό,τι έχει φθείρει έσένα. Έπειδή όμως πρόκειται γι' αυτό τό θέμα, δηλαδή γι' αυτό τό γράμμα, σε παρακαλώ, Γκέοργκ, μή μου πεις ψέματα. Είναι μία μηδαμινή υπόθεση, δέν αξίζει καν τή συζήτηση, γιαυτό μή θελήσεις νά μέ άπατήσεις. Έχεις πράγματι αυτό τό φίλο στην Πετρούπολη;»

Ὁ Γκέοργκ σηκώθηκε ὄλος ἀμηχανία. «Μὴν ἐνδιαφέρεσαι γιὰ τοὺς φίλους μου. Χίλιοι φίλοι δὲ μποροῦν ν' ἀναπληρώσουν τὸν πατέρα μου. Ξέρεις τί σκέφτομαι; Δέν περιποιεῖσαι ἀρκετὰ τὸν ἑαυτὸ σου. Καί τὰ γεράματα ἔχουν τὰ δικαιώματά τους. Στὴ δουλειά μου εἶσαι ἀπαραίτητος, τὸ ξέρεις φυσικά πολὺ καλά, ἂν ὁμως ἡ δουλειά στοῦ κατάστημα ἀπειλεῖ νὰ σοῦ καταστρέψει τὴν υἰγεία, τὸ κλείνω γιὰ πάντα, ἀκόμα κι αὐριο. Δέν εἶναι κατάσταση αὐτὴ. Πρέπει νὰ θροῦμε γιὰ σένα ἕνα διαφορετικὸ τρόπο ζωῆς. Καί μάλιστα, πέρα γιὰ πέρα ἀλλιῶτικο! Νά, κάθεται μέσα στοῦ σκοτάδι, τὴ στιγμή πού στοῦ σαλόνι ὑπάρχει τόσο φῶς. Μόλις ἀγγίζεις τὸ πρῶνι, ἐνῶ θά 'πρεπε νὰ δυναμώσεις κανονικά. Κάθεται μὲ κλειστὸ παράθυρο, κι ὁμως ὁ ἀέρας θά σοῦ ἔκανε καλὸ. Ὁχι, πατέρα μου! Θά φέρω γιαιτρό καί θά κάνομε αὐτὸ πού θά μᾶς πεῖ. Θά ἀνταλλάξουμε δωμάτια ἐσύ θά πᾶς στοῦ μπροστινὸ κι ἐγὼ ἐδῶ. Θά ζεῖς ὅπως πάντοτε, γιὰτί θά μεταφέρουμε ὅλα τὰ πράγματά σου ἐκεῖ. Ἔχουμε ὁμως καιρὸ γιὰ ὅλα αὐτά, τώρα ξάπλωσε λίγο στοῦ κρεβάτι, ἔχεις μεγάλη ἀνάγκη νὰ ξεκουραστεῖς. Ἐλα, θά σέ βοηθήσω νὰ ξεντυθεῖς, καί θά δεῖς πόσο ὁμορφα θά τὰ καταφέρω. Ἄν ὁμως θέλεις νὰ πᾶς τώρα ἀμέσως στοῦ μπροστινὸ δωμάτιο, τότε μπορεῖς νὰ ξαπλώσεις προσωρινά στοῦ κρεβάτι μου. Ἐξάλλου αὐτὸ θά 'ταν πιὸ λογικό».

Ὁ Γκέοργκ στεκόταν πολὺ κοντὰ στοῦν πατέρα του πού τὸ κεφάλι του μὲ τὰ λευκά ἀνάκατα μαλλιά ἔγερνε στοῦ στήθος του.

«Γκέοργκ» εἶπε ὁ πατέρας μὲ σθησμένη φωνή, χωρὶς νὰ κινηθεῖ.

Ὁ Γκέοργκ γονάτισε ἀμέσως δίπλα στοῦν πατέρα του, εἶδε τίς κόρες τῶν ματιῶν στοῦ κουρασμένο πρόσωπο νὰ μεγαλώνουν στίς ἄκρες καί νὰ στρέφονται πάνω του.

«Δέν ἔχεις φίλο στὴν Πετρούπολη... Πάντα ἔκανες ἀστεῖα καί μάλιστα ἀκόμα καί σέ μένα. Πῶς εἶναι δυνατό νὰ 'χεις ἐκεῖ κάποιον φίλο! Δέ μπορῶ νὰ τὸ πιστέψω μὲ κανένα τρόπο».

«Γιὰ σκέψου λιγάκι, πατέρα» εἶπε ὁ Γκέοργκ, σηκώ-

νοντας τόν πατέρα του από τήν πολυθρόνα καί θγάζοντάς του τή ρόμπα, ἐνῶ αὐτός στεκόταν μπροστά του ἀδύναμος, «ἔχουν περάσει τρία χρόνια ἀπό τότε πού μᾶς ἐπισκέφτηκε ὁ φίλος μου. Θυμᾶμαι ἀκόμη πώς δέν τόν εἶχες συμπαθήσει καί πολύ. Δυό φορές ἀναγκάστηκα γιά χάρη σου νά τόν παραγνωρίσω, τή στιγμή πού τόν εἶχα στό δωμάτιό μου. Βέβαια, καταλάβαινα πολύ καλά γιά ποιό λόγο ἔδειχνες τήν ἀποστροφή αὐτή, γιατί ὁ φίλος μου ἔχει καί τίς ἰδιοτροπίες του. Ὅσο τόσο καμιά φορά κουβέντιαζες μαζί του. Τότε ἐνιωθα περηφάνια γιά τό γεγονός αὐτό, γιατί τόν ἄκουγες μέ προσοχή, κουνουῖσες τό κεφάλι σου μέ συγκατάνευση καί κάθε τόσο τόν ρωτοῦσες. Ἄν σκεφτεῖς λιγάκι, θά μπορέσεις νά θυμηθεῖς. Μᾶς εἶχε διηγηθεῖ τότε ἀπίστευτες ἱστορίες ἀπό τή ρωσική ἐπανάσταση. Θυμᾶσαι, λόγου χάρη, πώς σ' ἔνα του ταξίδι στό Κίεβο γιά ἐμπορικές ὑποθέσεις εἶχε δεῖ ἕνα παπά σ' ἕναν ἐξώστη, νά ὑψώνει τό χέρι του, ὅπου πάνω εἶχε χαραῖξει μέ τό αἷμα του ἕνα σταυρό, καί νά καλεῖ τά πλήθη. Καί σύ τήν ἔλεγες καί τήν ξανάλεγες αὐτή τήν ἱστορία».

Στό μεταξύ ὁ Γκέοργκ κατόρθωσε νά βάλει τόν πατέρα του νά καθίσει· τοῦ ἔβγαλε μέ προσοχή τό πλεχτό πανταλόνι πού φοροῦσε πάνω ἀπό τό λινό σῶβρακο, ὅπως καί τίς κάλτσες. Σάν εἶδε πώς τά ἐσώρουχά του δέν ἦταν καί τόσο καθαρά, ἄρχισε νά θεωρεῖ τόν ἑαυτό του ὑπαίτιο γι' αὐτό, γιατί εἶχε παραμελήσει ἔτσι τόν πατέρα του. Φυσικά, ἦταν ὑποχρέωσή του νά φροντίζει γιά ν' ἀλλάζει ἐσώρουχα ὁ πατέρας. Ὡς τώρα δέν εἶχαν συζητήσει σοβαρά μέ τήν ἀρραβωνιαστικιά του μέ ποιό τρόπο θά ταχτοποιοῦσαν τό μέλλον τοῦ πατέρα, γιατί σιωπηλά δέχτηκαν ὁ πατέρας νά μείνει μόνος του στό παλιό σπίτι. Τώρα ὁμως πῆρε τήν ἀπόφαση γρήγορα κι ὀριστικά νά δεχτεῖ τόν πατέρα του στό νέο νοικοκυριό του. Κι ἂν ἐξέταζε κανεῖς καλύτερα τά πράγματα, θά ἔβλεπε πώς ἡ περιποίηση αὐτή στό καινούργιο σπίτι γινόταν πιά πολύ ἄργά.

Σήκωσε τόν πατέρα του στά χέρια καί τόν πῆγε στό κρεβάτι. Ἐνίωσε ἕνα τρομερό αἶσθημα, ὅταν, καθώς

προχωρούσε προς τό κρεβάτι, ό πατέρας του έπιανε τήν άλυσίδα του ρολογιού του στό στήθος κι έπαιζε. Δυσκολεύτηκε νά τόν κάνει νά ξαπλωθει, γιατί κρατούσε πολύ γερά τήν άλυσίδα αυτή.

Μόλις όμως ξάπλωσε, φαινόταν πώς είχε ήρεμήσει. Σκεπάστηκε μόνος του, τραβώντας τήν κουβέρτα πολύ πιό πάνω από τούς ώμους του. Σήκωσε τά μάτια του, όχι χωρίς καλοσύνη, στόν Γκέοργκ.

«Έτσι δέν είναι; τόν θυμάσαι, έ;» ρώτησε ό Γκέοργκ, κουνώντας τό κεφάλι του μέ σκοπό νά ένθαρρύνει τόν πατέρα.

«Είμαι καλά σκεπασμένος τώρα;» ρώτησε ό πατέρας, λές καί δέ μπορούσε νά δει ό ίδιος άν ήταν τά πόδια του καλά σκεπασμένα.

«Σου άρεσε, βλέπω, τό κρεβάτι» ειπε ό Γκέοργκ καί του έσιαξε τήν κουβέρτα καλύτερα.

«Είμαι καλά σκεπασμένος;» ξαναρώτησε ό πατέρας καί φαινόταν πώς περίμενε μέ άνυπομονησία τήν άπάντηση.

«Μήν άνησυχείς, είσαι πολύ καλά σκεπασμένος».

«Όχι» φώναξε ό πατέρας, μόλις ή άπάντηση ταίριασε στην έρώτηση, τίναξε τήν κουβέρτα μέ τόση δύναμη πού γιά μιά στιγμή ξεδιπλώθηκε στόν άέρα όλόκληρη, κι αυτός στάθηκε όλόρθος στό κρεβάτι. Μέ τήν άκρη του χεριού του μόνο άκούμπησε τόν ουρανό του κρεβατιού. «Ήθελες νά μέ σκεπάσεις, τό ξέρω, μωρό μου, όμως δέ σκεπάστηκα άκόμα. Κι είναι αυτή ή τελευταία μου δύναμη, άρκετή γιά σένα, καί μάλιστα μέ τό παραπάνω. Γνωρίζω καλά τό φίλο σου. Ήταν σά γιός μου, μέσα στην καρδιά μου. Γιαντό τόν έξαπατούσες τόσα χρόνια; Γιατί λοιπόν; Νομίζεις ότι δέν έκλαιγα γι' αυτόν; Γι' αυτό τό λόγο κλειδώνεσαι στό γραφείο, κανένας νά μή σ' ένοχλήσει, τό άφεντικό είναι άπασχολημένο —μόνο καί μόνο γιά νά μπορείς νά γράφεις ψεύτικα γράμματα στή Ρωσία. Εύτυχώς όμως, κανένας δέ θά μάθει στόν πατέρα νά μπορεί νά ψυχολογει τό γιό. Καί τώρα πίστεψες μέ τά σωστά σου πώς τόν έχεις στό χέρι σου, ναι, τόν έχεις γιά καλά στό χέρι σου, πού μπορείς

νά τόν καθαλικέψεις, κι αὐτός νά μή μπορεῖ νά κουνηθεῖ καί γιαυτό, πού λέτε, ὁ κύριος γιός μου ἀποφάσισε νά παντρευτεῖ».

Ὁ Γκέοργκ ἀντίκρισε τόν πατέρα του σά νά ἔταν σκιάχτρο. Ὁ φίλος του στήν Πετρούπολη πού τώρα ξαφνικά φάνηκε πώς ὁ πατέρας τόν γνώριζε πολύ καλά, κυριάρχησε μέσα του ὅσο ποτέ ἄλλοτε. Τόν ἔβλεπε χαμένο μέσα στήν ἀπέραντη Ρωσία, στήν πόρτα τοῦ ἀδειανοῦ, ἐρειπωμένου μαγαζιοῦ του, ἀνάμεσα στά ρημαγμένα ράφια, τά χαλασμένα ἐμπορεύματα, στίς πεσμένες λάμπες γκαζιοῦ νά στέκεται ἀκόμα ὄρθιος. Γιατί, ἀλήθεια, ἔφυγε τόσο μακριά!

«Κοίταξέ με ὁμως!» φώναξε ὁ πατέρας κι ὁ Γκέοργκ ἔτρεξε σχεδόν ἀφηρημένος πρὸς τό κρεβάτι, γιά νά τά δεῖ ὅλα, καρφώθηκε ὁμως στή μέση τοῦ δρόμου.

«Γιατί σήκωσε τά φουστάνια» ἄρχισε νά μιᾶ συριχτά ὁ πατέρας, «γιατί ἔτσι ἀκριβῶς σήκωσε τά φουστάνια, ἢ παλιοβρόμα», καί γιά νά τό παραστήσει καλά σήκωσε τόσο ψηλά τό πουκάμισο, ὥστε μπορούσες νά δεῖς τήν οὐλή πού εἶχε στό μηρό του πρὸς τά πάνω ἀπό τά χρόνια τοῦ πολέμου, «γιατί σήκωσε λοιπόν τά φουστάνια της ἔτσι, νά ἔτσι, γιαυτό στριμώχτηκες κοντά της, καί γιά νά εὐχαριστιέσαι μαζί της χωρίς καμιᾶ ἐνόχληση, ἀτίμασες τή μνήμη τῆς μητέρας, πρόδωσες τό φίλο σου κι ἔχωσες τόν πατέρα σου στό κρεβάτι ὥστε νά μή μπορεῖ νά κουνηθεῖ. Κι ὁμως, μπορεῖ νά κουνηθεῖ ἢ ὄχι;» Σηκώθηκε λεύτερος καί χτυποῦσε μέ τά πόδια του.

Ὁ Γκέοργκ στεκόταν σέ μιά γωνιά, ὅσο ἦταν δυνατό πιο μακριά ἀπό τόν πατέρα του. Πρὶν κάμποση ὥρα εἶχε ἀποφασίσει νά τά παρατηρεῖ ὅλα καλά, γιά νά μήν παραξενευτεῖ ἀπό κάτι τό ἀναπάντεχο. Ἄρχισε τώρα νά θυμᾶται ξανά τή λησμονημένη αὐτή ἀπόφαση καί τήν εἶχε ξεχάσει, ὅπως τραβᾷ κανεῖς μιά μικρή κλωστή ἀπό τήν τρύπα μιᾶς βελόνας.

«Κι ὁμως! Ὁ φίλος δέν προδόθηκε!» φώναξε ὁ πατέρας κι ὁ δείκτης τοῦ χεριοῦ του μέ κινήσεις πάνω κάτω τό θεβαίωνε γιά καλά. «Ἦμουν ὁ ἀντιπρόσωπός του σ' αὐτό τόν τόπο».

«Θεατρίνε!» φώναξε ὁ Γκέοργκ μὴ μπορώντας νά κρατηθεῖ. Ἄμέσως ὥστόσο ἔνωσε τὸ σφάλμα του καὶ δάγκωσε —ὁμως ἦταν πολὺ ἀργά— τὴ γλώσσα του, τόσο δυνατὰ πού ἔλιωσε στὸν πόνο, ἐνῶ τὰ μάτια του ἦταν κοκαλωμένα.

«Καὶ θέβαια, ἔπαιξα κωμωδία! Κωμωδία! Καλὴ λέξη! Ποιὰ ἄλλη παρηγοριά ἔμεινε στό χῆρο πατέρα; Λέγε —κι ἄς πάρουμε γιὰ ἀπάντηση ὅτι ἦσουν ἐσύ ὁ γιός μου— τί ἀπόμεινε σέ μένα, στό σκοτεινὸ δωμάτιο, καταδιωγμένο ἀπὸ ἄπιστους ὑπάλληλους, γερασμένο μέχρι τὸ κόκαλο; Κι ὁ γιός μου τριγύριζε στὸν κόσμο μὲ χαρούμενους ἀλαλαγμούς, ἔκλεινε δουλειές πού εἶχα προετοιμάσει, χοροπηδοῦσε ἀπὸ εὐχαρίστηση κι ἔπαιρνε ὕφος σπουδαίου ἀνθρώπου μπροστά στὸν πατέρα του! Μά, πιστεύεις, θά μπορούσα νά μὴ σ' ἀγαπήσω, σένα, πού θγῆκες ἀπὸ τὰ σπλάχνα μου;»

Τώρα θά γεῖρει, σκέφτηκε ὁ Γκέοργκ. Μακάρι νά ἔπεφτε καὶ νά κομματιαζόταν! Αὐτὴ ἡ λέξη σφύριζε μέσα στὸ κεφάλι του.

Ὁ πατέρας ἔγειρε, μὰ δέν ἔπεσε. Κι ἀφοῦ ὁ Γκέοργκ δέν πλησίασε, ὅπως περίμενε, σηκώθηκε ξανά.

«Μεῖνε ἐκεῖ πού εἶσαι, δέ σέ χρειάζομαι! Νομίζεις πὼς ἔχεις τὴ δύναμη νά πλησιάσεις, καὶ συγκρατιέσαι, γιατί ἔτσι τὸ θέλεις. Πλανιέσαι ὁμως! Εἶμαι ἀκόμα ὁ πολὺ πιὸ δυνατός. Ἴσως μόνος μου νά εἶχα λυγίσει, ἡ μητέρα ὁμως μου ἄφησε τὴ δύναμή της, μὲ τὸ φίλο σου συνδέομαι θαυμάσια καὶ τὴν πελατεία σου τὴν ἔχω ἐδῶ, στήν τσέπη!»

«Ἀκόμα καὶ στό πουκάμισό του ἔχει τσέπες!» ἀναλογίστηκε ὁ Γκέοργκ καὶ πίστεψε μὲ τὰ λόγια αὐτὰ πὼς θά μπορούσε νά τὸν ἀχρηστέψει μπροστά σ' ὅλο τὸν κόσμο. Ὡστόσο, μόνο μιὰ στιγμή ἔκανε τὴ σκέψη αὐτή, γιατί διαρκῶς ξεχνοῦσε τὰ πάντα.

«Γιὰ ἔλα κρεμασμένος στήν ἀρραβωνιαστικιά σου! Καὶ τότε θά δεῖς πὼς θά τὴν ξεπαστρέψω ἀπὸ τὸ πλευρό σου, δέν ξέρεις πῶς!»

Ὁ Γκέοργκ ἔκανε κάποιον μορφασμό σὰ νά μὴν πίστευε. Ὁ πατέρας ἔσκυψε μόνον στὴ μεριά τοῦ Γκέοργκ,

υπογραμμίζοντας έτσι την αλήθεια αυτών που έλεγε.

«Πόσο μέ διασκέδασες αλήθεια σήμερα, σάν ήρθες καί μέ ρώτησες αν έπρεπε ν' αναγγείλεις στό φίλο σου τούς άρραβώνες. Τά ξέρει όλα, άνόητε, τά ξέρει όλα! Του τά έγγραφα όλα, γιατί ξέχασες νά μου στερήσεις τό χαρτί καί τό μολύβι. Γιαυτό δέν έρχεται τόσα χρόνια, τά ξέρει όλα, εκατό φορές καλύτερα κι από σένα τόν ίδιο, τά γράμματά σου τά τσαλακώνει αδιάβαστα στό άριστερό του χέρι, ένω κρατά στό δεξί χέρι τά δικά μου για νά τά διαβάσει!»

Κούνησε τό χέρι του πάνω από τό κεφάλι μέ ένθουσιασμό. «Τά ξέρει όλα χίλιες φορές καλύτερα!» φώναξε.

«Δέκα χιλιάδες φορές!» είπε ό Γκέοργκ, για νά κοροϊδέψει τόν πατέρα του, αλλά ακόμα μέσα στό στόμα του οί λέξεις είχαν ένα νεκρωμένο τόνο.

«Χρόνια τώρα έχω τό νοῦ μου σέ σένα, νά 'ρθεις νά μου κάνεις αυτή τήν έρώτηση! Νομίζεις πώς μ' ενδιαφέρει τίποτα άλλο; Νομίζεις πώς διαβάζω έφημερίδες; Νά!» Καί πέταξε στόν Γκέοργκ μιά έφημερίδα που ήταν πάνω στό κρεβάτι. Ήταν μιά παλιά έφημερίδα μ' ένα όλότελα άγνωστο για τόν Γκέοργκ όνομα.

«Πόσο άργησες νά ώριμάσεις! Ή μητέρα σου πέθανε, χωρίς νά αξιωθει νά δει τή χαρμόσυνη μέρα, ό φίλος καταστρέφεται στη Ρωσία, έδώ καί τρία χρόνια είχε ένα κιτρινάρικο χρώμα σάν πεθαμένος, βλέπεις κι εγώ σέ ποιά κατάσταση βρίσκομαι. Νομίζω πώς έχεις μάτια».

«Ωστε μέ κατασκόπευες!» φώναξε ό Γκέοργκ.

Ή πατέρας, θέλοντας νά τόν λυπηθει για αυτό, πρόσθεσε ακόμα: «Έπρεπε νά τό πεις νωρίτερα. Τώρα είναι άχρηστο». Καί πιο δυνατά: «Τώρα ξέρεις τί ύπάρχει έξω από τόν έαυτό σου, μέχρι σήμερα ήξερες μόνο τόν έαυτό σου! Ήσουν βέβαια ένα άθώο παιδί, ήσουν όμως όπωσδήποτε κι ένας διαβολικός άνθρωπος! Γιαυτό μάθε το: σέ καταδικάζω τώρα σέ θάνατο, νά πνιγείς!»

Ή Γκέοργκ ένιωσε διωγμένος από τό δωμάτιο· τό χτύπο που έκανε ό πατέρας του καθώς σωριάστηκε στό κρεβάτι, τόν είχε ακόμα στ' άφτιά του όταν έφυγε. Στη σκάλα που τήν κατέβαινε σά νά 'ταν ίσιος δρόμος, κα-

τατρόμαξε τήν υπηρέτριά του πού ἐκείνη τή στιγμή ἀνέβαινε γιά νά σκουπίσει τό σπίτι. «Χριστέ μου!» φώναξε καί σκέπασε τό πρόσωπο μέ τήν ποδιά, αὐτός ὁμως χάθηκε ἀπό μπροστά της. Πέρασε τήν πύλη πηδώντας κι ὄρμησε πάνω στή γέφυρα, στό νερό. Ἦδη ἔπιανε σφιχτά τό κιγκλίδωμα, ὅπως ὁ πεινασμένος τήν τροφή. Ὑψωσε πρὸς τά πάνω τό κορμί του πού τό ἔχε καλογυμνασμένο· γιά τό λόγο αὐτό, μικρό παιδί ἦταν τό καμάρι τῶν γονιῶν του. Κρατιόταν λίγη ὥρα μέ τά χέρια πού ὀλοένα ἔχαναν τίς δυνάμεις τους· ἀπό τίς σιδερόθεργες παρατηροῦσε ἓνα λεωφορεῖο πού μέ τό πέρασμά του θά σκέπαζε εὐκολα τό θόρυβο ἀπό τό πέσιμό του. Πέφτοντας σιγοφώναξε: «Ἀγαπημένοι μου γονεῖς, κι ὁμως πάντοτε σᾶς ἀγαποῦσα».

Ἐκείνη τή στιγμή ἡ κυκλοφορία πάνω στή γέφυρα ἦταν ἀφάνταστα μεγάλη.

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

°Ο
καλλιτέχνης τῆς πείνας
καί
ἄλλα διηγήματα

Κανείς δέ μπορούσε νά περνᾶ μέρα καί νύχτα, χωρίς διακοπή, δίπλα στόν καλλιτέχνη τῆς πείνας, κι ἔτσι κανείς δέ μπορούσε νά γνωρίζει ἀπό δική του ἀντίληψη, ἂν πεινοῦσε πραγματικά χωρίς σταματημό. Μόνο ὁ ἴδιος ὁ καλλιτέχνης μπορούσε νά ξέρει καί συνεπῶς μόνο αὐτός μπορούσε νά ἴναι ὁ εὐχαριστημένος ἀπόλυτα θεατῆς ἀπό τήν πείνα του. Ὡστόσο, ἀπό ἄλλη αἰτία, δέν ἦταν ἀπόλυτα ἱκανοποιημένος. Ἴσως ἀκόμα νά μὴν εἶχε ἀδυνατίσει τόσο πολύ ἀπό τήν πείνα, ὥστε μερικοί, μὴ μπορώντας νά ὑπομένουν τό βλέμμα του, ἄφηναν τίς παραστάσεις πρός μεγάλη του λύπη, ἀλλά νά εἶχε ἀδυνατίσει γιατί δέν ἦταν εὐχαριστημένος μέ τόν ἑαυτό του...

Ἦταν ἓνα κυριακάτικο πρωινό κι ἡ ἀνοιξη εἶχε γίνε πολὺ ὄμορφη. Ὁ Γκέοργκ Μπέντεμαν, ἓνας νεαρός ἔμπορος, καθόταν στό μοναχικό του δωμάτιο τοῦ πρώτου πατώματος, σ' ἓνα ἀπό τά χαμηλά, εὐκολοχτισμένα σπίτια, ἀραδιασμένα καταμῆκος τοῦ ποταμοῦ πού ξεχώριζαν μεταξύ τους μόνο ἀπό τό ὕψος καί τό χρῶμα. Μόλις εἶχε τελειώσει τό γράμμα γιά κάποιον παιδικό του φίλο πού βρισκόταν στά ξένα· τό ἔκλεισε ἀργά ἀργά, παίζοντάς το στά χέρια· κι ὕστερα στήριξε τόν ἀγκώνα του πάνω στό γραφεῖο καί κοίταξε ἔξω ἀπό τό παράθυρο, στό ποτάμι, στή γέφυρα καί στά ὑψώματα πέρα ἀπό τήν ἀντικρυνή ὄχθη μέ τό φτωχό πράσινο...

ISBN 960-329-271-0

9 789603 292715

γραμματα